

Sámi logut muitalit

Samiske tall forteller

Čielggaduvvon
sámi statistihkka

Kommentert
samisk statistikk

Almmuhus Utgave

15

Sámi
allaskuvla

Sámi logut muitalit 15

Samiske tall forteller 15

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2023
Kommentert samisk statistikk 2023

Sámi
allaskuvla

UiT Norges
arktiske universitet

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

Čujuhus/adresse: Hånnoluohkká 45, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna: +47 78 44 84 00
postmottak@samas.no
www.samas.no

Raporta/Rapport 1/2023

Namma/Tittel: Samiske tall forteller 15. Kommentert samisk statistikk 2023/Sámi logut mitalit 15. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2023

Olgošgovva ja kapihttalgovat/Omslagsbilde og kapittelbilder (Sammendrag, 1, 2, 3, 4, 6): Árvu AS

Kapihttalgovva 5/Kapittelfoto 5: Svein Disch Mathiesen

Grafalaš hábmen/Grafisk design: Árvu AS

Jorgaleaddjit ja korrekturlohkket/Oversettere og korrekturlesere: Áiti AS, Inger-marie Oskal, Lars Theodor Kintel

Deaddilan/Trykk: Bjørkmanns, Alta

ISBN 978-82-7367-055-7

© Sámi allaskuvla 2023

Forord

Siden 2008 har det blitt publisert til sammen 14 utgaver i rapportserien *Samiske tall forteller*. Faglig analysegruppe for samisk statistikk har nå gleden av å publisere *Samiske tall forteller 15* som består av seks artikler.

I denne utgaven skriver Kevin Johansen om utviklingstrender av samisk språk i formell utdanning. Artikkelen tar for seg samisk språkopplæring i barnehagen, grunnsopplæringen og i høyere utdanning. Mikkel Berg Nordlie skriver om hva vi kan si om samisk urbanisering og hvor bysamene bor. Kathrine Ivsett Johnsen viser i sin artikkel hvordan dagens reindriftspolitikken er en videreføring av rasjonaliseringspolitikken fra 70-tallet. Tor A. Benjaminsen analyserer i sin artikkel endringer i det dominerende norske narrativet om samisk reindrift de siste årene, og spør om det har vært endringer mot et mer positivt syn på næringen. Svein Disch Mathiesen, Eli R. Skum og Lars Moe beskriver hva som historisk skjedde med kasterte rein i Sovjetunionen og Norge og sammenligner hvordan enkelte typer av rein i reinflokkene ble utelatt i den «moderne» reindriftsstatistikken i Norge. Anders Sønstebo har også i år bidratt med Statistisk sentralbyrås årlige oversiktsartikkel som sammenstillter og kommenterer løpende statistikk for et utvalg samfunnsområder.

Både årets artikler og artiklene fra tidligere utgaver av *Samiske tall forteller* er tilgjengelige på norsk og samisk via www.samisketallforteller.no.

Áiti AS og Inger-marie Oskal har oversatt artiklene fra norsk til nordsamisk. Lars Theodor Kintel har oversatt fra norsk til sørsamisk og fra norsk til lulesamisk.

Guovdageaidnu – Kautokeino, november 2023

Faglig analysegruppe for samisk statistikk

Inger Marie Gaup Eira (leder), Lars Pharo (nestleder), Eva Josefsen, Cato Christensen og Christian Molstad

Innhold

*De samiske sidene begynner på side 104.
Sámegiell siiddut álget siidu 104.
Sámegiellajda 104. biele rájes.
Saemien gielh sæjroste 104.*

Forord	5
Mandat og grunnlag	8
Analysegruppas mandat	9
Faglig analysegruppe for samisk statistikk med sekretariatet	9
Sammendrag og tilrådinger	10
1. Samisk språk i formell utdanning - utviklingstrender	11
2. «Bysamiske kjerneområder» – hva kan vi si om samisk urbanisering og hvor bor bysamene?	11
3. Statlig styring av reindrift i utakt med reindriftskunnskap	13
4. Er det norske narrativet om samisk reindrift i endring?	14
5. Reinen som forsvant. Kasterte reinbukker har vært viktig i samisk nomadisk reindrift, men ble utelatt i den offisielle reindriftsstatistikken	14
1 Samiskspråk i formell utdanning – utviklingstrender	16
1.1 Innledning	18
1.2 Samisk språk i barnehagen	18
1.3 Samiskopplæring i grunnskolen	19
1.4 Flere velger samisk som andrespråk	23
1.5 Samisk språk i videregående opplæring	24
1.6 Overgangen fra grunnskole til videregående opplæring - den vanskelige overgangen	25
1.7 Studiepoengproduksjon i samisk i høyere utdanning	26
1.8 Konklusjon	30
1.9 Tilrådinger	30
2 «Bysamiske kjerneområder» – hva kan vi si om samisk urbanisering og hvor bor bysamene?	32
2.1 Hva betyr ordene vi bruker?	34
2.2 Hvordan teller man en same?	35
2.3 Samisk urbanisering i nordiske byer	37
2.4 Samisk urbanisering i Russland	40
2.5 Oppsummering: Hva kan vi si om hvor bysamene bor – og hva skal vi gjøre med den kunnskapen?	42
2.6 Tilrådinger	42

3 Statlig styring av reindrift i utakt med samisk reindriftskunnskap	50
3.1 Introduksjon	52
3.2 Rasjonaliseringspolitikken: effektivitet og forutsigbarhet	53
3.3 Beitebruk og arealforvaltning	54
3.4 Tradisjonell samisk reindriftskunnskap: balanse mellom reinen, naturen og mennesket	55
3.5 Konklusjon	57
3.6 Tilrådinger	57
4 Er det norske narrativet om samisk reindrift i endring?	62
4.1 Innledning	64
4.2 Et norsk narrativ om samisk reindrift: Reintall, overbeiting og slakteveker	65
4.3 Er narrativet i endring?	66
4.4 Klimaendringer	67
4.5 Reindriftens tradisjonelle kunnskap	68
4.6 Norsk nykolonialisme	68
4.7 Avslutning	69
4.8 Tilrådinger	70
5 Reinen som forsvant. Kastrerte reinbukker har vært viktig i samisk nomadisk reindrift, men ble utelatt i den offisielle reindrifftsstatistikken	74
5.1 Innledning	76
5.2 Reinflokkens struktur	76
5.3 Kort historisk oversikt over lovene	77
5.4 Reindrifftsstatistikk	78
5.5 Kastratenes betydning	79
5.6 Konklusjon	79
5.7 Tilrådinger	80
6 Samiske tall – faste tabeller fra SSB	84
6.1 Innledning	85
6.2 Noen kommentarer til tabellene	86
6.3 Tabeller og figurer	88

Mandat og grunnlag

Retningslinjer for Faglig analysegruppe for samisk statistikk er fastsatt av Kommunal- og distriktsdepartementet 27. april 2022. Faglig analysegruppe for samisk statistikk ble etablert 1. oktober 2007 av Sametinget og det tidligere Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Formålet med Faglig analysegruppe for samisk statistikk er å styrke kunnskapsgrunnlaget for arbeidet med de årlige meldingene til Stortinget om samisk språk, kultur og samfunnsliv, for det årlige budsjett samarbeidet mellom departementer og Sametinget, samt for vurderinger og beslutninger i konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

Analysegruppas mandat

Faglig analysegruppe skal innen 30. juni hvert år legge fram en rapport til Kommunal- og distriktsdepartementet og Sametinget. Rapporten skal, så langt mulig, gi oversikt over og analyse av situasjon og utviklingstrekk i det samiske samfunnet i Norge.

Hvilke temaer som skal behandles i de årlige rapportene, avgjøres i dialog mellom departementet, Sametinget og analysegruppen. Avgjørelser om tematisk innhold skal tas med nødvendig tidsmargin til fristen for ferdig arbeid. Hver rapport skal inneholde noen faste tidsserier som gjør det mulige å sammenligne utvikling over tid, jf. rapportenes kapittel Samiske tall. Dersom analysegruppen anser flere temaer som aktuelle, står de fritt til å behandle disse innenfor de økonomiske og tidsmessige rammene for rapporten.

Ved behov kan departementet og Sametinget be analysegruppen om utfyllende vurderinger eller nærmere bearbeidelse av gitte deler av materiale som er anvendt i rapporten(e).

Analysegruppen har ansvaret for å fremskaffe nødvendige data og informasjon for utarbeidelse av rapporten. Analysegruppen etablerer selv kontakt og samarbeid med relevante miljøer og institusjoner for innhenting av faglige bidrag til rapporten. Faglige bidrag godtgjøres særskilt etter nærmere avtale. Dette gjelder også eventuelle bidrag forfattet av analysegruppens medlemmer.

Rapportens utgangspunkt skal være foreliggende statistikk og/eller data og informasjon fra foreliggende evaluerings-, utrednings- og forskningsarbeid. Innenfor de økonomiske og tidsmessige rammene for rapporten kan det ved behov innhentes ny statistikk og/eller nytt kunnskapsgrunnlag fra aktuelle miljøer og institusjoner. Analysegruppen kan påpeke mangel på kilde- og kunnskapsgrunnlag og behov for utvikling av statistikk om temaer gruppen anser som relevante.

Faglig analysegruppe for samisk statistikk er faglig uavhengig. Analysegruppen kan drøfte og formidle sine funn gjennom

faglige artikler og kronikker. Analysegruppen kan også innenfor de gitte økonomiske rammer invitere til og delta i faglige konferanser, seminarer og lignende. Analysegruppen bestemmer selv hvilke temaer som behandles i de årlige rapportene.

Faglig analysegruppe for samisk statistikk med sekretariatet

Faglig analysegruppe for samisk statistikk består av fem medlemmer. Samisk høgskole, UiT Norges arktiske universitet, Nord universitet og Statistisk sentralbyrå oppnevner ett medlem hver. I tillegg oppnevnes ett medlem av en femte relevant institusjon som utpekes hvert fjerde år av departementet og Sametinget i fellesskap. Hver institusjon utnevner selv sin representant og en vara for denne.

Normal funksjonstid er fire år. Leder og nestleder går på omgang mellom Samisk høgskole, UiT Norges arktiske universitet, Nord universitet og velges av analysegruppen selv for 2 år av gangen.

For perioden 2022-2026 har Kommunal- og distriktsdepartementet har i samråd med Sametinget oppnevnt følgende medlemmer

1. Sámi allaskuvla / Samisk høgskole:
Inger Marie Gaup Eira, førsteamanuensis
(vara: Line Aimee Kalak, høgskolelektor)
2. Nord Universitet:
Lars Kirkhusmo Pharo, professor
(vara: Asbjørn Kolberg, forsker)
3. UiT Norges arktiske universitet:
Eva Josefsen, professor
(vara: Jan-Erik Henriksen, dosent)
4. Statistisk sentralbyrå (SSB):
Christian Molstad, rådgiver
(vara: Anders Sønstebo, seniorrådgiver)
5. OsloMet – storbyuniversitetet:
Cato Christensen, førsteamanuensis
(vara: Mona Myran, kontorsjef)

Kommunal- og distriktsdepartementet har i samråd med Sametinget også etablert et sekretariat for analysegruppen. Sekretariatet skal ha ansvar for praktisk tilrettelegging og oppfølging av analysegruppens arbeid. Sekretariatet er lagt til Sámi allaskuvla/Samisk høgskole og består av Inger Anne Siri Triumf, Mai-Lis Eira og Sara Marit Ravdna O. Skum.

Sammendrag og tilrådinger

1. Samisk språk i formell utdanning - utviklingstrender

Sammendrag

Denne artikkelen tar for seg samisk språkopplæring i barnehagen, grunnsopplæringen og i høyere utdanning. Mulighetene for å lære samisk er bedre i dag enn noen gang tidligere, både i barnehagen, skolen og i høyere utdanning og voksenopplæring. Barnehagen pekes på som den aller viktigste språkarenaen etter hjemmet. Derfor ville det vært ønskelig med ei økning i antall samiske barnehager. Samtidig har det blitt opprettet samiskspråklige barnehager flere steder i Norge de siste årene, mens det tidligere var flest tilbud i indre Finnmark. I noen tilfeller er sammenslåing av samiske barnehager årsaken til at antallet går ned, uten at det nødvendigvis forringer tilbudet.

I barnehagesektoren har det vært en svak nedgang i antall samiske barnehager i den siste tiårsperioden, mens antall samiske avdelinger i norske barnehager har økt. Antall barn som har fått samisk språkopplæring har gått noe ned. Her er feilkilden at tallene baserer seg på de barnehagene som får økonomisk støtte fra Sametinget. Det kan være andre barnehager som har et samisk språktilbud uten at det er søkt om støtte fra Sametinget.

I grunnskolen får flere elever samiskopplæring enn noen gang før, med unntak av toppåret 2005-06. Også i videregående opplæring er det flere som lærer samisk enn tidligere. I grunnskolen undervises det i samisk flere steder enn noen gang, ca. 230 skoler til sammen. Fjernundervisning er sentralt for å sikre retten til samiskopplæring i hele landet. For videregående opplæring er det også ei positiv utvikling, selv om det fortsatt er frafall av elever i overgangen fra grunnskolen til videregående.

I høyere utdanning var 2017 et toppår både for nordsamisk og lulesamisk, mens antall studenter etter det har gått drastisk ned. For sørsamisk høyere utdanning var 2013 toppåret, mens 2022 var bedre enn alle år siden 2015. I høyere utdanning er det færre som tar samiske språkstudier enn for toppårene som ligger seks til ti år tilbake i tid. Det er svært viktig at kapasiteten med hensyn til samiske språkkressurser styrkes i hele opplæringsløpet. I dag er kapasiteten den største utfordringa for å sikre ytterligere styrking av samisk språk i formell utdanning. Rekruttering er derfor sentralt for å skape flere samiske språkbrukere i årene som kommer.

Tilrådinger

- Barnehageloven bør gi sterkere rettigheter til samisk språk, slik det er i skolen.
- Kapasiteten på samisk fjernundervisning bør styrkes slik at flere elever kan velge samisk som førstespråk, også som fjernundervisning.
- For å sikre tilgang av samiske elever og redusere frafall fra språkopplæringen, må spes.ped.-tilbudet styrkes for elever med samisk i opplæringen.
- I høyere utdanning bør samiske studietilbud, hvis kapasitetsproblemer hindrer årlige opptak, informeres om i god tid, slik at kandidater kan planlegge sin utdanning og gjennomføre den med normal studieprogresjon.
- Det bør være en langsiktig strategi å rettighetsfeste at studenter har rett til et samiskspråklig høyere utdanningstilbud.
- Ut fra behovet for samisk språkkompetanse på høyere nivå må studiepoengproduksjonen i samiske språk, spesielt i lulesamisk og sørsamisk økes.
- Studiepoenggivende begynnernkurs i samiske språk bør tilbys i større grad for å rekruttere kandidater til høyere samiske språkstudier og til samiske lærerutdanninger.

2. «Bysamiske kjerneområder» — hva kan vi si om samisk urbanisering og hvor bor bysamene?

Sammendrag

Hvor er de bysamiske «kjerneområdene»? Er det en gang mulig å vite det, gitt datamaterialet vi har for hånden i dag? Denne artikkelen ser kritisk på noen kilder til talldata om samer, og konkluderer med at det ikke står så bra til, især hvis det er samer bosatt i by man vil si noe om — og siden alt tyder på at det blir stadig flere urbant bosatte samer, blir samiske befolkningsdata som ekskluderer disse stadig mindre representative for samefolket som sådan. Kvantitative data om samer har hatt en tendens til å være (a) unøyaktige og ustabile over tid med tanke på hvem som defineres som same; (b) benytte seg av geografiske soner som gjør at mange samer utelukkes, og i noen tilfeller at ikke-samer inkluderes; (c) benytte

seg av samedefinisjoner som gjør at mange samer utelukkes. Artikkelen argumenterer for at vårt beste forskningsmessige kort på hånden i dag er, med noen forbehold, sametingenes valgmanntall. Artikkelen gir til sist en oversikt over hvilke bykommuner som kan virke å være samenes urbane «kjerneområder» – både i og utenfor Sápmi – og reiser noen spørsmål til debatt om politiske og forskningsmessige grep som kan tas for å møte urbaniseringa av det samiske samfunnet.

Hvor urbaniserte er dagens samer, og i hvilke urbane områder bor de? Disse spørsmålene er vanskeligere å få svar på enn man kanskje skulle tro. Den første utfordringa er at spørsmålene bruker begreper som kan defineres ulikt: «urbanisering», «urbant område», og ikke minst «same». Ei anna utfordring er at det eksisterende kvantitative datamaterialet om samer ikke er optimalt for formålet å studere samiske urbaniseringsprosesser.

Kapittelet du har for hånden er i hovedsak basert på boka *An urban future for Sápmi?* (red. Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022a), nærmere bestemt bokas andrekapittel *Cities in Sápmi, Sámi in the Cities* (Berg-Nordlie og Andersen 2022) og introduksjonskapittel (Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022b). *An urban future for Sápmi* var hovedutgivelsen til NFR-prosjektet *Ei urban framtid for Sápmi?* som gjennomførte intervjuer, mediestudier og dokumentstudier med den hensikt å frambringe ny kunnskap om politiske, sosiale og identitetsmessige konsekvenser av samisk urbanisering. Prosjektet dreide seg altså om kvalitativ forskning på konsekvenser av et fenomen som, i seg selv, måles kvantitativt.

Det er fleire grunner til at de konklusjonene man kan gjøre om samisk urbanisering ut fra reine kvantitative data alltid bør presenteres med store forbehold, men tallmaterialet er likevel godt nok til at det er mulig å snakke om at det foregår en samisk urbaniseringsprosess og å gjøre seg noen forsiktige konklusjoner om hvilke urbane kommuner som kan sies å være særlige viktige i sammenheng med denne. Dette kapitlet presenterer noen slike konklusjoner, og noen forbehold man må ha i bakhodet når man leser disse.

Jeg vil i det videre først kort kommentere ulike definisjoner av sentrale begreper, før jeg med et kritisk blikk ser på noen metoder og forsøk på å frambringe samiske demografiske data. Deretter vil jeg – med særlig henvisning til data fra sametingenes valgmanntall – driste meg til å foreslå noen mulige svar på spørsmålet om hvilke kommuner vi burde regne som de mest sentrale for samisk urbanisering. Jeg kommer først til å gjennomgå de nordiske landene Norge, Sverige, og Finland – med hovedfokus på Norge – og deretter Russland. Dette fordi samene i Russland har ei markant annerledes urbaniseringshistorie enn de nordiske samene, og at datasituasjonen er ulik i øst og vest.

Tilrådingar

Hva skal man så med all denne informasjonen? Dét er til syvende og sist et politisk heller enn et akademisk spørsmål. Politikk er å prioritere, og man kan ut fra denne informasjonen argumentere for at visse byer skal være i fokus når det skal fordeles midler og snekres sammen tiltak som er retta mot den bysamiske befolkninga. Det er imidlertid langt fleire hensyn enn demografisk kjøttvekt som spiller inn når politiske avgjørelser skal tas, det går ingen direktelinje fra data til avgjørelser. De «politiske» tilrådingene her har derfor mer karakter av sterke oppfordringer til å diskutere visse spørsmål, og å ta inn over seg visse forutsetninger:

- Når man tar vedtak som skal trygge samisk språk, kultur og identitet, bør man ha bevissthet på hvilke byer som utgjør de urbane samiske «kjerneområdene». Hvis man ønsker at ens vedtak skal treffe flest mulig urbane samer, så finnes det grunnlag for å differensiere mellom byer.
- Urbanisering er en grunnleggende tendens i hele verdenssamfunnet, som har påverka Sápmi og samene over lang tid, og som ikke ser ut til å avta. Denne innsikten bør informere hvorvidt samisk bypolitikk primært skal *forhindre* ytterligere samisk urbanisering, eller primært *støtte opp* om at samisk språk, kultur og identitet overlever under urbane forhold. Man bør også være seg bevisst at det finnes visse typer samiskhet som kan og som *ikke kan* overleve under urbane forhold (jfr. diskusjon i Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022c). Hvilke kombinasjoner av politiske grep skal til for å bevare både den framvoksende urbane samiskheten og den rurale samiskheten?
- Etter lang tids fornuftspolitikk og flytteprosesser, har store deler av Sápmi i realiteten svært liten befolkning med samisk språk, kultur eller identitet, mens det har vokst fram betydelige innslag av samer i byer utenfor Sápmi. Især samene i de nordiske hovedstedene utgjør en så stor og voksende del av samebefolkninga, at man må spørre seg om samefolket egentlig har råd til å *ikke* ta grep som hjelper samer på disse stedene å bevare språk, kultur og identitet.
- På generell basis oppfordres det til å bruke kvalitative og kvantitative data til å i større grad stille spørsmålet om *hvilke områder*, urbane og rurale, i og utenfor Sápmi, det er mest effektivt å satse på – når målet er å bevare samisk språk, kultur og identitet.

Et anna spørsmål er hva man skal gjøre med selve datasituasjonen. De begrensingene som ligger i fortidas datakilder kan vi kanskje ikke gjøre så mye med ut over å være bevisst på dem, men når det gjelder nåtidas og framtidas forskning kan man komme med noen tilrådingar:

- Optimalt sett trenger man ei landsomfattende folketelling der det er mulig å krysse av på visse spørsmål som indikerer samisk tilknytning – f.eks. om man anser seg som same, og om man har samiske språkkunnskaper.
- Det er behov for kvantitative forskningsprosjekter i de urbane samiske «kjerneområdene» som kan kartlegge hvem de urbane samene er. Hvor i byene bor de, hvor kommer de fra, hva kjennetegner dem f.eks. aldersmessig, språkmessig, identitetsmessig, sosio-økonomisk? Optimalt bør slike undersøkelser nå hele befolkninga i de aktuelle kommunene, men visse av disse er svært folkerike – og den samiske andelen svært liten. Sametingets valgmanntall er her et godt verktøy for å nå ut til samebefolkninga.
- Sametingets valgmanntall er imidlertid ikke noe totalregister over samer, og spørsmålet blir stadig mer påtrengende om hvilke samer som *ikke* er med i det. Finnes det noen form for målbar skjevhet i valgmanntallet? Kan dette kartlegges kvantitativt? Forslag om å kombinere reinmerkeregisteret med valgmanntallet i forskningsøyemed har blitt gjort, og dette kan bidra til et mer representativt utvalg.
- En anna diskusjon går på å bruke eldre folketellinger som utgangspunkt, men man må huske at samiskættede ikke nødvendigvis har verken samisk identitet, språk, eller kultur. Et sånt «etterkommerregister» kan imidlertid være anvendbart hvis målet ikke er å forske på det samiske samfunnet, men å forske på mulige sosiale og helsemessige fellestrekk hos mennesker som nedstammer fra samer. Også dette kan være problematisk med tanke på inkludering av individer i forskning uten å spørre dem først.
- Et anna forslag er at individer får mulighet til å frivillig registrere sin samiske identitet i Folkeregisteret. Dette kan hjelpe på datasituasjonen, men om et slikt register skal brukes til forskning må det framgå når man melder seg inn. Erfaringer med frivillig registrering av samiskspråklighet gir, så langt, ikke særlig grunn til optimisme rundt dette – men den situasjonen kan endre seg. Med hensyn til sistnevnte trengs det sannsynligvis økt informering om både muligheten til å registrere språk, og grunnene til det.

Uansett hvilke tiltak man gjør, tyder tallenes tale på at det vil bli stadig viktigere å ta med de urbane samene i beregninga når man samler og presenterer data om den samiske befolkninga. Det er ikke lenger holdbart å presentere data om avgrensa rurale områder som «samisk statistikk». Etter hvert som den urbane samebefolkninga vokser vil de konklusjonene man gjør basert på slike rurale data bli stadig mindre representative for samebefolkninga som sådan.

3. Statlig styring av reindrift i utakt med reindriftskunnskap

Sammendrag

I etterkrigstiden kom et nasjonalt fokus på å integrere reindriftssamene inn i den moderne velferdsstaten (Arnesen, 1979; Riseth, 2000). På 1970-tallet innførte Stortinget en ny reindrifftslov og ny politikk for å modernisere reindriften og gjøre den økonomisk effektiv. Denne rasjonaliseringspolitikken innførte et konsesjonssystem for å regulere antall utøvere, reintallet ble strengere regulert, og myndighetene startet en systematisk innhenting av statistikk på reintall, flokkstruktur og kjøttproduksjon. I samme periode ble insentiv-ordninger innført for å stimulere til en høy simleandel i reinflokkene for å øke produktiviteten i flokkene. Dagens reindriftspolitikken er en videreføring av rasjonaliseringspolitikken fra 70-tallet, men staten har økt sin kontroll av reindriften på særlig to punkter: Reintallet og flokkenes bevegelser i landskapet reguleres i dag etter strengere regler. Den statlige styringen av reindriften er basert på et mål om at flokkene skal ha en forutsigbar, standardisert produksjon som er lik fra år til år. Og denne artikkelen viser hvordan dagens forvaltning av reindriften og reinsens arealer gjør det vanskelig for reineierne å bruke tradisjonell kunnskap for å tilpasse seg endringer i naturen og klimaet. Reguleringene i rasjonaliseringspolitikken er heller ikke i samsvar med de tradisjonelle perspektivene på etikk i samisk reindrift. Mens reguleringene gir økte kontrollmuligheter til myndighetene, så svekkes det interne selvstyret i reindriften (Johnsen et al., 2017).

Tilrådinger

- For å tilrettelegge for at reindriften kan inneha en fleksibilitet som gjør den tilpasningsdyktig, må myndighetene gjøre seg kjent med hvordan reindriften har tilpasset seg endringer gjennom tidene og legge til rette for at reineierne kan fortsette å bruke denne kunnskapen.
- Reindriftens beitearealer er under stort press, og et bedre vern av disse arealene er avgjørende for at reindriften kan opprettholde sitt nomadiske grunnlag tilpasset marginale og variable beiteressurser. Derfor må forutsetningene for reindrift forstås i en lokal kontekst.
- Forvaltningen av samisk reindrift bør spille tilgjengelig kunnskap, innsikt og kompetanse – både tradisjonell og forskningsbasert – for å legge til rette for en bærekraftig reindrift.

4. Er det norske narrativet om samisk reindrift i endring?

Sammendrag

Samisk reindrift er lenge blitt sett på som et problem i det norske samfunnet. Spesielt reindriften i Finnmark har fått gjennomgå i den offentlige debatten. Det har vært vanlig å hevde at reineierne har for mange rein som fører til overbeiting på Finnmarksvidda, lave slaktevekter og arealkonflikter. Reindrift er, med andre ord, blitt oppfattet som en næring som mangler økologisk bærekraft, som er økonomisk ineffektiv, og som står i veien for samfunnsutviklingen ved blant annet protester mot blant annet gruver, vindturbiner og kraftledninger. Målet med denne artikkelen var å undersøke om dette dominerende narrativet nå er i endring. Analysen er basert på data fra mediedatabasen Atekst. Resultatene viser at medieoppslag om reindrift og tradisjon/kunnskap/bærekraft har økt markant de siste 10-20 årene. Samtidig har oppslag om overbeiting/nedbeiting avtatt i samme periode. I tillegg har det vært en vekst i artikler som diskuterer reindrift i forbindelse med klimaendringene samt norsk nykolonialisme. Det ser derfor ut til at det er en økende verdsetting av kunnskapene innen reindriften og hvor fokuset har flyttet seg til klimaendringene og et (ny)kolonialistisk forhold mellom staten og reindriften. Disse endringene er først og fremst del av en internasjonal trend med større anerkjennelse av mangfold og ulike typer kunnskap. Den internasjonale og norske debatten om avkolonisering har nok også spilt en rolle for denne gryende narrative endringen. Disse endringene i Norge er også i takt med et globalt skifte på synet på pastoralisme. Konflikten omkring utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget brakte miljøbevegelsen, den samepolitiske bevegelsen og reindriften sammen. Men etter det ble miljøvernere gradvis mer kritiske til reindriften parallelt med at påstander om reindriften som årsak til miljøforringelse og dårlig dyrevern økte i omfang. Med blant annet demonstrasjonene mot vindturbiner på Fosen og den planlagte kobbergruva i Kvalsund har nå deler av miljøbevegelsen og reindriften funnet sammen igjen i felles interesser.

Tilrådinger

- Mye tyder på at den samme diskursive endringen som skjedde i Sverige for 15-20 år siden også har begynt i Norge. Norske myndigheter bør nå, som i Sverige, se på reinbeiter som kulturlandskap som opprettholder biologisk mangfold, og ikke som trussel mot dette mangfoldet.
- Politikken bør fokusere mindre på reintall og flokkstruktur og mer på en reell anerkjennelse av tradisjonell kunnskap. Dette innebærer en mindre bedrevitende og belærende holdning

fra myndighetene ovenfor den samiske reindriften. En slik respekt og anerkjennelse bør også medføre en involvering av reindriften tidlig i planleggingen av nye prosjekter for å unngå konflikter som på Fosen-halvøya.

5. Reinen som forsvant. Kastrerte reinbukker har vært viktig i samisk nomadisk reindrift, men ble utelatt i den offisielle reindriftsstatistikken

Sammendrag

Offisiell reindriftsstatistikk er en uvurderlig kilde for forvaltningen av Samisk reindrift i Norge, men forvaltningsindikatorer som flokkstruktur og ulike produksjonsparametere ble først utviklet så sent som på slutten av 1970-tallet. Før den tid bestod statistikken i reindriften i Norge av en årlig skriftlig rapport fra de regionale lappefogdene om antall rein i hver region og en deskriptiv beskrivelse av beiteforholdene. Som med all offisiell statistikk er reindriftsstatistikken gjenstand for visse tolkingsfeil som kommer av hvordan dataene blir samlet inn og presentert. Mens forvaltningen av samisk reindrift fokuserte på antallet rein, har reindriftsutøvere tradisjonelt vært opptatt av mangfoldet i sine flokker, blant annet med hensyn til alder, kjønn, størrelse, farge og dyrenes temperament. Utøverne kunne derfor redusere risikoen for tap i år med vanskelige vær og beiteforhold. I denne artikkelen beskriver vi hva som historisk skjedde med kastrerte rein i Nenetsisk reindrift i Sovjetunionen og sammenligner hvordan enkelte typer av rein i reinflokkene ble utelatt i den «moderne» reindriftsstatistikken i Norge. Kastrerte bukker kunne utgjøre 25 % av reinflokkene før moderniseringen i Norge, men kastratene ble ikke inkludert i statens reindriftsstatistikk selv lenge før forbudet mot kastering kom i 2010. En nedprioritering av reindriften egen tradisjonell kunnskap i norsk statistikk, kan ha medvirket til at deler av denne type kunnskap er blitt borte og derved gjort næringen ekstra sårbar for endringene i klima og arealbruk i driftsområdene.

Tilrådinger

- Et kunnskapsprogram bør igangsettes med fokus på kastratenes rolle i fremtidig bærekraftig utvikling av samisk reindrift, der det bør utvikles nye kasteringsmetoder baserte på ny viten innen veterinærmedisin og reindriften tradisjonell kunnskap med fokus på dyrevelferd.
- Vi anbefaler at det utvikles et kurs i utviklingen av indikatorer basert på tradisjonell kunnskap i forvaltningsstatistikk.

- Konkret bør slike indikatorer inkluderes i den «moderne» reindriftsstatistikken slik at statistikken bedre kan brukes i en bærekraftig utvikling.
- All tilgjengelig kunnskap må brukes i en fremtidig forvaltning av reindriften, kastratene bør igjen innføres i samisk reindrift basert på tradisjonell kunnskap og moderne veterinærmedisinsk teknologi og viten.
- En bærekraftig reinflokk må i fremtiden ha en balansert flokkstruktur.

1 Samisk språk i formell utdanning – utviklingstrender

Kevin Johansen

Hovedfag i statsvitenskap,
Universidad de Granada /
Universitetet i Tromsø.

Magister i historie,
Aarhus Universitet.

Seniorrådgiver,
Statsforvalteren i Nordland

Sammendrag

Denne artikkelen tar for seg samisk språkopplæring i barnehagen, grunnsopplæringen og i høyere utdanning. Mulighetene for å lære samisk er bedre i dag enn noen gang tidligere, både i barnehagen, skolen og i høyere utdanning og voksenopplæring. Barnehagen pekes på som den aller viktigste språkarenaen etter hjemmet. Derfor ville det vært ønskelig med ei økning i antall samiske barnehager. Samtidig har det blitt opprettet samiskspråklige barnehager flere steder i Norge de siste årene, mens det tidligere var flest tilbud i indre Finnmark. I noen tilfeller er sammenslåing av samiske barnehager årsaken til at antallet går ned, uten at det nødvendigvis forringer tilbudet.

I barnehagesektoren har det vært en svak nedgang i antall samiske barnehager i den siste tiårsperioden, mens antall samiske avdelinger i norske barnehager har økt. Antall barn som har fått samisk språkopplæring har gått noe ned. Her er feilkilden at tallene baserer seg på de barnehagene som får økonomisk støtte fra Sametinget. Det kan være andre barnehager som har et samisk språktilbud uten at det er søkt om støtte fra Sametinget.

I grunnskolen får flere elever samiskopplæring enn noen gang før, med unntak av toppåret 2005-06. Også i videregående opplæring er det flere som lærer samisk enn tidligere. I grunnskolen undervises det i samisk flere steder enn noen gang, ca. 230 skoler til sammen. Fjernundervisning er sentralt for å sikre retten til samiskopplæring i hele landet. For videregående opplæring er det også ei positiv utvikling, selv om det fortsatt er frafall av elever i overgangen fra grunnskolen til videregående.

I høyere utdanning var 2017 et toppår både for nordsamisk og lulesamisk, mens antall studenter etter det har gått drastisk ned. For sørsamisk høyere utdanning var 2013 toppåret, mens 2022 var bedre enn alle år siden 2015. I høyere utdanning er det færre som tar samiske språkstudier enn for toppårene som ligger seks til ti år tilbake i tid. Det er svært viktig at kapasiteten med hensyn til samiske språkkurser styrkes i hele opplæringsløpet. I dag er kapasiteten den største utfordringa for å sikre ytterligere styrking av samisk språk i formell utdanning. Rekruttering er derfor sentralt for å skape flere samiske språkbrukere i årene som kommer.

1.1 Innledning

I denne artikkelen skal vi se på omfanget av samisk språk i opplæringen, fra barnehage til høyere utdanning. Gjennom dette kan vi utlede mye om situasjonen for samiske språk i Norge i dag og utviklingstrekk over lengre tid. I og med at de fleste i barnehagealder eller skolealder som i dag snakker samisk hjemme, trolig også har et samisk språktilbud i barnehagen, samiskopplæring i grunn- eller videregående skole, sier tallene også mye om hvor mange i disse kullene som lærer samisk, og som man kan anta at etter en periode behersker samisk på et visst nivå.

Tidligere har man sett adskilt på tall i barnehagen, i grunnopplæringa og i høyere utdanning. Med denne oversiktsartikkelen får man et bedre innblikk i den samiske språksituasjonen i hele oppvekst- og utdanningsløpet. Dette gir innsikt i en større språksammenheng, og man kan se trender over tid. Totalt sett vil artikkelen vise utviklingen de siste 20 årene, og kan også brukes til framskrivninger for kommende år.

1.2 Samisk språk i barnehagen

Samiske barnehager ble i den første tiden realisert gjennom initiativer fra samiske organisasjoner, ikke fra myndighetene. Den første samiske barnehagen ble opprettet i Kautokeino i 1969.¹ To år seinere ble det opprettet en samisk barnehage i Karasjok, men barnehagene i Kautokeino og Karasjok hadde ikke et eksplisitt språkfokus de første årene. Således var de først og fremst samiske ved at det var samiske barn der. I 1978 ble det dannet en familiebarnehage i Karasjok der alle barna snakket samisk. Det ble da et mer eksplisitt språkfokus i de samiske barnehagene, og man så nødvendigheten av ei koordinert og målrettet samisk språksatsning i barnehagene. Likevel hadde få barn barnehageplass. Barnehagedekningen i Norge var i 1980 på kun 21 prosent.² I dag er dekningsstallet på omtrent 96 prosent for landet totalt sett, altså er det kun fire prosent av barn i barnehagealder som ikke går i barnehagen.

De første samiske barnehagene som ble etablert i Norge var nordsamiske. Den første lulesamiske barnehagen ble opprettet ved Árran Julevsáme guovdásj i 1989. Det ble også etablert barnehager i sjøsamiske områder. I Alta ble det etablert en barnehage rundt 1990. I 2008 opprettet man et lulesamisk språktilbud ved Jentoftsletta mánáidgárdi i Bodø-Bådåddjo, og i 2018 ble det etablert ei egen samisk avdeling ved denne barnehagen.

I sørsamisk område fikk man den første samiske barnehagen på Snåsa i 2004, og i 2016 ble det opprettet ei egen samisk avdeling ved Ysterhagen barnehage på Røros. I 2017 åpnet også Ferista friluftsbarnhage i Trondheim ei samisk avdeling.³

I dag er det etablert enighet om at barnehagen er en av de aller viktigste arenaene utenfor hjemmet for samisk språkutvikling. Dette har vært en lang prosess, der samiske foreldre og samiske organisasjoner fra 1980-tallet av satte stadig større fokus på samiske barns språkutvikling, og betydningen av gode samiskspråklige barnehage tilbud. Man hadde da etablert samiskspråklige barnehager i de aller fleste kommunene som ble innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk.

1.2.1 Barnehageloven vedtas

Barnehagens rettslige stilling ble vesentlig styrket etter at barnehageloven ble innført i 1996. I tillegg til barnehageloven fikk man nå en egen samisk rammeplan for barnehagen, og det samiske perspektivet ble for første gang eksplisitt nevnt i offentlige dokumenter om barnehagene. Rammeplanen slo fast hva en samisk barnehage er, og dette fjernet en del usikkerhet og misforståelser på området:

«En samisk barnehage er en barnehage der barna i barnehagen har samisk bakgrunn – er samer. Barnehagen har som formål å styrke barnas identitet som samer ved å fremme bruken av samisk språk og ved å formidle samisk kultur. Barnehagen ledes av samisk pedagogisk personale.»⁴

Rammeplanen for samiske barnehager skapte på mange måter ei ny tidsregning for samisk språksatsing i barnehagene. Man hadde nå et lovverk å støtte seg til, og et tydelig signal fra sentrale myndigheter om betydningen av samisk språk på barnehagenivå. Dette var også nødvendig for å sikre rettighetene til samiske barn i barnehagen. I 2005 vedtok Stortinget ny barnehagelov. Her ble det fastsatt at kommunen hadde ansvar for barnehage tilbudet til samiske barn. I de første tiårene med samiske barnehager har det vært påpekt at private barnehager hadde et langt sterkere engasjement for det samiske perspektivet enn kommunale barnehager.⁵

Barnehageloven av 2005 la imidlertid et relativt tydelig skille mellom samiske barnehage tilbud i- og utenfor forvaltningsområdet:

«Kommunen har ansvaret for at barnehage tilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur.»⁶

¹ Storjord, Marianne, 2009

² Storjord, Marianne, 2009

³ Johansen, Kevin, 2020

⁴ Rammeplan for barnehagen, 1996

⁵ Storjord, Marianne, 2009

⁶ Lov om barnehager 2005, § 8

Når vi ser på hvor mange i byene som er medlem i Sametingets valgmanntall kan man si at distinksjonen mellom samiske barnehage tilbud i forvaltningsområdet og i byene ikke var fremtidsrettet.

Sametingets valgmanntall viser at en stadig større del av de som står i valgmanntallet bor i byer.⁷

⁷ Johansen, Kevin 2021

Årstall	Samiske barnehager	Barnehager med samisk avdeling	Barnehager med samisk språkopplæring	Antall barnehager totalt med samisk	Barn som mottar samisk språktilbud totalt
2013	23	7	22	52	822
2014	24	7	27	58	815
2015	24	7	29	60	783
2016	24	8	27	58	798
2017	23	8	32	60	845
2018	21	11	33	59	853
2019	21	10	25	56	850
2020	24	8	20	52	799
2021	22	10	18	50	778
2022	21	11 ⁸	8	54	893

Tabell 1. Samisk i barnehagen, viser utviklingen når det gjelder antall samiske barnehager i Norge, barnehager med samiske avdelinger og barnehager med samisk språktilbud, samt hvor mange barn som har samisk språktilbud i barnehagene. Kilde: Sametinget.

⁸ Det totale antall samiske barnehager og barnehager med samiske avdelinger er for 2022 33. Det er litt ulike kilder på om fordelingen er 21-11 eller 20-12 mellom samiske barnehager og samiske avdelinger.

Som tabellen viser, er antall samiske barnehager stabilt i perioden. Barnehager med samiske avdelinger har hatt en liten økning, mens barnehager med samisk språktilbud har gått drastisk ned, sammenliknet med for ti år siden. Som vi ser er antall barn som får et språktilbud i barnehagen, om det er i form av en samisk barnehage, en barnehage med samisk avdeling eller en barnehage som har et samisk språktilbud, relativt stabilt over tiårsperioden.

En mulig feilkilde er at tallene baserer seg på Sametingets støtteordninger, og at det kan være barnehager som har et samisk språktilbud uten at de søker om støtte til dette fra Sametinget. I tillegg har Sametinget skjerpet inn kravene for å få støtte som samisk barnehage eller barnehage med samisk språktilbud, noe som kan forklare tallene. Dette har vært en riktig strategi, da det bør være krav om et reelt samisk språktilbud for å motta støtte i ordningen.

Ei betydelig utfordring for å styrke de samiskspråklige tilbudene i barnehagen er mangelen på pedagoger som snakker samisk. I årsmeldingene fra Sametinget påpekes det at de mottar bekymringsmeldinger fra foreldre over mangelen på barnehagelærere som snakker samisk.⁹ Om mulig er mangelen på

barnehagelærere som snakker samisk enda større enn mangelen på samisklærere i grunnskolen. Dette kan eksemplifiseres med antall uteksaminerte kandidater fra førskolelærerutdanningen og barnehagelærerutdanningen ved Sámi allaskuvla, der det i perioden 2014-2019 til sammen ble utdannet 21 kandidater til denne profesjonen.¹⁰

1.3 Samiskopplæring i grunnskolen

Det har vært organisert samiskopplæring i skolen minst fra første halvdel av 1700-tallet. Den samiske skolen har derfor en lang historie, med flere vendepunkter der perioder har vært preget av hard fornorskning (f.eks. perioden fra 1774/1826 og under imperialismens tidsalder fra 1870, til et godt stykke etter andre verdenskrig. Andre epoker har i større grad anerkjent betydningen av bruk av samisk språk i skolen, som 1716/1728 og 1826/1870.¹¹ Språkinstruksen for samiske og kvenske barn fra kirkeminister Wilhelm Andreas Wexelsen av 1898, kjent som Wexelsenplakaten, fikk stor betydning for samiske og kvenske barns oppvekstvilkår. Instruksen slo fast at norsk skulle være

⁹ Sametingets årsmelding 2021

¹⁰ Johansen, Kevin, 2020

¹¹ Aarseth, Bjørn, 2005

undervisningsspråket og samisk eller kvensk kun skulle brukes som hjelpespråk i de tilfeller noe var uforståelig for barna.¹² Instruksen var gjeldende helt til 1959.

I den tidlige perioden hadde samiskopplæring som annen opplæring, sitt utspring i misjonering. Slik sett gikk diskusjonen delvis rundt hva som var mest effektivt, hva man oppnådde størst misjonseffekt av; å misjonere på samenes egne språk, eller bruke dansk i misjoneringen. Enkelte geistlige hevdet allerede på 1700-tallet at man ville kunne utrydde samiske språk på kun en generasjon hvis man fraholdt seg fra å misjonere på «*det forhadte Sprog som holdt Dyrkelsen og Religionsundervisningen borte fra dem*».¹³

På midten av 1800-tallet ble denne striden personifisert ved samemisjonsprest Nils Stockfleth og den nasjonalistiske prostens Aars. Sistnevntes syn vant i stor grad fram og ga følgelig samisk språk i skolen svært dårlige kår. Dette ble ytterligere forverret ved «fornorskningsinstruksen» av 1898, som slo fast at samisk kun skulle brukes som hjelpespråk i skolen, og det i minimal grad.

I 1956 satte Kirke- og undervisningsdepartementet ned et utvalg som skulle foreslå tiltak som bidro til at samer i større grad kunne utfolde seg i samfunnet. Innstillingen ble vedtatt av Stortinget i 1963, og det bidro i hvert fall delvis til ei endring i tilnærming til samisk språk og kultur.

§ 37 i lov om folkeskolen av 1959 åpnet for at samisk kunne brukes som opplæringsspråk, men at det krevdes særskilt vedtak i departementet.¹⁴ Grunnskoleloven fra 1969 åpnet for opplæring på samisk. Mønsterplanen M-74 var det første læreplanverket med samisk innhold. Ved utarbeidelsen av mønsterplan M-87 13 år seinere var det samisk medvirkning i læreplanarbeidet. Her fikk vi for første gang læreplaner i samisk som førstespråk og andrespråk.¹⁵ I L-97 fikk man for første gang et eget samisk læreplanverk, L-97S. Dette var en anerkjennelse av den samiske skolen i Norge. Her var det også «samiske stolper» der samtlige elever i Norge skulle få en viss innsikt i samiske formål. I de to påfølgende læreplanverkene LK06(S) og LK20(S) er det samiske innholdet inkludert på en mer omfattende måte enn i tidligere læreplanverk, der Sametinget og samiske fagpersoner har vært involvert i utarbeidelsen av læreplanene.

17. juli 1998 innføres en ny opplæringslov som ga samer individuell rett til opplæring i samisk uavhengig av hvor i landet de bor. Den individuelle retten til samiskopplæring skiller seg fra hvordan retten til språkopplæring er rettighetsfestet i andre europeiske land, der de i stor grad er knyttet til regioner der språket er i en majoritetssituasjon.

§ 6-2 i opplæringsloven sier

«I samiske distrikt har alle i grunnskolealder rett til opplæring i og på samisk (...). Utanfor samiske distrikt har samar i grunnskolealder rett til opplæring i samisk.»¹⁶

Kapittel 6 i opplæringsloven har hatt stor betydning for samiskopplæring og samisk språkutvikling i Norge. Det har medført at det skal gis samiskopplæring til samiske elever uavhengig av bosted, og har også bidratt til at det må jobbes mer med å rekruttere flere samisklærere til yrket. I de tilfeller der skoler ikke kan gi samiskopplæring selv kan elevene få alternative opplæringsformer i samisk. Fjernundervisning er den mest brukte alternative opplæringsformen, ofte i kombinasjon med språksamlinger, og noen ganger også kombinert med ambulerende lærere.

Det er grunn til å anta at de fleste som nå lærer samisk i Norge i hvert fall i perioder har hatt samiskopplæring i skolen. Derfor kan man utlede relativt nøyaktige tall på hvor mange som behersker samisk, i hvert fall på et visst nivå for kullene som er født fra og med 1992.

¹⁶ Opplæringslova, § 6-2

¹² Wexelsenplakaten. www.norgeshistorie.no

¹³ Aarseth, Bjørn, 2005

¹⁴ Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, s. 440ff.

¹⁵ Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, s. 440ff.

1.3.1 Elevtallsutvikling i nordsamisk¹⁷

Språk/læreplan Skoleår	Nordsamisk som førstespråk	Nordsamisk som andrespråk	Nordsamisk totalt
2013-14	877	1070	1947
2014-15	878	1065	1943
2015-16	833	1102	1935
2016-17	875	1045	1920
2017-18	870	1179	2049
2018-19	892	1276	2186
2019-20	893	1293	2186
2020-21	943	1365	2308
2021-22	951	1326	2277
2022-23	949	1378	2327

Tabell 2. Elevtallsutvikling nordsamisk i grunnskolen, siste ti skoleår. Kilde. Grunnskolens Informasjonssystem (GSI)

¹⁷ Samisk som andrespråk har to læreplaner, samisk som andrespråk samisk 2 og samisk som andrespråk samisk 3. Disse to er slått sammen i tabellene.

Tabell 2 og viser utviklingen for nordsamisk i grunnskolen de siste ti skoleårene. Som vi ser er det i siste skoleår flere som har nordsamisk totalt som første- og andrespråk enn alle andre skoleår i perioden. Økningen i løpet av denne perioden er på 20 prosent. Flere byer har satset mer på nordsamisk opplæring, som f.eks. Tromsø, Alta og Oslo. Dette bidrar til positive tall, men generelt er det også slik at man har samiskelever i stadig flere kommuner. Tromsø og Alta har med sine om lag 600 elever med nordsamisk opplæring, for skoleåret 2022-23 over 25 prosent av den samlede elevmassen i nordsamisk i Norge.

Fjernundervisning bidrar også, ved at alle elever kan få samiskopplæring uavhengig av om kommunen eller privatskolen klarer å skaffe en stedlig lærer.

Ser vi på førstespråk og andrespråk separat, har økningen for førstespråk vært på 8 prosent og for andrespråk 29 prosent. Det er altså en betydelig større økning for andrespråk enn førstespråk. Dette skal vi komme tilbake til seinere. 59 prosent av de nordsamiske elevene følger læreplanene i samisk som andrespråk skoleåret 2022-23.

1.3.2 Elevtallsutvikling i lulesamisk

Språk/læreplan Skoleår	Lulesamisk som førstespråk	Lulesamisk som andrespråk	Lulesamisk totalt
2013-14	19	74	93
2014-15	22	77	99
2015-16	28	85	113
2016-17	26	78	104
2017-18	34	84	128
2018-19	34	81	115
2019-20	33	77	110
2020-21	33	80	113
2021-22	33	76	110
2022-23	30	84	114

Tabell 3. Elevtallsutvikling i lulesamisk i grunnskolen, siste ti skoleår. Kilde: GSI

Tabell 3 viser utviklingen for lulesamisk opplæring i grunnskolen. Her ser vi at lulesamisk som førstespråk har hatt ei økning i denne tiårsperioden på 58 prosent, noe som er . For andrespråk har man ei økning på 14 prosent, noe som er overraskende, fordi antakelsene har vært at det er andrespråk som vil øke mest. For lulesamisk totalt er økningen på 23

prosent i denne tiårsperioden. Samtidig ser vi at andrespråksandelen er på 74 prosent i lulesamisk opplæring. Dette forklares med at lulesamisk språkopplæring tidligere i all hovedsak var konsentrert i Tysfjord/Hamarøy, mens det nå i økende grad også er elever i Bodø og fjernundervisningselever utenfor Nord-Norge. Der velges det oftere andrespråk.

1.3.3 Elevtallsutvikling sørsamisk i grunnskolen

Språk/læreplan Skoleår	Sørsamisk som førstespråk	Sørsamisk som andrespråk	Sørsamisk totalt
2013-14	20	66	86
2014-15	15	59	74
2015-16	21	95	116
2016-17	26	74	100
2017-18	31	70	101
2018-19	26	85	111
2019-20	28	85	113
2020-21	35	66	101
2021-22	25	81	106
2022-23	15	90	105

Tabell 4. Elevtallsutvikling i sørsamisk i grunnskolen, siste ti skoleår. Kilde: GSI

Tabell 4 viser utviklingen i elevtallet for sørsamisk i grunnskolen. For førstespråk ser vi en nedgang på 25 prosent i løpet av perioden, men ser man nærmere på tallene blir det mer nyansert. To skoleår tilbake var førstespråkstillene over det dobbelte av i dag, og de går opp og ned i perioden. Sist skoleår var derimot det nest høyeste for samisk som andrespråk. I perioden har andrespråk i sørsamisk

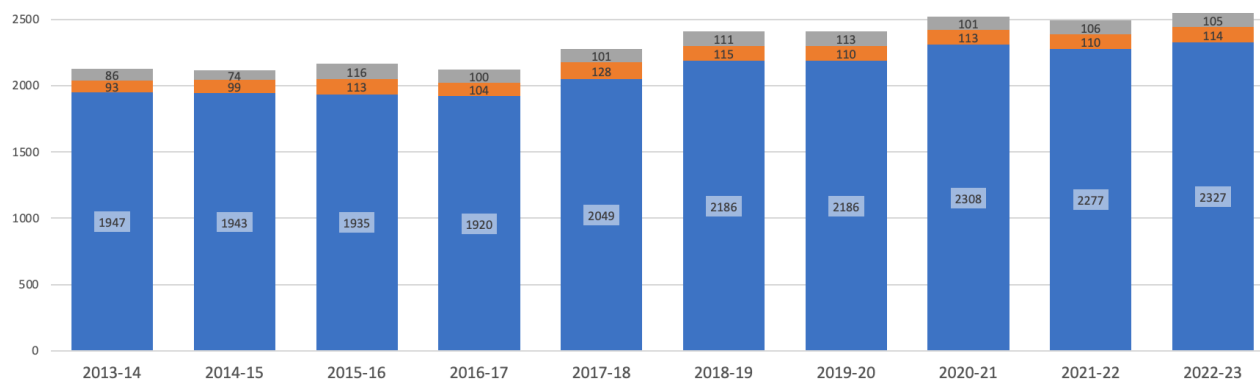
økt med 36 prosent. Totalt har elevtallet i sørsamisk økt med 22 prosent i denne tiårsperioden.

Andrespråksandelen er sist skoleår på 86 prosent, som er høyere enn for lulesamisk og vesentlig høyere enn for nordsamisk. Elevtallsutvikling for samisk i grunnskolen, alle tre samisk språk:

Samiske språk Skoleår	Førstespråk	Andrespråk	Totalt
2013-14	916	1210	2126
2014-15	915	1201	2116
2015-16	882	1282	2164
2016-17	927	1197	2124
2017-18	935	1333	2268
2018-19	952	1442	2394
2019-20	954	1455	2409
2020-21	1011	1511	2522
2021-22	1009	1483	2492
2022-23	994	1552	2546

Tabell 5. Elevtallsutvikling i alle tre samiske språk i grunnskolen, siste ti skoleår. Kilde: GSI

1.3.4 Elevtall med samiskopplæring i grunnskolen

Figur 1: Elevtallsutvikling, samisk i grunnskolen, siste ti skoleår.

Tabell 4 og figur 1 viser det totale elevtallet for de tre samiske språkene i den siste tiårsperioden. Vi ser at elevtallene for de fem siste skoleårene er vesentlig høyere enn for de fem første i perioden. Det er også tydelig at det er andrespråk som står for økningen, den har her vært på 28 prosent, mens den for førstespråk har vært på mer beskjedne ni prosent. Dette er en trend som trolig vil fortsette. Økningen i samiskopplæring skjer i hovedsak i byer og større tettsteder og som fjernundervisning. I de tilfellene velger elevene i hovedsak opplæring i samisk som andrespråk. Dette sammenfaller med de samiske flyttestrømmene som dokumenteres av Broderstad og Sørli i *Samiske tall forteller 5*.¹⁸ Denne effekten har ikke avtatt, snarere tvert imot.

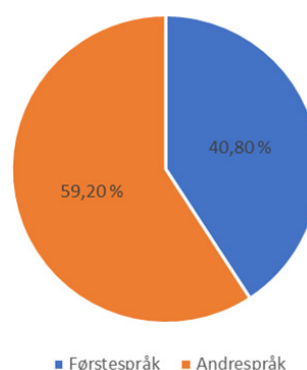
Det er samtidig viktig å påminne at de samiske forvaltningskommunene fortsatt har en betydelig del av elevtallet med samiskopplæring, og at de også er svært viktig for samisk språkutvikling ved at elevene i utstrakt grad har opplæring på samisk, etter opplæringsloven § 6-2.

¹⁸ Broderstad, Ann Ragnhild og Kjetil Sørli, 2012

1.4 Flere velger samisk som andrespråk

Hvis vi sammenlikner første- og andrespråkandelen de tre siste skoleårene for de tre samiske språkene får vi disse tallene:

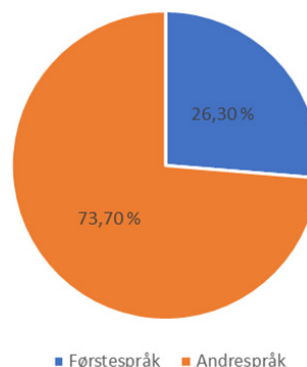
Nordsamisk

Figur 2: Fordeling mellom førstespråk og andrespråk i nordsamisk i grunnskolen, skoleårene 2020-23.

Figuren viser at for nordsamisk er førstespråksandelen på over 40 prosent. Dette er vesentlig høyere enn for lulesamisk og sørsamisk, og skyldes delvis at flere har nordsamisk som hjemmespråk og det i tillegg er langt flere nordsamiske forvaltningskommuner enn i lulesamisk og sørsamisk område. Tilsvarende tall for skoleåret 2016-17 var på 46 prosent, så førstespråksandelen har falt noe, men i snitt mindre enn ett prosentpoeng hvert skoleår siden 2016-17.

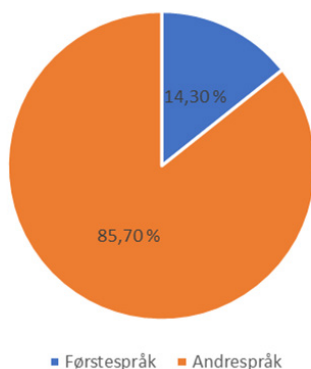
Lulesamisk

Figur 3: Fordeling mellom førstespråk og andrespråk i lulesamisk i grunnskolen, skoleårene 2020-23.

Som vi ser velger om lag tre firedeler av de lulesamiske elevene samisk som andrespråk. Dette er ei fordeling mellom første- og andrespråk som har vært stabil over tid, samtidig som en økende andel av de lulesamiske elevene bor utenfor forvaltningsområdet i Hamarøy kommune. Førstespråkandelen er likevel marginalt større enn i 2016-17, da den var på nøyaktig 25 prosent.

Sørsamisk

Figur 4: Fordeling mellom førstespråk og andrespråk i sørsamisk i grunnskolen, skoleårene 2020-23.

Figuren viser at andrespråksandelen i sørsamisk er på over 85 prosent for de tre siste skoleårene. Likevel er dette tallet lavere enn for eksempel i 2016-17 da det var 26 prosent som valgte opplæring i sørsamisk som førstespråk.¹⁹

1.4.1 Samisk språk i grunnskolen i et lengre perspektiv

I den siste tiårsperioden har det vært ei god elevtallsutvikling for samisk i grunnskolen. Hvordan er så disse tallene sammenliknet med tidligere perioder? Fra før skoleåret 1997-98 er det ikke relevant å gjennomføre sammenlikninger fordi man da ikke hadde en individuell rett til opplæring i samisk.

Skoleår	1997-98	2005-06	2006-07	2007-08
Elevtall	2115	3055	2542	2517

Tabell 6. Elevtall i grunnskolen for alle tre samiske språk. Kilde: samisketallforteller.no

Tabell 6 viser elevtallet for de tre samiske språkene det gis opplæring på i skolen i Norge. Vi ser her at i skoleåret 2005-06 ble det satt rekord i elevtallet med samisk i skolen, og dette tallet har man aldri nådd seinere. Hvis framgangen vi har hatt de siste sju skoleårene fortsetter, vil vi etter hvert nå tallene fra rekordåret.

Hva var det som skjedde etter skoleåret 2005-06 som førte til den kraftige nedgangen i det samiske elevtallet i en periode? To faktorer mange delvis har sett bort fra i tidligere forklaringer, er at det i forkant

av det aktuelle skoleåret hadde vært ei betydelig økning i elevtallet, og en del av elevene var kanskje ikke motivert for samiskopplæring og sluttet derfor etter bare ett skoleår. En annen faktor er at kullstørrelsene gikk ned, og det forklarer også noe av nedgangen, det var rett og slett færre elever som kunne velge samisk. Også i nyere tid har det vært kullnedgang, men vi ser nå at elevtallet er mer stabilt og faktisk også går opp til tross for en nedgang i kullstørrelsen, noe som relativt sett betyr at elevtallsøkningen er enda større enn de faktiske tallene indikerer.

I tiden da det ble satt elevtallsrekord for samisk på midten av 00-tallet, var det enda større mangel på samisklærere enn i dag, og fjernundervisningstilbudet var ikke tilstrekkelig utbygd. Ved sykefravær for samisklærerne utgikk ofte språkopplæringen fordi det ikke var vikarer å sette inn. Dette kan ha medvirket til at elever mistet motivasjonen og ikke fortsatte med samisk i skolen.

Nedgangen i elevtallet sammenfaller i tid med innføringen av de nye læreplanene *Kunnskapsløftet LK06* etter skolereformen som ble innført i 2006. Noen har pekt på dette som forklaringsfaktor. Det er vanskelig å vise en årsakssammenheng mellom skolereformen og det samiske elevtallet. Imidlertid er det riktig at den tidligere læreplanen *Samisk språk og kultur* ble fjernet forbindelse med innføringa av Kunnskapsløftet. Dette var imidlertid ikke en læreplan som ga språkkompetanse, og det var derfor et godt begrunnet ønske å legge om til språkkompetansegivende læreplaner.

Uansett hva årsakene til nedgangen fra skoleåret 2005-06 til 2006-07 var, er en elevnedgang på 18 prosent på kun ett skoleår dramatisk, noe professor Jon Todal også påpeker i *Samiske tall forteller 2*.²⁰ Det som er positivt nå er at økningen i elevtallet de siste sju skoleårene skjer mer gradvis, og det gir grunn til et berettiget håp om at denne oppgangen fortsetter, og at skolene i større grad klarer å ivareta elevenes samiskopplæring.

1.5 Samisk språk i videregående opplæring

§ 6-3 i opplæringsloven sier:

«Samar i videregående opplæring har rett til opplæring i samisk.»²¹

Elevtallsutvikling i videregående opplæring kan ikke analyseres like detaljert som for grunnskolen. Årsaken er at GSI-registreringen som gir opplysningene om hvilke læreplaner samiskelever følger, antall elever i de ulike kommunene osv. ikke finnes for videregående opplæring. For videregående er

¹⁹ Johansen, Kevin, 2017

²⁰ Todal, Jon, 2009

²¹ Opplæringslova § 6-3

elevtallsregistreringen basert på samiskelever fylkesvis. Vi velger her å se på elevtallet totalt, fordi det ikke er anledning til å offentliggjøre statistikk for fylker med under fem elever med samisk i fagkretsen.

Nedenfor skal vi se elevtallsutviklingen for samisk totalt i videregående opplæring i perioden. Tilgjengelig statistikk på videregående skiller heller ikke mellom elever som følger læreplanene i samisk som førstespråk, samisk som andrespråk og den relativt nye læreplanen *Samisk 4*, som er en læreplan for de som begynner med samiskopplæring i videregående opplæring. I tillegg har vi læreplaner for studieforberedende og for yrkesfaglige studieretninger.

Skoleår	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23
Elevtall	452	446	460	471	451	478	449	527	517	511

Tabell 7. Elevtall i videregående opplæring, alle tre samiske språk.

Kilde: Utdanningsdirektoratet

I et tilfeldig valgt skoleår (2018-19) fulgte 205 av elevene læreplanen i samisk som førstespråk, mens 273 av elevene hadde samisk som andrespråk. Det gir ei prosentvis fordeling på 42,9 prosent førstespråk og 57,1 prosent på andrespråk.²² Geografisk fordeler elevene seg på Finnmark med 367 elever, Troms med 48, Nordland 46, Trøndelag med 11 og resten av fylkene med 6.²³

Ser vi videre bakover til skoleåret 2009-10 var det 369 elever som hadde samiskopplæring i videregående opplæring i Norge. Selv om vi ser at tallene svinger litt har det også vært en markant framgang, der flere får opplæring i dag enn for ti og tolv år siden. I en artikkel på *NRK* som oppgis her, sier ungdommer at de ønsker å ta vare på samisk språk og ønsker å kunne få flere å snakke samisk med, som motivasjon for å lære språket.

For skoleåret 2018-19 var det 448 elever i videregående opplæring som hadde nordsamisk, 14 elever hadde lulesamisk og 16 hadde sørsamisk. Dette er tall fordelt på VG1, VG2 og VG3. Tallene er interessante å merke seg, spesielt for lulesamisk og sørsamisk når man snakker om rekruttering til høyere utdanning. Basert på tallene for dette skoleåret er det altså i snitt 4,67 og 5,33 avgangselever på henholdsvis lulesamisk og sørsamisk i året. Når man strategisk arbeider med å styrke rekrutteringen til høyere utdanning generelt, og spesielt til samiske lærerutdanninger og samiske språkstudier, ser man her at rekrutteringsgrunnlaget er svært begrenset, ikke minst fordi elevene sprer seg på en rekke ulike studieprogrammer på universiteter og høyskoler.

1.6 Overgangen fra grunnskole til videregående opplæring - den vanskelige overgangen

Overgangen mellom grunnskole og videregående opplæring har med rette blitt beskrevet som krevende, der elever som har samiskopplæring i grunnskolen ofte ikke fortsetter med det i videregående opplæring. Denne utfordringen har flere sett på, og ulike forklaringer er gitt. Torkel Rasmussen påpeker at mange kommuner ikke har videregående skoler, og at skoleelever derfor må flytte for å gjennomføre videregående opplæring.²⁴

I tillegg er videregående opplæring krevende, der ekstra timer medfører en enda større arbeidsbelastning for elevene. Karakterpresset er utvilsomt, og de som planlegger å søke på opptak til høyere utdanning, til studieprogram med

høye inntakskrav, kan frykte at en eventuell dårlig karakter kan redusere muligheten til å komme inn på disse studieprogrammene. Samtidig gir det å ha samisk i fagkretsen i videregående opplæring ekstrapoeng på flere ulike studier. Dette er i seg selv en fordel, ut over det at man faktisk lærer språket.

Fordelingen mellom første- og andrespråk i videregående opplæring er interessant fordi det tidligere har fordelt seg ulikt sammenliknet med grunnskolen. For skoleårene 2010-11 og fram til og med skoleåret 2013-14 var det faktisk et flertall som valgte samisk som førstespråk i videregående opplæring. Fra og med skoleåret 2014-15 snudde dette og flertallet følger samisk som andrespråk (det aktuelle året var fordelingen 205 elever på samisk som førstespråk, og 244 elever på samisk som andrespråk, altså fortsatt en veldig høy andel førstespråk). Som nevnt tidligere var det for skoleåret 2018-19 57 prosent som valgte samisk som andrespråk. Skoleåret 2010-11 var det førstespråksandelen som var på 57 prosent. Vi ser altså en svak, men gradvis nedgang av førstespråksandelen. Samtidig øker den totale andelen som har samisk, og i likhet med for grunnskolen ser det ut som om andelen øker mest for andrespråk.

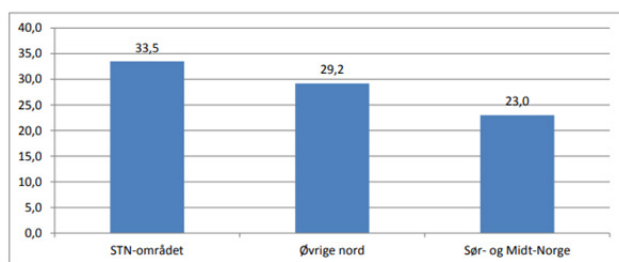
Nøyaktig hvorfor man får ei dreining fra første- til andrespråk er ei sammensatt problemstilling, der enkelte sannsynlige faktorer allerede er beskrevet. I tillegg kan det være grunn til å anta at det tidligere var de faglig sterke elevene som fortsatte med samisk i videregående opplæring, og da valgte førstespråk, mens man nå har ei mer mangfoldig gruppe samiskelever, der det ofte blir mer nærliggende å velge samisk som andrespråk.

²² Meld.St. 31 (2018-2019)

²³ nrk.no 2.5.2022

²⁴ Rasmussen, Torkel, 2015

Det har vært høyt fokus på fullføring og frafall i videregående opplæring, definert som de som ikke fullfører videregående opplæring innen fem år etter at de først påbegynte videregående opplæring.²⁵ Frafallet har tradisjonelt vært større i nord. Som et eksempel kan man se på frafallet i videregående opplæring etter elevenes bostettingsområde. For 2009-kullet var frafallet i STN-området på 34 prosent, mens det for resten av Nord-Norge var på 29 prosent. I Sør- og Midt-Norge var frafallet på 23 prosent. Dette er høye tall for alle de tre nevnte områdene, men høyest for STN-området. Dette påvirker også elevtallet for samisk.

Figur 5: Frafallet i videregående opplæring etter elevenes bostettingsområde, 2009-kullet. Kilde: samisketallforteller.no

Hvis man ser frafallet fordelt på utdanningsprogrammer, var frafallet for dette kullet over dobbelt så høyt på yrkesfag som på studieforberedende programmer. Dette gjelder for både STN-området, resten av Nord-Norge og Sør- og Midt-Norge.

Det har vært satt inn store ressurser på å få ned frafallet i videregående opplæring de siste årene, ikke minst fordi man ser at konsekvensene av frafall ofte er lavere tilknytning til arbeidslivet, dårligere økonomi og at det også påvirker helsen.

Frafallet i videregående opplæring har de seinere år vært fallende på grunn av disse innsatsene.

1.7 Studiepoengproduksjon i samisk i høyere utdanning

Både media og myndigheter følger elevtallsutviklingen i samisk, spesielt i grunnskolen, svært tett. Hvordan studieproduksjonen for samisk språk i høyere utdanning er, vises mindre interesse. Likevel er det viktig for samiske språk at kandidater tar høyere utdanning i samisk. Dette har betydning fordi samfunnet og de samiske språkmiljøene har behov for personer som behersker samisk på et akademisk høyt nivå. I tillegg må det utdannes kandidater som skal undervise kommende generasjoners lærere i barnehagen og skolen. Det har også i mange sammenhenger betydning for et språks status at det finnes kandidater med master og Ph.D.

Studiepoeng tildeles kandidater i høyere utdanning etter bestått eksamen i disipliner og profesjoner

basert på omfanget av studiet. 60 studiepoeng er normert som et helårs studium og tilsvarer 20 vekttall etter den gamle ordningen. Studiepoengproduksjon betyr hvor mange studiepoeng som gis på et studie, et kurs eller for en institusjon. Hvis vi f.eks. snakker om et ettårsstudie som gir 60 studiepoeng og vi oppgir 180 studiepoeng i tabellen tilsier det at tre kandidater har fullført og bestått dette studiet. Mange kurs er imidlertid på mindre enn 60 studiepoeng slik at man ikke automatisk kan regne ut antall kandidater basert på studiepoengene.

1.7.1 Historisk utvikling av samisk høyere utdanning

Universitetet i Oslo var den første høyere utdanningsinstitusjonen i Norge som tilbød kurs i samisk. De hadde et eget professorat i samisk tilbake til 1870-tallet.²⁶ Da Universitetet i Tromsø ble opprettet i 1972 ble det i oppdraget påpekt at institusjonen hadde en rekke oppgaver for å ivareta Nord-Norges behov, særlig ble den samiske befolkningens behov understreket. I 1989 ble Sámi allaskuvla / Samisk høgskole etablert. Formålet var å dekke samiske samfunns behov og å styrke samisk kompetanse. Samiskspråklige kurs var her åpenbare studietilbud.

Både Sámi allaskuvla og UiT Norges arktiske universitet har i hovedsak nordsamiske språkkurs. I 1980 tok Lærerutdanningsrådet kontakt med Levanger lærerhøgskole med ønske om at de kunne tilby en halvårsenhet i sørsamisk. Dette startet opp høsten 1981 og i 1988 fikk høgskolen et stipendiat i sørsamisk. Lærerhøgskolen ble til Høgskolen i Nord-Trøndelag etter høgskolereformen i 1994 og i 2016 en del av Nord universitet.

Bodø lærerhøgskole som deretter ble Høgskolen i Bodø, så Universitetet i Nordland og til sist Nord universitet, opprettet et artiumkurs i lulesamisk tidlig på 1980-tallet. I 1985 startet Lulesamisk 1 med 30 studiepoeng etter at de dette året fikk tilsatt en stipendiat i lulesamisk.²⁷ I 1999 ble det ansatt en høgskolelektor i lulesamisk, noe som var et konkret resultat av at den første hovedfagseksamen ble avlagt i lulesamisk dette året

I 2000 fikk de sin første professor II i lulesamisk, og i 2012 startet det første kullet på bachelorprogrammet i lulesamisk ved institusjonen.

I dag har Sámi allaskuvla et overordnet nasjonalt ansvar for samisk i høyere utdanning, mens UiT også har et betydelig ansvar for nordsamisk. Nord universitet har etter fusjonen mellom Universitetet i Nordland, Høgskolen i Nord-Trøndelag og Høgskolen i Nesna et nasjonalt ansvar for lulesamisk og sørsamisk i lærerutdanningene.

²⁵ Granseth, Tom, 2015

²⁶ Johansen, Kevin, 2018

²⁷ Johansen, Kevin, 2018

1.7.2 Studiepoengproduksjon i nordsamisk, Sámi allaskuvla / Samisk høgskole

Kurs/årstall	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Nordsamisk semesteremne og innføringskurs	120	300	300	270	360					
Nordsamisk morfologi og syntaks	80	260	100	140						
Nordsamisk fonetikk, fonologi og skrivemåter	90	90	80	70						
Nordsamisk setningslære	10	100								
Samisk språk og litteratur 1, 2 og 3		120	15							
Samisk språk og revitalisering		160	20	80	40		160		100	
Bachelor i samisk språk og litteratur					910					
Master i samisk språk og litteratur					380					
Ph.d. i samisk språk og litteratur					112					
Nordsamisk som muntlig og skriftlig språk		10	70	90	50	60	50	120	50	50
Samisk i praktisk lærings-situasjon innførings-studie 1 og 2	735	795	795	795	915					
Samisk som fremmedspråk, journaliststudie	10									
Duodji og samisk					105					
Samisk språkdidaktikk med fokus på muntlig								112	7	30
Andrespråkspedagogikk, videreutd.					510	360	480	360		
Fordypning i samiskspr. emner						40				
Språk, tekst og matematikk				200	140		140			160
Språkvitenskap og fonetikk				70		50		60		
Språk og tekstlære								10		
Språkrøkt 5	5									
Språkrøkt i journalistikken 1-5				5		15	35	30		
Språkbevaring i journalistikken 1 og 4				20						
Innføring i samiske språk									40	
Innsamling og bearbeiding av muntlig språkmateriale						30				
Samisk språk og samisk litteratur forsknings-historie				60	10	20	10			
Samisk språkdidaktikk med fokus på språk-anvendende							23	53	23	45
Samisk språkdidaktikk med fokus på lesing og skriving							105	12		

Tabell 8. Nordsamisk studiepoengproduksjon siste ti studieår, Sámi allaskuvla. Kilde: dbh.no

1.7.3 Studiepoengproduksjon totalt, Sámi allaskuvla / Samisk høgskole

Årstall	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Studiepoeng	1050	1835	1380	2105	3437	575	1303	757	220	155

Tabell 9. Studiepoengproduksjon i samisk språk ved Sámi allaskuvla / Samisk høgskole

1.7.4 Studiepoengproduksjon i nordsamisk ved UiT Norges arktiske universitet

Kurs/årstall	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Nordsamisk som fremmedspråk ²⁸	830	650	440	50	1100	1020	730	1220	1555	182
Samisk språkvitenskap ²⁹	100	50	100		110	130	50	120		110
Samisk litteratur-vitenskap	60	100	130		110					
Samiske språkpraksiser		30								
Samisk dialektologi	20	30								
Mastergrads-oppgave i samisk språk ³⁰	60						60	120	180	40
Mastergrads-oppgave i samisk litteratur		60	120		120					
Bachelor-oppgave i samisk								10		
Moderne samisk lyrikk					20	20	10			
Samisk rettskriving 1					30					
Samisk språkhistorie				20		20	20		60	
Samisk språkkunst				60		80		40	10	70
Samisk tekstolknings-historie				30	40			10	60	
Samiske dialekter				70		60		60		
Undervisning i samisk som andrespråk ³¹									90	80

Tabell 10. Studiepoengproduksjon i nordsamisk ved UiT Norges arktiske universitet.

²⁸ Inkluderer flere kurs innenfor samisk som fremmedspråk

²⁹ Inkluderer flere kurs innenfor samisk språkvitenskap

³⁰ Inkluderer samisk i lektorutdanningen

³¹ Gjelder både 1.-7. og 5.-10. trinn og videreutdanning i emnet

1.7.5 Studiepoengproduksjon i nordsamisk totalt ved UiT Norges arktiske universitet

Årstall	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Studiepoeng	1070	920	790	230	1530	1330	870	1580	1955	482

Tabell 11. Studiepoengproduksjon i nordsamisk totalt ved UiT Norges arktiske universitet.

1.7.6 Total nordsamisk studiepoengproduksjon, Sámi allaskuvla og UiT:

Årstall	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Studiepoeng	2120	2755	2170	2355	4967	1905	2173	2337	2175	637

Tabell 12. Studiepoengproduksjon i nordsamisk totalt

Tabell 12 viser at studiepoengproduksjonen i nordsamisk holder seg over 2 000 studiepoeng de fleste årene, og at toppåret er 2017 med hele 4967 studiepoeng. Variasjonen er betydelig, i denne tiårsperioden er forskjellen mellom det

mest produktive og det minst produktive året hele 680 prosent. I og med at sist år har lavest studiepoengproduksjon, er det grunn til å anta at ikke alle studiepoeng er registrert i dbh.no enda.

1.7.7 Studiepoengproduksjon i lulesamisk og sørsamisk, Nord universitet

Kurs/årstall	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Lulesamisk 1		40			330		300	75		30
Lulesamisk 2			30					70	60	
Lulesamisk 3	80			70					50	30
Grunnleggende emner i lulesamisk språk					630					
Samisk litteratur	10		10							
Samisk litteratur og språk	45									
Samiske språkvarieteter		20					70			
Bachelor i lulesamisk										
Innføring i lulesamisk 1, 2										
Lulesamisk totalt	185 ³²	110 ³³	40	70	960	0	370	145	110	60

Tabell 13. Studiepoengproduksjon i lulesamisk. Kilde: dbh.no

³² Sámi allaskuvla har tilbudt et kurs i lulesamisk og sørsamisk. 100 studiepoeng er avlagt i kurset i 2013 og 2014. De inngår her i totalstatistikken for lulesamisk og sørsamisk med 50 studiepoeng for hvert av språkene.

³³ Samme som over

Tabell 13 viser de betydelige svingningene for lulesamisk studiepoengproduksjon. Disse skyldes to faktorer, den ene er mangelen på samiskspråklige lærekrefter som medfører at samiske språkkurs ikke kan tilbys årlig. Den andre er betydelige variasjoner i kullstørrelsene. Det er derfor vanskelig å operere med ei normalfordeling, spesielt for lulesamisk og sørsamisk, der variasjonene ofte opptrer som sinuskurver.

Det er interessant å se at lulesamisk i likhet med nordsamisk satte sin definitive rekord i studiepoengproduksjon i 2017. I og med at studiepoengproduksjonen ett år er fraværende, er et tegn på at det må bli større kontinuitet i samiskspråklige kurstilbud ved universiteter og høyskoler.

1.7.8 Studiepoengproduksjon i sørsamisk, Nord universitet:

Kurs/årstall	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Sørsamisk begynneropplæring		165	165						210	
Sørsamisk beg.oppl. 2	75		105							150
Sørsamisk 1							15	75	60	
Sørsamisk 2		210					30	30		30
Sørsamisk språk og litteratur				15						
Sørsamisk språkkunnskap	220			60						
Fagdidaktikk sørsamisk	55			10						
Sørsamisk i praktiske situasjoner (Samisk høyskole)	50	90	185	45						240
Sørsamisk mellom-fagstillegg (UiT)	135									
Sørsamisk totalt	535	465	455	130	0	0	45	105	270	420

Tabell 14. Studiepoengproduksjon i sørsamisk. Kilde: dbh.no

Tabell 14 viser studiepoengproduksjonen i sørsamisk. Vi ser at produksjonen var jevn de tre første årene i perioden, før den går ned og er helt fraværende i et par år. Forrige år har produksjonen tatt seg opp igjen, og nærmer seg de beste årene i begynnelsen av tiårsperioden. Samtidig er studiepoengene fordelt på få personer. Årsaken til at produksjonen ikke er høyere har i all hovedsak å gjøre med den betydelige mangelen på sørsamiske lærerkrefter i høyere utdanning. Det er positivt å se at det har vært avlagt studiepoeng i sørsamisk begynneropplæring de siste årene for, siden det gir et rekrutteringsgrunnlag til sørsamisk 1 og 2.

Svingningene innenfor samisk studiepoengproduksjon i høyere utdanning viser et annet mønster enn for eksempel i grunnopplæringen. Den betydelige mangelen på samisklærere ved universiteter og høyskoler bidrar til at samiske språkkurs og studieprogram ikke kan tilbys årlig ved institusjonene. Språkkurs må tilbys når det finnes lærekrefter. Dette skaper for liten kontinuitet for samiske språkstudenter og medfører ofte at det ikke kan gjennomføres samiske språkutdanninger på normert tid, noe som er svært uheldig sett i lys av behovet det er for flere samisklærere.

Ofte har samiske studier og språkkurs kommet i gang uten lang forhåndsinfo, noe som medfører at færre kan delta.

Samisk høyere utdanning er ikke lovregulert slik samisk i grunnopplæringen er, altså at samer har rett til samiskopplæring. Det er opp til universitetene og høyskolene hva de vil tilby av samiske studier. Det er ingen grunn for å hevde at UH-sektoren ikke ønsker å tilby samiske språkstudier, men mangelen på lærekrefter hindrer et bedre studietilbud for samiske språk.

1.8 Konklusjon

I denne artikkelen har vi sett på den kvantitative utviklingen av samisk språk i formell utdanning, fra barnehage til høyere utdanning. Vi har sett på hvor mange barnehager som gir et samisk språktilbud og hvor mange barn som mottar dette tilbudet. Antall barn som får et samiskspråklig tilbud har vært relativt stabilt. Antall barnehager som gir et språktilbud er også stabilt, men har forskjøvet seg noe mot samiske avdelinger og samisk språktilbud. Antall samiske barnehager har derimot gått noe ned.

I grunnskolen ser vi at antall samiskelever har økt, og at flertallet av disse har samiskopplæring etter læreplanen for andrespråk. Med unntak av skoleåret 2005-06 har det aldri vært så mange elever i Norge som får samiskopplæring i grunnskolen som nå.

I videregående opplæring har også elevtallet økt de siste ti årene, og det er betydelig flere som tar samiskopplæring i videregående skole enn det var for ti år siden.

For høyere utdanning er tallene mindre konklusive. De har variert som sinuskurver, der det har vært betydelig oppgang som ender med et toppår, for så å gå ned igjen. Den store utfordringen for både barnehagen og høyere utdanning er at det ikke er nok samiskspråklige tilbud. Vi ser over år at det er tilbudet som avgjør hvor mange som får et samiskspråklig barnehagetilbud eller gjennomfører samiske studietilbud på universiteter og høyskoler. Dette har sin årsak i at de samiske tilbudene i disse sektorene ikke er rettighetsfestet slik de er i skolen. I grunnopplæringen har samiske elever en individuell rett til samiskopplæring, mens man ikke har det samme sterke rettighetsvernet i barnehagen og i høyere utdanning. Løsningen vil derfor være å opprette flere samiskspråklige barnehagetilbud, og flere kurs og studieprogram i høyere utdanning. Det er her av avgjørende betydning at det utdannes flere samiskspråklige lærere og da må det gjennomføres ei strategisk og målrettet rekrutteringssatsing.

1.9 Tilrådinger

- Barnehageloven bør gi sterkere rettigheter til samisk språk, slik det er i skolen.
- Kapasiteten på samisk fjernundervisning bør styrkes slik at flere elever kan velge samisk som førstespråk, også som fjernundervisning.
- For å sikre tilgang av samiskelever og redusere frafall fra språkopplæringen, må spes.ped.-tilbudet styrkes for elever med samisk i opplæringen.
- I høyere utdanning bør samiske studietilbud, hvis kapasitetsproblemer hindrer årlige opptak, informeres om i god tid, slik at kandidater kan planlegge sin utdanning og gjennomføre den med normal studieprogresjon.
- Det bør være en langsiktig strategi å rettighetsfeste at studenter har rett til et samiskspråklig høyere utdanningstilbud.
- Ut fra behovet for samisk språkkompetanse på høyere nivå må studiepoengproduksjonen i samiske språk, spesielt i lulesamisk og sørsamisk økes.
- Studiepoenggivende begynnerkurs i samiske språk bør tilbys i større grad for å rekruttere kandidater til høyere samiske språkstudier og til samiske lærerutdanninger.

Referanser

- Aarseth, Bjørn (2005): «Samenes stilling i norsk skoleverk», i: *Samisk skolehistorie 1 (red.)*, Davvi Girji, 2005. Kárášjohka
- Broderstad, Ann Ragnhild og Kjetil Sørli (2012): «Bo- og flyttetrender i norsk-samiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting», i: *Samiske tall forteller 5 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Granseth, Tom (2015): «Gjennomstrømming i videregående opplæring», i: *Samiske tall forteller 8 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2017): «Samisk som andrespråk», i: *Samiske tall forteller 10 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2018): «Studiepoengproduksjon i samisk», i: *Samiske tall forteller 11 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2020): «Samisk språktilbud i barnehagen», i: *Samiske tall forteller 13 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2021): «Sametingets valgmanntall – noen utviklingstrekk», i: *Samiske tall forteller 14 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Kunnskapsdepartementet (2023). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv -Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnsopplæring og høyere utdanning* (Meld.St. 13, (2022-2023)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-13-20222023/id2967904/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2019). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv* (Meld.St. 31 (2018-2019)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-31-20182019/id2660993/>
- Opplæringslova. (1998). Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (LOV-1998-07-17-61). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-61>
- Rammeplan for barnehagen, 1996*
- Rasmussen, Torkel: «Samisk språk i grunnskolen og videregående opplæring», i: *Samiske tall forteller 8*, 2015. Sámi allaskuvla
- Sametingets årsmelding, 2021*
- Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport til Stortingets presidentskap 01.06.2023 - grunnlag for et oppgjør med fornorskningsspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Dokument 19 (2022-2023)*
- «Stadig flere elever vil lese samisk», i: nrk.no, 2.5.2022
- Storjord, Marianne (2005): «Samiske barnehagers historie i Norge». *Norsk senter for barnehageforskning*
- Storjord, Marianne (2009): «Samiske barnehagers historie», i: *Samisk skolehistorie 3*, Davvi Girji. Kárášjohka
- Todal, Jon (2009): «Samisk språk i barnehage og skule», i: *Samiske tall forteller 2 (red.)* Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- «Wexelsensplakaten»; Instruks angaaende brugen af lappisk og kvænsk som hjælpesprog ved undervisningen i folkeskolen, hvor dette af kirke departementet er tilladt i henhold til landsskolelovens § 73, 2 led. 18. april 1898. www.norgeshistorie.no

2 «Bysamiske kjerneområder» — hva kan vi si om samisk urbanisering og hvor bor bysamene?

Mikkel Berg-Nordlie

Seniorforsker, NIBR-OsloMet

Sammendrag

Hvor er de bysamiske «kjerneområdene»? Er det en gang mulig å vite det, gitt datamaterialet vi har for hånden i dag? Denne artikkelen ser kritisk på noen kilder til talldata om samer, og konkluderer med at det ikke står så bra til, især hvis det er samer bosatt i by man vil si noe om — og siden alt tyder på at det blir stadig flere urbant bosatte samer, blir samiske befolkningsdata som ekskluderer disse stadig mindre representative for samefolket som sådan. Kvantitative data om samer har hatt en tendens til å være (a) unøyaktige og ustabile over tid med tanke på hvem som defineres som same; (b) benytte seg av geografiske soner som gjør at mange samer utelukkes, og i noen tilfeller at ikke-samer inkluderes; (c) benytte seg av samedefinisjoner som gjør at mange samer utelukkes. Artikkelen argumenterer for at vårt beste forskningsmessige kort på hånden i dag er, med noen forbehold, sametingenes valgmanntall. Artikkelen gir til sist en oversikt over hvilke bykommuner som kan virke å være samenes urbane «kjerneområder» — både i og utenfor Sápmi — og reiser noen spørsmål til debatt om politiske og forskningsmessige grep som kan tas for å møte urbaniseringa av det samiske samfunnet.

Hvor urbaniserte er dagens samer, og i hvilke urbane områder bor de? Disse spørsmålene er vanskeligere å få svar på enn man kanskje skulle tro. Den første utfordringa er at spørsmålene bruker begreper som kan defineres ulikt: «urbanisering», «urbant område», og ikke minst «same». Ei anna utfordring er at det eksisterende kvantitative datamaterialet om samer ikke er optimalt for formålet å studere samiske urbaniseringsprosesser.

Kapittelet du har for hånden er i hovedsak basert på boka *An urban future for Sápmi?* (red. Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022a), nærmere

bestemt bokas andrekapittel *Cities in Sápmi, Sámi in the Cities* (Berg-Nordlie og Andersen 2022) og introduksjonskapittel (Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022b). *An urban future for Sápmi* var hovedutgivelsen til NFR-prosjektet *Ei urban framtid for Sápmi?* som gjennomførte intervjuer, mediastudier og dokumentstudier med den hensikt å frambringe ny kunnskap om politiske, sosiale og identitetsmessige konsekvenser av samisk urbanisering. Prosjektet dreide seg altså om kvalitativ forskning på konsekvenser av et fenomen som, i seg selv, måles kvantitativt.

Det er fleire grunner til at de konklusjonene man kan gjøre om samisk urbanisering ut fra rene kvantitative data alltid bør presenteres med store forbehold, men tallmaterialet er likevel godt nok til at det er mulig å snakke om at det foregår en samisk urbaniseringsprosess og å gjøre seg noen forsiktige konklusjoner om hvilke urbane kommuner som kan sies å være særlige viktige i sammenheng med denne. Dette kapitlet presenterer noen slike konklusjoner, og noen forbehold man må ha i bakhodet når man leser disse.

Jeg vil i det videre først kort kommentere ulike definisjoner av sentrale begreper, før jeg med et kritisk blikk ser på noen metoder og forsøk på å frambringe samiske demografiske data. Deretter vil jeg — med særlig henvisning til data fra sametingenes valgmanntall — driste meg til å foreslå noen mulige svar på spørsmålet om hvilke kommuner vi burde regne som de mest sentrale for samisk urbanisering. Jeg kommer først til å gjennomgå de nordiske landene Norge, Sverige, og Finland — med hovedfokus på Norge — og deretter Russland. Dette fordi samene i Russland har ei markant annerledes urbaniseringshistorie enn de nordiske samene, og at datasituasjonen er ulik i øst og vest.

2.1 Hva betyr ordene vi bruker?

2.1.1 Hva er urbanisering?

Urbanisering kan vise til et *demografisk* fenomen eller et *kulturelt* fenomen. I sistnevnte tilfelle omtales visse kulturelle trekk som urbane, eller prega av urbanitet, og da kan vi ytterste konsekvens snakke om kulturell «urbanisering» selv av mennesker som bor i rurale områder — jamfør Willerslevs (2010: 190) omtale av urfolkspersoner i visse rurale deler av Sibir som «urbane mennesker uten by». Dette kapittelet handler derimot utelukkende om urbanisering som demografisk prosess.

Men hva er så et «urbant område»? Herom hersker ingen enighet: i spørsmålet om hva som utgjør en særlig høy befolkningsskonsentrasjon vil mennesker på ulike steder og til ulike tider ha ulike syn. I *An urban future for Sápmi* satte vi redaktører den nedre terskelen for å kalle et tettsted «urbant» at det har minst 5000 innbyggere, og vi regna et område som en «by» (*city*) fra og med 50.000 innbyggere (Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022b). De definisjonene benyttes også i dette kapittelet: om en kommune har et tettsted i seg som inneholder >4999 innbyggere vil det her regnes som en «urban kommune», og i motsatt tilfelle en «rural kommune».

Denne tilnærminga gjør at man må ha noen forbehold i bakhodet når man leser om «urbane og rurale kommuner». Visse steder vi kanskje er vant til å tenke på som «byer» fra et nordskandinavisk perspektiv, faller utenfor pga. at kriteriene ikke tar hensyn til kulturell urbanitet. Tettsteder som for eksempel Kirkenes (Girkonjárga) og Røros (Plaassja) kan sies å være byprega kulturelt sett, men med henholdsvis 3.383 og 3.836 i innbyggertall (Askheim 2022b; Haugen 2022) vil de ikke her regnes som urbane områder, og kommunene der de ligger ikke som «urbane». En anna ting vi må ha i bakhodet er at visse av kommunene som ut fra disse kriteriene kalles «urbane kommuner», for eksempel Tromsø (Romsa) og Hammerfest (Hámmárfeasta), består av både et urbant sentrum og et stort ruralt omland med flere ikke-urbane tettsteder. Innafor urbane kommuner vil det gjerne være både ei urban og ei rural samebefolkning.

2.1.2 Hva er samisk urbanisering?

Selv etter at vi nå har etablert en definisjon av «urbant område» kan *samisk urbanisering* bety litt ulike ting: snakker vi for eksempel om den historiske fremveksten av urbane områder i Sápmi — eller om den økte konsentrasjonen av samer i urbane områder, om så utenfor Sápmi? I akkurat dette kapitlet skal vi se på urbanisering av samer, innenfor de fire statene som har delt Sápmi mellom seg.

I debatten om samisk urbanisering kan det noen ganger virke som at dette er et helt nytt fenomen, men samers tilstedeværelse i urbane områder er selvfølgelig ikke

noen historisk nyhet. Noe av bakgrunnen for at urban tilstedeværelse likevel iblant diskuteres som noe nytt og fremmed for det samiske samfunnet er at samer, som mange andre urfolk, har blitt *ruralisert*. Urfolks ruralisering kan bestå av flere mekanismer som styrker hverandre: i tillegg til demografisk konsentrasjon av ikke-urfolk i byene kan det i noen tilfeller ha vært tvang eller press for å få urfolk til å forlate urbane områder; byene kan ha vært åsted for særlig sterkt assimileringsspress mot personer av urfolksbakgrunn; og urbane urfolk kan ha blitt usynliggjort av ideologiske strømninger der urfolk assosieres med det umoderne, usiviliserte og ikke-urbane (Andersen og Peters 2013: 379–80; Dankertsen 2022; Denis 1997; Dorries et al. 2019: 10–11; Gjerpe 2013: 82). Slike demografiske og diskursive prosesser fremmedgjør urfolk fra byene og det urbane, og befester byene som majoritetens domene mens rurale strøk blir urfolks «kjerneområder». De legger opp til at urfolkskultur skal være et bygdefenomen, mens mennesker med urfolkstilknytning som forblir i byene eller flytter dit skal —for å parafrasere sosiologen Chris Andersen (2022) — overleve som mennesker, men dø som urfolk.¹

I løpet av 1900-tallet har vi imidlertid sett at bildet noen steder endres: urfolk flytter til byene, men beholder sin identitet og kultur, samtidig som bymennesker med urfolksbakgrunn finner tilbake til sine røtter, og etter hvert vokser det opp generasjoner i byene som har urfolksidentitet fra barnsben av (Dorries et al. 2019; Peters og Andersen 2013). Dette globale fenomenet endrer både byene og urfolkene, og samene er en del av det.

2.1.3 Hva er en same?

Men hvem er så vi samer? Saken er at det finnes ingen universell enighet om hvordan man skal definere det å være same. I realiteten kan ulike mennesker basere sin samiske identitet på ganske ulike ting — f.eks. slektskap eller anna familietilknytning, sosial tilknytning, kulturell tilknytning, språk, eller genetisk avstamning. Noen vektlegger kun én av disse, noen baserer sin samiske identitet på kombinasjoner av dem, og noen mener at en eller flere av de nevnte tilknytningsformene i seg selv ikke er nok til å gjøre en person samisk (Beach 2007; Berg-Nordlie 2022; Nilsson 2020). Slik uenighet om etniske «grenser» er ikke unikt samisk — dette er et omdiskutert tema hos så og si alle etniske grupper — men grensetrekkinga er kanskje særlig utfordrende for de gruppene som ikke har en stat og dermed ikke kan falle tilbake på en statsborgerskapelig definisjon av medlemskap i nasjonen.

¹ Det fullstendige sitatet fra Andersen (2022) er «In such modernist thinking — and the basic discourses that undergird modernity — “urban” and “Indigenous” are mutually exclusive and thus, incommensurable: everyone knows, according to such deeply furrowed discourses, that cities are places where Indigenous people go to live and where Indigenous cultures go to die.»

I dagliglivet kan man være pragmatisk åpen for mange ulike samedefinisjoner, men når man skal prøve å gi et kvantitativt basert svar på hvor mange samer som bor hvor, da kommer man kanskje ikke utenom at analysen må ha en mer klar og entydig definisjon av «same» i bunn. Min oppgave i dette kapitlet er –heldigvis– ikke å forsøke å lage noen «riktig» samedefinisjon. Jeg skal begrense meg til å se særlig på noen utfordringer som definisjonsspørsmålet skaper for samisk urbaniseringsforskning.

2.2 Hvordan teller man en same?

2.2.1 Nordiske staters tallmateriale om samer

Innsamla tallmateriale om samer i Norden har historisk hatt en del begrensinger når det gjelder kartlegging av samers bosettingsmønster over tid. Utfordringer inkluderer blant annet at ulike samedefinisjoner anvendes; at de samme personene registreres med ulike etnisiteter i ulike tellinger; at tallmaterialet iblant baserer seg på hele geografiske områder og derfor inkluderer ikke-samer; eller at datamaterialet tvert imot inkluderer kun et bestemt utsnitt av den samiske befolkninga som ikke nødvendigvis er representativt for hele samebefolkninga (Andresen 2021; Aubert 1978: 15; Axelsson og Sköld 2011: 121–22; Bore 2023; Evjen 2008: 241–45, 2011; Hansen 2015: 70–74; Olsen 2006; Sköld og Nordin 2015: 36–37).

Etter andre verdenskrig ble datasituasjonen enda mer utfordrende, sia de nordiske statene nå gikk bort fra å samle inn data om etnisitet (Axelsson og Sköld 2011: 122, 130; Pettersen 2011: 187–88). Tilfanget av data om den nordiske samiske befolkninga ble altså sterkt begrensa nettopp i en periode der Norden var prega av sterk generell urbanisering. Situasjonen kan sies å ha blitt forverra ytterligere da de nordiske statene avskaffa skjemabaserte folketellinger til fordel for kompilasjon av data fra andre registre – Finland fra 1990, Norge og Sverige fra 2011 (se Axelsson og Sköld 2011: 118; Jansson 2012; Pettersen 2011: 189–93; Statistisk sentralbyrå 2011): i Norge og Sverige fjernet dette individens mulighet til å engang få registrert at de er samisktalende. I Finland kunne man fortsatt registrere at ens barn har samisk som morsmål. I Norge ble det i 2019 lansert mulighet til å registrere seg som samisktalende (Sametinget.no 2019a), men få har gjort dette – sannsynligvis grunna en kombinasjon av manglende kunnskap om muligheten og uklarhet rundt hvorfor dette er noe man bør registrere (Nrk.no 2020).

I det følgende skal vi se litt nærmere på noen metoder for å samle kvantitative data om samene i Norden etter andre verdenskrig, med blick på hvorvidt disse dataene eigner seg til å kartlegge urbanisering.

2.2.2 Etterkrigstidas samiske «folketellingsprosjekter»

På 1960- og 70-tallet ble det, etter initiativ fra Den tredje nordisk samekonferansen (1959), gjennomført forskningsprosjekter som skulle få fram kvantitative data om de nordiske statenes samebefolkninger. Imidlertid var disse prosjektene begrensa til å kartlegge befolkninga i visse geografiske områder, og brukte samedefinisjoner som kan problematiseres.

Det var i Finland at midler først ble gitt til å gjennomføre et studium av den typen Nordisk Sameråd ønska (Aubert 1978: 16). Det ble gjennomført i 1962 av samiske lærere og studenter under ledelse av forskeren Karl Nickul (1977: 93–94). Studiet hadde både ei geografisk avgrensning og en samedefinisjon som gjorde at mange med samisk tilknytning falt utenfor. Kun personer i nordligste del av Lapplands län ble telt: de rurale kommunene Enontekiö (Eanodat), Inari (Aanaar), og Utsjoki (Ohcejohka), samt nordlige deler av Sodankylä (Soadegilli) og Kittilä (Gihttel). Denne avgrensinga er temmelig lik området som senere, i 1995, ble definert som *Sámiid ruovttuguovlu* eller “Det samiske hjemområdet” i Finland – da uten deler av Kittilä (Aubert 1978; Seurujärvi-Kari 2005a: 234–37). Som samer ble ansett personer som var samisktalende eller hadde minst én besteforelder som talte språket (Lehtola 2005; Nickul 1977; Seurujärvi-Kari 2005a: 234–37), en definisjon som er mer restriktiv enn dagens regler for innslipp i Sametingets valgmanntall i Finland og Norge.

Studiet på svensk side ble utført i 1972–73. Den reindriftssamiske befolkninga ble brukt som grunnlag for studiene, men tallene inkluderte også familie og slekt av disse. Også her må mange samer og andre med samisk tilknytning ha falt utenfor. Studien konkluderte med at Sveriges samebefolkning var på 15.342 individer, men estimerte samtidig at den totale befolkninga trolig var rundt 17.000 individer – et stort tall, sammenlikna med den finske folketellingas 3.400 samiske individer, men som sosiologen Vilhelm Aubert (1978: 16) advarte var samedefinisjonene brukt i de ulike landenes studier så ulike at direkte sammenligning ikke er mulig (Aubert 1978: 16–17; Axelsson og Sköld 2011; Sköld og Nordin 2015; SOU 1975: 99, 77–90).

Studiet på norsk side, som ble leda av Aubert, ble avholdt i forbindelse med folketellinga i 1970, men begrensa seg geografisk til utvalgte tellingskretser i de tre nordligste fylkene. Spørsmål om samisk tilhørighet ble stilt til 89,7 prosent av befolkninga i Finnmark fylke; 22,9 prosent av befolkninga i Troms fylke; 6,1 prosent av befolkninga i Nordland fylke; og ingen sør for disse tre fylkene (Aubert 1978: 113). Dermed bortfalt både den sørlige delen av Sápmi og samene bosatt sør for Sápmi. Aubert (1978: 18–19) understreket sjøl at dette utvalget utelot mange samer, deriblant hele den urbane samiske befolkninga. Med henvisning til upublisert forskning av Lina Homme og Reinhard Mook fremhevd Aubert at Oslo (Oslove) og Tromsø (Romsa) nok var steder

med stor samebefolkning. Han trakk også fram Bergen (Birggon), Trondheim (Tråante), Harstad (Hársttak), Narvik (Áhkkanjárga) og Bodø (Bådåddjo/Buvvda). Ingen av disse kommunene var inkludert i studien.

I tellingskretsene som mottok spørreskjemaet var den samla befolkninga 113.874 mennesker. Av disse oppga 9.175 at de anså seg for å være samer; 10.535 oppga at samisk var deres førstespråk; og 19.635 at samisk var førstespråket til minst én av deres besteforeldre (Aubert 1978: 21-22). Aubert konkluderte med at innen det geografiske området han hadde forska på, og i umiddelbar etterkant av en lang periode med assimileringsspolitikk, kunne han kategorisere 27.646 personer som at de hadde en bredt definert «samisk tilknytning.» Dette tallet inkluderte også personer som ikke kunne eller ville svare på spørsmål om etnisk identitet og/eller besteforeldres språk – Aubert bemerka at fornorskinga nok hadde gjort at mange var uvillige til å oppgi samisk tilknytning, eventuelt var usikre på eller rett og slett uvitende om sin egen etniske bakgrunn. Han understreket også at tallet på personer med samisk tilknytning nok «ville ha økt betraktelig om tellingen også hadde omfattet bybefolkningen.» Aubert (1978: 113) mente også at «antakelig er det i Norge minst 40 000 personer hvis livsvilkår på et eller annet vis er noe preget av at de har et innslag av det samiske i sin bakgrunn» uten å klargjøre nøyaktig hvordan han hadde kommet fram til akkurat dette tallet. Sia den gang har tallet 40.000 sporadisk dukka opp som «antallet samer i Norge», helt fram til våre dager (Pettersen 2015; 2019).

Det hører med til historia at Aubert, etter å ha presentert disse tallene, også bemerka at «hvor mange samer det bor i Norge, er et spørsmål som ingen folketelling kan avgjøre» (Aubert 1978: 113, 118).

2.2.3 Nyere nordiske studier: geografiske soner og valgmanntall

I de nordiske statene har man ikke mulighet til å lage statistikk som omfatter alle samer eller en gang alle samisktalende – et slikt datamateriale eksisterer rett og slett ikke. Eldre data om samiskhet og samisk språk er på ulike måter mangelfulle, og all nyere samisk statistikk er av nødvendighet basert på kategorier av mennesker som ikke inkluderer alle samer i landet, og dessuten iblant også inkluderer ikke-samer. Sistnevnte situasjon oppstår når man benytter seg av geografiske områder som «språkforvaltningsområdene» i Norge og Sverige, STN-området i Norge, og «hjemområdet» *Sámiid ruovttuguovlu* i Finland. I disse områdene bor det mange samer, men også mange ikke-samer. I Norge og Finland har det dessuten vært sånn at urbane kommuner ikke er med i disse områdene – og dermed faller urbane samer helt ut av syne når disse geografiske områdene brukes til å studere samiske forhold. Etter hvert som samisk urbanisering tiltar, blir det stadig mer problematisk å gjøre konklusjoner som skal gjelde for hele samebefolkninga ut fra studier som kun gjøres i rurale områder.

Da Solstad et al. (2012: 26) skulle studere utbredelsen av samisk språk i Norge konkluderte de med at gitt samebefolkningas store mobilitet i dag, vil det kun være «en landsdekkende kartlegging som kunne gi fullgodt svar på oppgaven». Deres prosjekts ressurser og tidsrammer umuliggjorde imidlertid en slik framgangsmåte. Ut fra ønske om å unngå de metodologiske begrensingene fra en liknende undersøkelse i 2000 (SEG 2000), som altså kun så på utvalgte rurale områder, definerte Solstad et al. (2012: 27-28) for anledninga den voksne samebefolkninga som identisk med personer registrert i Sametingets valgmanntall – og kombinerte innsikter fra et kvantitativt studium av et utvalg basert på valgmanntallet med kvalitative studier av utvalgte geografiske områder, som også innebefatta de urbane kommunene Tromsø, Bodø og Oslo.

Sametingenes valgmanntall er en interessant kilde til data om den samiske befolkninga: de er landsomfattende og innebefatter både ruralt og urbant bosatte samer. De begrenses imidlertid av at «utvalget» ikke omfatter alle som identifiserer seg som samer: utvalget er av nødvendighet noe vridd på grunn av at man aktivt må registrere seg i valgmanntallet, og av kriteriene for innmelding. Det er ikke alle som oppfatter seg som samisk som oppfyller kriteriene, og det er dessuten et ukjent antall personer som kan registrere seg, men ikke har gjort det. Grunnene til sistnevnte kan variere mellom så ulike ting som lav interesse for politikk og sterk politisk misnøye (Pettersen 2015; Berg-Nordlie og Pettersen 2021). Valgmanntallene er «register-to-vote» systemer, og man kan da forvente at mennesker med høyere politisk interesse har en høyere sannsynlighet for å registrere seg enn andre mennesker – skjønt denne effekten nok motvirkes en del av at mange ser på valgmanntallet mindre som et velgerregister og mer som et samisk identitetsregister, et «samemanntall». Registrering i valgmanntallet er for noen sågar et viktig sluttskritt på veien mot en revitalisert samisk identitet (Berg-Nordlie 2022; Berg-Nordlie og Pettersen 2021; Bergh og Saglie 2011; Selle et al. 2015: 152-54). Likevel, hvis vi går til *Borgerrolleundersøkelsens* (2006) studium av et utvalg av befolkninga i de fleste kommunene som på den tida utgjorde Forvaltningsområdet for samisk språk i Norge,² ser vi at 17 prosent av respondentene på den tida ikke hadde registrert seg i valgmanntallet, til tross for at de kunne (Selle et al. 2015: 28-9).

I tillegg til spørsmålet om *en tilstrekkelig andel samer* har registrert seg, er det også et spørsmål om hvorvidt *uvedkommende* har registrert seg: i Norge har det kommet fram eksempler på at mennesker som ikke oppfatter seg som samer har meldt seg inn

² Karasjok (Kárášjohka), Kautokeino (Guovdageaidnu), Nesseby (Unjárga), Porsanger (Porsángu) og Tana (Deatnu). Kåfjord (Gáivuotna) var også med i Forvaltningsområdet da undersøkelsen fant sted, men ble ikke tatt med.

i valgmanntallet, i strid med manntallets subjektive kriterium, men omfanget av dette er ukjent (Nrk 2022).

Når man bruker valgmanntallene i studier som sammenlikner samebefolkningene i ulike stater må man være oppmerksom på at tallene ikke er direkte sammenlignbare: én sak er at i Finland omfatter valgmanntallet ikke bare myndige, men også barn av registrerte personer (Samediggi.fi 2023). En annen sak er at kriteriene for innmelding er ulike i de ulike statene: mens det finske og svenske systemet setter grensa for hvor fjerne aner som vokste opp med samisk hjemmespråk til besteforeldre, ble grensa utvida til oldeforeldre i Norge i 1997. De finske kriteriene tillater imidlertid også folk å registrere seg basert på ganske fjerne aners status i offentlige registre, noe som er en del av bakgrunnen for store konflikter i Finland rundt regler og praksis rundt innslipp i valgmanntallet (Sveriges radio 2022). Etter hvert har man også sett kvassere debatter rundt dette på svensk og norsk side av grensene (Sveriges radio 2016). Disse stridighetene kan kanskje oppsummeres som ei motsetning mellom de som frykter at ikke nok samiskættede personer fra assimilerende slekter og områder får registrert seg – og de som frykter ei overvekt i valgmanntallet av mennesker med liten eller ingen tilknytning til samisk kultur og samfunn (Beach 2007; Berg-Nordlie 2015b; Bjørklund 2016; Junka-Aikio 2014; Laakso 2016; Lehtola 2005: 164–65; Nyyssönen 2015; Pettersen 2015). Bak disse uenighetene kan man nok, i alle fall i visse tilfeller, spore ulike grunnholdninger til hva det vil si å være same: handler det først og fremst om kulturell og samfunnsmessig tilknytning, eller først og fremst om ætt (Beach 2007; Berg-Nordlie 2022; og Pettersen 2021; Nilsson 2020)?

2.2.4 Kilder til data om samisk urbanisering

De nordiske statenes data om samer etter andre verdenskrig har altså noen grunnleggende begrensinger.

Begrensing av datainnsamling til visse geografiske soner gjør at visse områders samer, gjerne spesielt urbane samer, ekskluderes fra datasettene. De kan dessuten inkludere ikke-samer, noe som kan vri resultatene i de tilfellene der det finnes målbare ulikheter mellom samer og ikke-samer i samme områder – for eksempel ulike flyttemønstre. Bruk av geografiske soner kan kombineres med spørsmål om etnisitet for å få kartlagt slike ulikheter, men man slipper ikke dermed unna utfordringene rundt datamangel om samer i andre områder. Når man prøver å samle data om *kun samiske individer*, støter man på det problemet at det ikke finnes noen samedefinisjon som alle med samisk tilknytning vil anse som helt uproblematisk.

Bruk av *sametingenes valgmanntall* har den fordel at disse valgmanntallene faktisk dekker hele landet, slik at man unngår utfordringene knyttet til bruk av geografiske

soner, og kun skal inkludere samiske mennesker. Imidlertid er det også på det rene at valgmanntallet ikke inneholder hele sitt lands samebefolkning, og dessuten kan ha noen innslag av ikke-samer. Valgmanntallene er likevel det beste vi har av “sameregistre” i Norden. De er grunnsteinen i selve de samiske demokratiske systemene, og det er dermed innforstått at man anser dem som grunnleggende sett representative for den samiske befolkninga. Da burde det ikke være så problematisk å behandle valgmanntallene som representative for samebefolkninga også i noen andre sammenhenger. I resten av dette kapitlet vil jeg behandle valgmanntallene som et ganske godt utgangspunkt for å frambringe kunnskap om samisk urbanisering – skjønt man altså må være bevisst på at også dette materialet har sine begrensinger.

2.3 Samisk urbanisering i nordiske byer

2.3.1 Urbanisering i Sápmi – og ut av Sápmi

Etterkrigstida brakte med seg urbanisering og sentralisering i de nordiske statene. Befolkningsveksten i fylkene på norsk side av Sápmi holdt ikke tritt med Norges befolkningsvekst i årene 1951-2017: kun Sør-Trøndelag, fylket der storbyen Trondheim (Tråante) ligger, hadde omlag like høy prosentvis vekst som landet som sådan. Når vi ser mer på mikronivå finner vi at skjønt bygder stred med fraflytting, var det vekst i en del nordlige urbane kommuner: Tromsø (Romsa), Alta (Áltá), Bodø (Bådåddjo/Buvda) og Trondheim (Tråante) utviste stor vekst fra 1960-tallet til 2017 (SSB 2023a).³ På svensk side vokste kommunene Umeå (Ubmjeje) og Luleå (Luleju) mye i årene 1968-2017, mens Kiruna (Giron) tapte mange innbyggere (Statistikmyndigheten 2023). I tillegg til urbaniseringsprosessene som foregår internt i Sápmi, deltar den samiske befolkninga i det nordiske demografiske «raset» av mennesker nordfra nedover til sydligere strøk, ut av Sápmi. Hovedmålene for denne folkeforflytninga fra nord til sør er hovedstedene Oslo (Oslove), Stockholm (Stuehkie), og Helsingfors (Helsset) samt områder rundt disse storbyene (Severeide 2012; Takala og Björkstén 2014).

Dette er prosesser som gjelder befolkninga generelt, men som også urbefolkninga deltar i. Man kan imidlertid ikke forutsette at majoritet og minoritet handler helt likt under de samme forutsetningene, og det er altså her det begynner å bli et problem at man særlig for etterkrigstidas urbaniserings- og sentraliseringsperiode har svak tilgang på demografiske data som spesifikt omhandler samer.

³ I tiårene før 1970-tallet ble det gjennomført store kommunesammenslåinger i Norge. For å unngå å telle med folketallsøkninger som følge av sammenslåing har det her blitt sett på utvikling etter 1964 for Trondheim, Tromsø og Alta, og etter 1968 for Bodø.

I Ann Ragnhild Broderstads og Kjetil Sørli (2012) studier av utvalgte rurale kommuner som ble antatt å ha en betydelig andel samer, fant de ei utvandring av om lag en tredjedel (36 prosent) av alle unge i perioden 1964–2007 (Broderstad og Sørli 2012: 54–55; Rustad 2010; Severeide 2012; Sørli og Broderstad 2011: 15–16). Studier av STN-området viser at befolkninga er aldrende og minkende (Johansen, Rasmussen et al. 2017; Johansen, Møllersen et al. 2020; Sønstebo 2018, 2020). Når det gjelder målet for fraflyttinga fant Broderstad og Sørli (2012: 54) at 40 prosent av personene som flyttet ut av kommunene de så på, bosatte seg i nærmeste byområde: det er altså en stor grad av urbanisering internt i distriktet der folk kommer fra. Dette ligner på funn fra Great Plains-regionen i Nord-Amerika: både i Canada og USA viser data en tendens til at urfolk som flytter til urbane sentre, flytter innafor en og samme provins (Tomiak et al. 2019: 6). Denne typen urfolksurbanisering har blitt oppsummert av Evelyn Peters (sitert i Tomiak et al. 2019) som at man «reiser innafor sine tradisjonelle territorier» i stedet for at man egentlig «migrerer» til et helt nytt sted. Broderstad og Sørli (2012: 54–55; Sørli og Broderstad 2011: 15–16) fant ut at Oslo og Tromsø var viktige mål for urbanisering fra områdene de så på. Dette samsvarer med Auberts (1978) vektlegging av nettopp disse to byene, tre tiår tidligere. At Oslo og Tromsø er hovedmål for samisk urbanisering er ikke usannsynlig, da disse er henholdsvis største by i landet og største by i Nord-Norge, med gode muligheter for høyere utdanning og arbeid.

Tallene vi har sett på her viser imidlertid ikke eventuelle forskjeller på samer og øvrig befolkning i de rurale studieområdene. I det følgende skal vi hovedsakelig forholde oss til etnisitetsspesifikke data, og ta for oss land for land på jakt etter svar på spørsmålet om hvilke byer som kan sies å være de mest sentrale når det kommer til de samiske urbaniseringsprosessene.

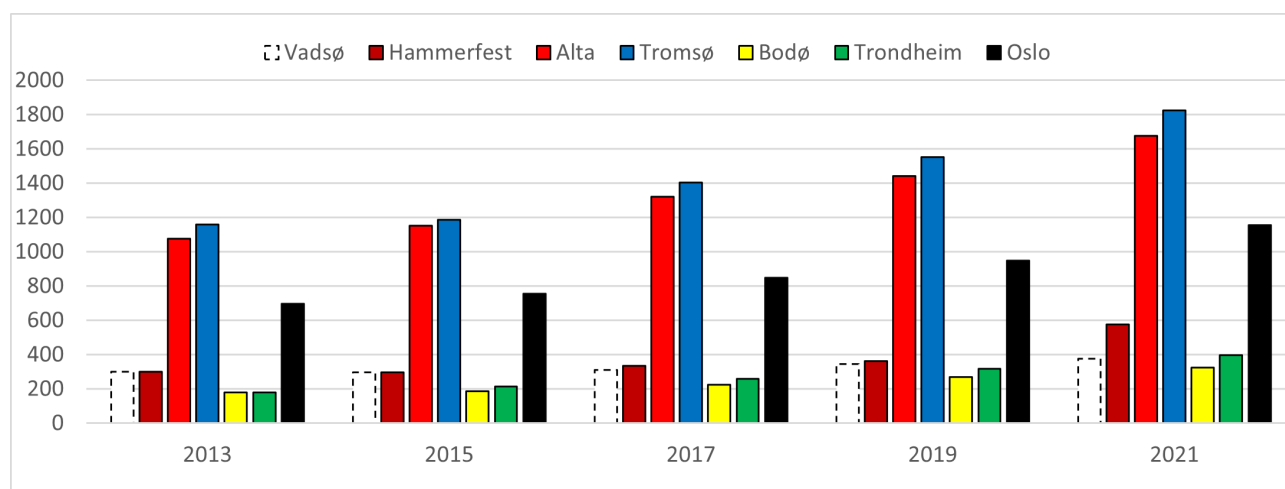
2.3.2 Norge

Som vi har sett ble Oslo og Tromsø trukket fram av både Aubert, Broderstad og Sørli. Er det disse to vi vil finne på topp blant urbane kommuner i Norge hvis vi bruker Sametingets valgmanntall som indikator for det samiske bosettingsmønsteret?

Når vi ser på utvikling i Sametingets valgmanntall de siste ti årene er det de følgende seks kommunene som ligger på topp i den urbane kategorien: Tromsø (Romsa), Alta (Áltá), Oslo (Oslove), Hammerfest (Hámmárfeasta), Trondheim (Tråante) og Bodø (Bådåddjo/Buvvda). Tabell 1 viser i tillegg utviklinga for Vadsø (Čáhcesuolu), et tettsted som tidligere har hatt >4999 innbyggere, men som mellom 2018 og 2019 falt under vår «terskel» for å regnes som urbant (2022: 4.615, Askheim 2022a; SSB 2023b). På grunn av stedets historie som urbant område tar vi likevel med kommunen i denne tabellen.

Tabell 1 (Samediggi.no 2023) viser oss først og fremst at forholdet mellom de store urbane kommunene er temmelig stabilt: Tromsø ligger på topp (2021: 1.824), tett fulgt av Alta (1.677), med Oslo (1.155) stabilt som Norges tredje største «sameby.» Tallet for Oslo kan for så vidt sies å lyge litt sia det kun gjelder Oslo kommune, mens Oslo tettsted strekker seg langt utover kommunegrensene. Imidlertid er det sånn at selv om vi slår sammen data fra de ni kommunene som innehar deler av Oslo tettsted,⁴ blir ikke hovedstaden Norges største sameby: med sine da 1.698 valgmanntallsførte samer går «hovedstadskommunene» bare så vidt forbi Finnmarks største urbane kommune Alta, og når altså ikke opp til Nord-Norges største bykommune Tromsø.

⁴ Oslo, Bærum, Asker, Lillestrøm, Lørenskog, Nordre Follo, Rælingen, Nittedal, og Lier (Tvedt 2023). Merk at tallet brukt for Oslo tettsted gjenspeiler registrerte sametingsvelgere bosatt hvor som helst i de ni kommunene, altså inkluderer det personer som ikke egentlig bor i Oslo tettsted, men andre steder i «hovedstadskommunene». Merk spesielt at hele Nordre Follo er telt med, tross at kommunen innehar et større tettsted som er separat fra Oslo – Ski, med 20.800 innbyggere. Nordre Follo hadde 73 sametingsvelgere.

Tabell 1. Største urbane områder i Sametingets valgmanntall - Norge

Langt bak denne trioen finner vi ei «andreerekke» av samiske urbane kommuner, der de stabile innslagene er Hammerfest (2021: 577), fulgt av Trondheim (396) og Bodø (326). Hammerfest sitt store «hopp» mellom 2019 og 2021 (+214 velgere) har mye å gjøre med at den rurale kommunen Kvalsund (Fálesnuorri) ble slått inn under Hammerfest i 2020 – og denne kommunen hadde 143 valgmanntallsførte innbyggere i 2019. Her ser vi altså at en urban kommunes vekst i realiteten består av ei økt rural befolkning i kommunen. Hva angår Trondheim og Bodø kan vi merke oss at de lå nøyaktig likt i 2013, men trønderhovedstaden har etter hvert rykka noe fra nordlandshovedstaden.

To urbane kommuner som ikke er på tabellen, men som jevnt har ganske mange velgere og god vekst er Narvik (Áhkkánjárga, +119 til 270), Harstad (Hársttak, +86 til 215), og Bergen (Birggon, +128 til 227). Hvis Vadsø hadde nådd opp til dette kapittelets «urban»-kriterium, ville det framstått som et svakt voksende, nesten stagnert tettsted i samisk valgmanntallssammenheng – men større enn Narvik, Harstad og Bergen.

Ei markant endring som har funnet sted i valgmanntallet i løpet av denne perioden er at fram til og med 2017 lå to rurale kommuner på topp i valgmanntallet: indrefinnmarks-kommunene Kautokeino (Guovdageaidnu, 1.572) og Karasjok (Kárášjohka, 1.393). Det var allerede den gang merkbart at disse to kommunenes valgkrets, Ávjovárri, hadde utvist en viss stagnasjon i valgmanntallsutviklinga helt sia valgkretsen ble stifta i 2009 (Berg-Nordlie og Saglie 2021). Da nye data om valgmanntallet ble sluppet i 2019 var det for første gang en urban kommune på topp: Tromsø (1.551), dog tett fulgt av Kautokeino (1.520). Tromsø hadde riktignok vokst, men det som gjorde at Kautokeino ikke beholdt førsteplassen var at denne kommunen hadde *tap*t registrerte samiske velgere. Likeledes hadde Alta (1.441) tatt tredje plassen fra Karasjok (1.351) – også denne rurale kommunen hadde *tap*t registrerte velgere, men i dette tilfellet ville den urbane kommunen gått forbi likevel. Bak Karasjok fulgte Oslo, som nå nærma seg tusen registrerte velgere (949).

Tendensen til at urbane kommuner topper valgmanntallet ser ut til å befeste seg. Hvis vi går til 2021-tallene ser vi at skjønt det har vært noe valgmanntallsvekst i Kautokeino (1.573) og Karasjok (1.378), så vinner «førsterekka» av samebyer fortsatt fram, på grunn av vekst: Tromsø holder førsteplassen, Alta har gått forbi selve den samiske kulturhovedstaden Kautokeino og blitt nest størst, og den samepolitiske hovedstaden Karasjok pustes i nakken av Norges hovedstad Oslo.

Vi ser altså en tydelig tendens i Norge til at visse urbane kommuner vokser og tar ledelsen innenfor valgmanntallet, og noe av en motsatt tendens i visse rurale kjerneområder for samisk språk. En slik konklusjon kan imidlertid problematiseres fordi tallene vi bruker her viser til hele kommuner, og ikke bare de urbane tettstedene i kommunene. Både

Tromsø, Alta, og Hammerfest har store rurale områder innenfor sin kommune, der det også bor samer. Man må også stille seg spørsmålet om valgmanntallene kan tenkes å ha en skjevrepresentasjon: kan det tenkes at samer som flytter til byer eller vokser opp i byer, i større grad enn rurale samer velger å registrere seg i Sametingets valgmanntall?

Valgmanntallet indikerer ellers at det er Tromsø som er den mest sentrale kommunen i samisk urbaniseringssammenheng, mens man ikke finner dekning for påstanda om at Oslo er “Norges største sameby” – både Tromsø og Alta kommuner har et høyere antall valgmanntallsførte samer.

2.3.3 Sverige

Paul Pedersen (2015: 104) har i sin forskning på det svenske Sametingets valgmanntall funnet at i 2013 var de urbane kommunene som lå på topp i det svenske Sametingets valgmanntall Kiruna (Giron, 1.490), Stockholm (Stuehkie, 664), Gällivare (Vahtjer/Váhčir, 637), Umeå (Ubmeje/Upmeje, 393), Luleå (Luleju, 248) og Skellefteå (Syöldete, 183). Ifølge tall hos det svenske Sametinget kunne vi i 2017 fortsatt finne de samme urbane kommunene på topp: Kiruna var fortsatt den største urbane kommunen (1.398), etterfulgt av Gällivare (582), og bykommunen Umeå (436) (Sametinget.se 2019a). I «andre rekke» av Sveriges urbane kommuner fant man hovedstaden Stockholm (328), Luleå (294) og Skellefteå (178) (Sveriges radio 2017, jfr. 2021; Sametinget.se 2019a, b).

Det må bemerkes at hovedstadens velgermengde ikke har krympa mellom 2013 og 2017, det dreier seg i stedet om ulike definisjoner av «Stockholm»: Pedersens tall for Stockholm henviser til länet, mens Sametingets tall henviser til kommunen. Mens Oslo er både en kommune og et fylke samtidig, er Stockholms kommune og län to ulike administrative enheter – og mens kommunen er mindre enn tettstedet, er länet større enn tettstedet. Hvis man ser på Sametingets tall for alle kommuner i Stockholms län i 2017 under ett, ender man på 691 registrerte. Da har plutselig Stockholm havna på andreplass blant de urbane kommunene etter Kiruna, på samme måte som Oslo rykker opp til andreplass etter Tromsø hvis man ser under ett alle kommunene som innehar deler av tettstedet Oslo.

Som i Norge virker «topplista» av urbane kommuner å være ganske stabil: det er de samme kommunene som går igjen, og det er utelukkende snakk om steder i Sápmi med unntak av ett sted – rikets hovedstad. En forskjell vi kan notere oss er den større avstanda mellom urbane toppkommuner i Sverige sammenlikna med Norge: Kiruna ligger mer i særklasse over de andre når vi sammenlikner med Tromsøs posisjon i Norge. Akkurat som i Norge må vi imidlertid ta med i beregninga at svenske «urbane kommuner» kan inneha både urbane områder og et stort omland med rurale bosetninger, noe vi for eksempel kan se i tilfellene Kiruna og Gällivare.

2.3.4 Finland

Ifølge Anna-Riitta Lindgren (2015: 238) var situasjonen i 1970 at bare 11 prosent av befolkningen registrert som samer (dvs. i samsvar med definisjonen som Nickuls prosjekt hadde brukt) bodde utenfor det samiske området (dvs. hva myndighetene senere definerte som det samiske "hjemområdet" *Sámiid ruovttuoguvlu*).⁵ Innen 2011 var andelen valgmanntallsregistrerte utenfor dette området økt til 65 prosent (Saamebarometri 2016, 61). I 2019, da det totale antallet valgmanntallsregistrerte samer (alle aldre) i Finland var 10.759, bodde et flertall på 68,4 prosent utenfor «hjemområdet» (Samediggi. fi 2023). Disse dataene har imidlertid begrensa verdi for oss, sia områdene utenfor *Sámiid ruovttuoguvolu* omfatter både urbane og rurale områder.

Anne Länsman (2008) fikk tilgang til valgmanntallsdata for Stor-Helsinki for 2007, og fant da 926 valgmanntallsførte, noe som ifølge Länsman utgjorde 10,8 prosent av det finske valgmanntallet. Länsman bemerka også at tallet hadde nesten dobla seg sia 2003, da det var cirka 500 valgmanntallsførte samer der. Dette gir oss en indikator på Helsinkis sentralitet som by for samer på finsk side.

Vi kan også se hen til det samiske organisasjonslandskapet i Finland som en slags kvalitativ indikator på hvor Finlands urbane samer bor. Paraplyorganisasjonen *Suoma Sámiid Guovddášsearvi* har kun én organisasjon som er basert i et urbant område, nemlig *Mii* («Vi») i Lapplands hovedstad Rovaniemi (Roavvenjárga/Ruávinjárga/Ruá'vnjargg) (*Mii Searvi* 2019; *Sámiid Guovddášsearvi* 2019). Blant andre urbane kommuner med samiske organisasjoner finner vi Helsinki (Helsset) med organisasjonen *City-Samit* og Oulu med organisasjonen *Oulu-Samit*. Sistnevnte er den største byen i Nord-Finland, men anses generelt for å ligge utenfor Sápmi. Her kan også nevnes at organisasjonen *Bárbmu* for samer i det indre, søndre Finland, har organisasjonsadresse i byen Tampere (*Barbmu* 2023).

Sára-prosjektet ved Lapplands Universitet, som har studert samisk bosetting utenfor *Sámiid ruovttuoguvlu* med et urbaniseringsperspektiv, fant at i 2015 var de tre finske kommunene med størst antall valgmanntallsførte personer utenfor *Sámiid ruovttuoguvlu* Helsinki (1294), Rovaniemi (1095) og Oulu (919) (Heikkilä, Laiti-Hedemäki et al. 2019) – noe som ser ut til å bekrefte indikasjonene vi finner i det finsk-samiske sivilsamfunnets struktur.

⁵ Kommunene Enontekiö (Eanodat), Inari (Anár), Utsjoki (Ohcejohka) og deler av Sodankylä (Soadegilli).

2.4 Samisk urbanisering i Russland

2.4.1 Data om samisk urbanisering i Russland

I motsetning til statene i Norden fortsatte Sovjetunionen å registrere etnisitet i folketellingene også etter andre verdenskrig. Da unionen ble avvika fortsatte praksisen i Russland, den sovjetiske etterfølgerstaten der deler av Sápmi ligger. I disse folketellingene har borgere selv angitt sin etnisitet («nasjonalitet»), men kun fått anledning til å oppgi én etnisitet, og ikke flere, selv om man i realiteten skulle ha en dobbel etnisk identitet, for eksempel både samisk og etnisk russisk (*ruskij*). Man må altså ta høyde for underrapportering pga. manglende mulighet til å registrere dobbel etnisitet, samt at sovjetiske og russiske folketellingsdata kun inkluderer de personene med etnisk minoritetstilhørighet som er komfortable med å offisielt registrere at de ikke tilhører den etniske majoriteten. Gitt den typen regimer man tidvis har hatt i Sovjetunionen og Russland, har ikke dette alltid framstått som et attraktivt valg.

Det er på denne bakgrunnen vi må forstå det faktum at samebefolkninga i Russland sia seint på 1800-tallet har vist liten tallmessig utvikling – den har ligget stabilt på mellom 1.500 og 2.000 personer (Overland og Berg-Nordlie 2012: 113–15, 121–22; Utvik 1985: 67). Dette til tross for at russiske samer over tid har hatt høyere fødselsrate enn dødelighet, hvorav begge høyere enn hos den generelle befolkninga (Zavalko 2011: 201). Stillstanden i russisk-samisk demografisk utvikling ble påpekt allerede i 1925 av forsker Vasilij K. Alymov (2006), som forklarte fenomenet med pågående assimileringprosesser. Den manglende samiske veksten i Sovjetunionen og Russland skyldes altså at samer blir assimilert, eller at de blir statistisk usynlige fordi de registrerer seg som noe annet enn samer.

Tross dette utgjør folketellingsdataene en type kilde til samisk urbaniseringsforskning som Norden mangler for perioden etter andre verdenskrig. På den andre sia har forskere på russisk-samisk demografi den ulempen at intet samisk valgmanntall finnes i Russland, da landet ikke har et sameting. Det har blitt gjort flere forsøk på å etablere et sameting i Russland, men på grunn av ei blanding av motstand fra myndighetene og intern samisk uenighet, har idéen aldri blitt realisert (Berg-Nordlie 2017, 2018).

2.4.2 Russisk-samiske urbaniseringsprosesser

Urbaniseringa i russisk Sápmi har vært vesensforskjellig fra den i det nordiske Sápmi. For det første er de urbane områdene i det nordiske Sápmi gjerne mye eldre enn de i øst: flere av dem ble etablert mellom 1600 og 1900, mens i russisk Sápmi stammer byene generelt fra

1900-tallet. For det andre har russisk Sápmi opplevd ei langt mer brå, massiv og nylig tilstrømning av folk fra sør. For det tredje har de russiske samene i langt større grad enn sine nordiske slektninger opplevd kollektiv tvangsflytting, i en sånn grad at tvangsflytting utgjør en grunnleggende del av den historiske bakgrunnen for deres nåværende bosettingsmønstre.

Rundt århundreskiftet var russiske Sápmi fortsatt ikke spesielt urbanisert. Gamle tettsteder som Kola på nordkysten og Kandalakša (Kánnťlúhht) i syd hadde rundt 500 innbyggere på begynnelsen av 1900-tallet (Kol'skaja enciklopedija 2019a, b, c), og hele områdets befolkning var bare 9.291 i 1897 (Demoscop ru 2023; Kiselev og Kiseleva 1987, 26). Sammenligner vi dette med norsk Sápmi, finner vi at Tromsø alene hadde over 7.000 innbyggere i år 1900 (Andresen 1994, 315). Det følgende hundreåret endra både demografien og sosioøkonomiske forhold seg drastisk i de russiske samenes disfavør — fordi sovjetstaten gjennomførte storskala folkeforflytting, industrialisering, og militær oppbygging i området (Kuropjatnik 2005: 178). I 1926 hadde folketallet i russisk Sápmi mer enn dobla seg til over 23.000, og i 1939 hadde regionen fått hele 291.178 innbyggere. Men det skjedde ingen tilsvarende rivende utvikling i antallet registrerte samer: i 1897 utgjorde ca. 1.730 samer rundt 18,5% prosent av befolkninga, mens i 1939 utgjorde 1.755 samer 0,6 prosent av befolkninga (Demoscope. ru 2019a, b; 2023; Kiselev og Kiseleva 1987, 26).⁶

I Sovjetunionens barndom var det noe av en urfolkspolitisk «vår», men denne tok slutt under stalinismen (Berg-Nordlie 2015a, 2017). Fra midten av 1930-tallet ble samer i økende grad tvangsflytta og deres næringer tvangskollektivisert, og regimet utførte henrettelser av pro-samiske aktivister av både samisk og ikke-samisk herkomst (Berg-Nordlie 2017; Kalstad 2009: 38–42; Kiseljov og Kiseljova 1987: 75; Kuznetsova 2006: 127–28; Sorokazjerdjev 2006: 61–67; Stepanenko 2003). Skal vi tro statistikkene forble den samiske befolkninga generelt rural i denne perioden, men gitt hva vi vet om assimilering og statistisk usynlighet må vi ta dette med ei klype salt (Afanasyeva 2013; Mustonen og Mustonen 2011b: 88–90, 2011c: 215; Overland og Berg-Nordlie 2012: 34–35; Demoscope.ru 2019c).

Etter andre verdenskrig iverksatte Sovjetunionen *Ukрупnenie*: en unionsvid «effektiviseringspolitikk» der økonomiske enheter og bosetninger ble slått sammen eller lagt ned for å spare penger, øke produksjonen, og styrke myndighetenes kontroll over samfunnet (Grant 1995: 124–25; Odzial 2008: 44–45). Ifølge historikeren

Anna Andersen (Afanasyeva 2013, 31; 2019) foregikk denne prosessen i russisk Sápmi fram til 1968, da den siste tvangsflyttinga av samer fant sted. Svært mange av samene ble flytta til ett og samme tettsted: Lovozero (Lujávvr) i det indre og østre av Kolahalvøya. Tvangsflyttinga var dårlig planlagt og gjennomført, førte til boligproblemer og arbeidsledighet, og andre sosiale problemer (Afanasyeva 2013: 54–59, Allemann 2010: 87–93; Overland og Berg-Nordlie 2012). Lovozeros befolkning er ikke stor nok til at dette kan regnes som et urbant område, men det vi ser her er likevel ei slags tvungen «semi-urbanisering»: samebefolkninga ble tvangsflytta fra et pastoralt liv til et kompakt landsbyliv.

Reindrifta ble videreført i en statsstyrt, sovjetisert form — og det utvikla seg nå et sosialt og kulturelt skille som delvis fulgte kjønn: kvinner ble i stor grad ekskludert fra reindrifta, og kanalisert inn mot fastboende arbeid i bygder og byer. Flere forskere har kommentert denne sosioøkonomiske delinga av den russiske samebefolkninga inn i to «stereotypiske» halvdelar: urban fastboende kvinne og pastoral reindriftssamisk mann. Blant konsekvensene av denne delinga var ufrivillig barnløshet for mange samiske menn, og at samiske kvinner giftet seg med ikke-samer, gjerne med russifisering av språk, kultur og identitet som resultat (Afanasyeva 2013: 56; Mustonen og Mustonen 2011b: 88; Overland og Berg-Nordlie 2012: 37, 52–57). I denne perioden flytta også samer til andre urbane områder for utdanning og arbeid: i tillegg til den regionale storbyen Murmansk (Murmansk lán) og de mindre byene som ligger langs jernbanelinja på tvers av Kolahalvøya, dro noen til Leningrad (St. Petersburg) der Herzen-universitetet hadde et studietilbud hvor minoriteter som samene hadde kvote på å delta (Overland og Berg-Nordlie 2012: 63–64).

I Russlands 2010-folketelling var antallet registrerte samer 1.599, hvorav 651 (40,7 prosent) ble regnet som «urbant» bosatt; mens i 2021-folketellinga var det 1.550 registrerte samer, hvorav 729 (47 prosent) ble regna til den urbane befolkninga. Her ser vi altså at urbant registrerte samer vokser både i antall og andel. Det er ingen tilgjengelige data om nøyaktig hvor denne registrerte urbane russiske samebefolkninga bor, men det er rimelig å anta at mange bor i Murmansk by, som jo er det økonomiske og politiske knutepunktet i regionen.

Hvis vi skal bruke sivilsamfunnet som indikator, som vi gjorde i det finske tilfellet, kan vi også merke oss at de russiske samenes ungdomsorganisasjon Sápm' Nuraš har hatt mye av sin aktivitet drevet fra Murmansk by, og at innlandsbyen Mončegorsk (Mončētuntur) har en egen samisk organisasjon (Berg-Nordlie, Andersen og Dankertsen 2022). Hva angår “landsbyen” Lovozero utførte de de to russisk-samiske hovedorganisasjonene OOSMO og AKS ei telling i 2007 der de anslo at antallet samer i Lovozero var 870 personer (Berg-Nordlie og Andersen 2022). Dette tallet inkluderer kun medlemmer av de to organisasjonene og ikke personer under atten.

⁶ For 1897 oppgir Kiselev og Kiseleva (1987) at det bodde 1.812 samer i hele Russland, og at av disse bodde 1.724 i Kola ujezd av Arkhangel'sk-guvernemet (den administrative enheten som tilsvarte russisk Sápmi). Demoscop (2023) gjengir at det var 1.738 mennesker med loparskij jazyk («lappisk», altså samisk) som morsmål i Kola ujezd. Tallene for 1897-folketellinga må selvfølgelig ikke sees på som ufeilbarlige uansett, så antallet samer er her rundet av til 1.730.

2.5 Oppsummering: Hva kan vi si om hvor bysamene bor – og hva skal vi gjøre med den kunnskapen?

2.5.1 Hvor er de urbane samiske kjerneområdene?

Den suboptimale datasituasjonen for samisk demografi utgjør ei særlig utfordring for studier av samisk urbanisering. Det hefta allerede problemer ved den registreringa av samisk etnisitet som ble gjort forut for andre verdenskrig, men etter krigen slutta de nordiske folketellingene å registrere etnisitet – rett før en større urbaniseringsprosess i Norden som helt åpenbart også påverka den samiske befolkninga, men når det gjelder samene sitter vi altså med lite detaljert innsikt i den prosessens omfang og resultat.

Det ble gjennomført egne prosjekter for å skaffe et bilde av den samiske demografiske situasjonen etter at folketellingene slutta å registrere etnisitet, men også disse hadde begrensinger som gjorde dem mindre velegna for å studere urbanisering. I Sovjetunionen framholdt man med å registrere etnisitet i folketellinga, men med ei åpenbar underrapportering av samisk etnisitet. Etter Sovjetunionens oppløsning har Russland fortsatt praksisen, men med de samme utfordringene. På nordisk side har man ofte brukt ulike geografiske områder til å levere «samiske tall», men disse områdenes avgrensing gjør at de både får med seg ikke-samer i tallmaterialet, og dessuten ser bort fra et stort –og voksende– antall samer. Områdenes rurale avgrensing gjør at det hefter særlige utfordringer ved å bruke dem til å si noe om urbane samer.

På nordisk side av Sápmi er sametingenes valgmanntall den kanskje minst problematiske muligheten til å få kartlagt samisk urbanisering. Man må imidlertid være oppmerksom på muligheten for skjevheter i «utvalget» også her: hvilke samer er det større og mindre sannsynlighet for at registrerer seg i valgmanntallet? I tillegg sier ikke valgmanntallets urbaniseringstendens bare noe om flytteprosesser i urban retning, den sier også noe om identitetsprosesser blant byenes «innfødte» befolkning. Samisk oppvåkning i den urbane befolkninga regnes gjerne som en del av den samiske urbaniseringsprosessen, men dette er likevel et separat fenomen fra den rural-urbane samiske migrasjonsprosessen.

I dette kapitlet har jeg særlig brukt valgmanntallsdata til å prøve å si noe om hvilke byer som framstår som mest sentrale for samisk urbanisering, og ellers sett hen til anna eksisterende forskning og tallmateriale, samt samisk sivilsamfunnsstruktur. Det framstår som at de fremste «hotspots» i urbaniseringa av norsk Sápmi – de urbane samiske kjerneområdene, om du vil – er den nordlige bykommunen *Tromsø (Romsa)* og Finnmarks mest folkerike kommune *Ålta (Áltá)*. I

neste rekke finner vi *Hammerfest (Hámmárfeasta)*, *Bodø (Bådåddjo/Buvvda)*, og den trønderske storbyen *Trondheim (Tráante)*. På svensk side av Sápmi skiller *Kiruna (Giron)* seg ut, etterfulgt av *Gällivare (Vahčir/Vahtjer)*. I andre rekke finner vi bykommunen *Umeå (Ubmeje/Upmeje)*, samt *Luleå (Luleju/Julev)* og *Skellefteå (Syöldete)*. På finsk side av Sápmi framstår lapplandshovedstaden *Rovaniemi (Roavvenjárga)* som det viktigste urbane området i Sápmi. Når det gjelder russisk Sápmi har vi ikke noe valgmanntall å se til, men mange samer har bosatt seg i storbyen *Murmansk (Murman lánn')*, den største byen i Sápmi.

I tillegg finnes det visse byer utenfor Sápmi som også må regnes som bysamiske «kjerneområder» – steder som er særs viktige for den samiske urbaniseringsprosessen, og har et stort antall samiske innbyggere. Dette gjelder særlig de nordiske hovedstedene. Valgmanntallene viser oss at *Oslo (Oslove)* nok ikke er «Norges største sameby», men den er enten tredje størst eller nest størst – alt ettersom du regner med kun Oslo kommune, eller tar med et større knippe kommuner for å dekke hele tettstedet som strekker seg langt utenfor kommunens grenser. I Sverige er *Stockholm (Stuehkie)* kun en av «andre rekke»-kommunene, men akkurat som med Oslo stiger hovedstaden til andreplass hvis vi tar med oss et større geografisk område for å få med oss hele tettstedet. I Finland indikerer valgmanntallet ei stor samisk befolkning i *Helsinki (Helsset)*. I Russlands tilfelle kan det bemerkes at flere samer har reist for å ta seg utdanning og arbeid i metropolen *St. Petersburg*, rikets tidligere hovedstad og sentrum for Russlands nordvestlige landsdel.

2.6 Tilrådinger

Hva skal man så med all denne informasjonen? Dét er til syvende og sist et politisk heller enn et akademisk spørsmål. Politikk er å prioritere, og man kan ut fra denne informasjonen argumentere for at visse byer skal være i fokus når det skal fordeles midler og snekres sammen tiltak som er retta mot den bysamiske befolkninga. Det er imidlertid langt flere hensyn enn demografisk kjøttvekt som spiller inn når politiske avgjørelser skal tas, det går ingen direktelinje fra data til avgjørelser. De «politiske» tilrådingene her har derfor mer karakter av sterke oppfordringer til å diskutere visse spørsmål, og å ta inn over seg visse forutsetninger:

- Når man tar vedtak som skal trygge samisk språk, kultur og identitet, bør man ha bevissthet på hvilke byer som utgjør de urbane samiske «kjerneområdene». Hvis man ønsker at ens vedtak skal treffe flest mulig urbane samer, så finnes det grunnlag for å differensiere mellom byer.
- Urbanisering er en grunnleggende tendens i hele verdenssamfunnet, som har påverka Sápmi og samene over lang tid, og som ikke ser ut til å avta.

Denne innsikten bør informere hvorvidt samisk bypolitikk primært skal *forhindre* ytterligere samisk urbanisering, eller primært *støtte opp* om at samisk språk, kultur og identitet overlever under urbane forhold. Man bør også være seg bevisst at det finnes visse typer samiskhet som kan og som *ikke kan* overleve under urbane forhold (jfr. diskusjon i Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022c). Hvilke kombinasjoner av politiske grep skal til for å bevare både den framvoksende urbane samiskheten og den rurale samiskheten?

- Etter lang tids fornuftspolitikk og flytteprosesser, har store deler av Sápmi i realiteten svært liten befolkning med samisk språk, kultur eller identitet, mens det har vokst fram betydelige innslag av samer i byer utenfor Sápmi. Især samene i de nordiske hovedstedene utgjør en så stor og voksende del av samebefolkninga, at man må spørre seg om samefolket egentlig har råd til å *ikke* ta grep som hjelper samer på disse stedene å bevare språk, kultur og identitet.
- På generell basis oppfordres det til å bruke kvalitative og kvantitative data til å i større grad stille spørsmålet om *hvilke områder*, urbane og rurale, i og utenfor Sápmi, det er mest effektivt å satse på — når målet er å bevare samisk språk, kultur og identitet.

Et anna spørsmål er hva man skal gjøre med selve datasituasjonen. De begrensingene som ligger i fortidas datakilder kan vi kanskje ikke gjøre så mye med ut over å være bevisst på dem, men når det gjelder nåtidas og framtidas forskning kan man komme med noen tilrådinger:

- Optimalt sett trenger man ei landsomfattende folketelling der det er mulig å krysse av på visse spørsmål som indikerer samisk tilknytning — f.eks. om man anser seg som same, og om man har samiske språkkunnskaper.
- Det er behov for kvantitative forskningsprosjekter i de urbane samiske «kjerneområdene» som kan kartlegge hvem de urbane samene er. Hvor i byene bor de, hvor kommer de fra, hva kjennetegner dem f.eks. aldersmessig, språkmessig, identitetsmessig, sosio-økonomisk? Optimalt bør slike undersøkelser nå hele befolkninga i de aktuelle kommunene, men visse av disse er svært folkerike — og den samiske andelen svært liten. Sametingets valgmanntall er her et godt verktøy for å nå ut til samebefolkninga.
- Sametingets valgmanntall er imidlertid ikke noe totalregister over samer, og spørsmålet blir stadig mer påtrengende om hvilke samer som ikke er med i det. Finnes det noen form for målbar skjevhet i valgmanntallet? Kan dette kartlegges kvantitativt? Forslag om å kombinere reinmerkeregisteret med valgmanntallet i forskningsøyemed har blitt gjort, og dette kan bidra til et mer representativt utvalg.

- En anna diskusjon går på å bruke eldre folketellinger som utgangspunkt, men man må huske at samiskættede ikke nødvendigvis har verken samisk identitet, språk, eller kultur. Et sånt «etterkommerregister» kan imidlertid være anvendbart hvis målet ikke er å forske på det samiske samfunnet, men å forske på mulige sosiale og helsemessige fellestrekk hos mennesker som nedstammer fra samer. Også dette kan være problematisk med tanke på inkludering av individer i forskning uten å spørre dem først.
- Et anna forslag er at individer får mulighet til å frivillig registrere sin samiske identitet i Folkeregisteret. Dette kan hjelpe på datasituasjonen, men om et slikt register skal brukes til forskning må det framgå når man melder seg inn. Erfaringer med frivillig registrering av samiskspråklighet gir, så langt, ikke særlig grunn til optimisme rundt dette — men den situasjonen kan endre seg. Med hensyn til sistnevnte trengs det sannsynligvis økt informering om både muligheten til å registrere språk, og grunnene til det.

Uansett hvilke tiltak man gjør, tyder tallenes tale på at det vil bli stadig viktigere å ta med de urbane samene i beregninga når man samler og presenterer data om den samiske befolkninga. Det er ikke lenger holdbart å presentere data om avgrensa rurale områder som «samisk statistikk». Etter hvert som den urbane samebefolkninga vokser vil de konklusjonene man gjør basert på slike rurale data bli stadig mindre representative for samebefolkninga som sådan.

Litteratur

- Afanasyeva, Anna (2013) *"Forced Relocations of the Kola Sámi People."* Mastergrad, UiT.
- (2019) *"Boarding School Education of the Sami People in Soviet Union (1935–1989): Experiences of Three Generations."* PhD, UiT.
- Alymov, Vasilij K. (2006) "Om samernas assimilering". Rantala, L. (red) *Dokument om de ryska samerna och Kolahalvön*, 41–43. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Andersen, Chris og Evelyn Peters (2013) "Conclusion: Indigenizing Modernity or Modernizing Indigeneity?" Peters, Evelyn og Chris Andersen (red) *Indigenous in the City: Contemporary Identities and Cultural Innovation*, 377–87. Vancouver: UBC Press.
- Andersen, Chris (2022) "Sámi Urbanization in the Global Currents of Indigenous Urbanization." Berg-Nordlie; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- Andresen, Astrid (1994) *Tromsø gjennom 1000 år, bind 2: Handelsfolk og fiskerbønder, 1794–1900*. (Tromsø kommune)
- Andresen, Astrid (2021) "Mellom politikk og geografi: Å være og å representere(s)." Andresen, Astrid; Evjen, Bjørn og Teemu Ryymin (red): *Samenes historie fra 1751 til 2010*, 305–358. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Askheim, Svein (2022a) "Vadsø – tettsted." Store Norske Leksikon. URL: https://snl.no/Vads%C3%B8_-_tettsted
- Askheim, Svein (2022b) "Kirkenes." Store Norske Leksikon URL: <https://snl.no/Kirkenes>
- Aubert, Vilhelm (1978) *"Den samiske befolkning i Nord-Norge. Sámi ál'bmu Davvi-Norgas."* Artikler fra Statistisk sentralbyrå, No. 107. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Axelsson, Per og Peter Sköld (red, 2011). *Indigenous Peoples and Demography: The Complex Relation between Identity and Statistics*. Oxford: Berghahn.
- Bárblmu (2023) «Stivra.» URL: <https://barblmu.wordpress.com/stivra/>
- Beach, Hugh (2007) "Self-Determining the Self: Aspects of Saami Identity Management in Sweden." *Acta Borealia* 24(1): 1–25.
- Berg-Nordlie, Mikkel (2015a) "Two Centuries of Russian Sámi Policy: Arrangements for Autonomy and Participation Seen in Light of Imperial, Soviet and Federal Indigenous Minority Policy 1822–2014." *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 32(1): 40–67.
- (2015b) "Representasjon i Sápmi: Fire stater, fire tilnærminger til inklusjon av urfolk i samstyring." Bjerkli, Bjørn og Per selle (red) *Samepolitikken utvikling*, 388–418. Oslo: Gyldendal.
- (2017) *"Fighting to be Heard—In Russia and in Sápmi Russian Sámi Representation in Russian and Pan-Sámi Politics, 1992–2014."* PhD, UiT.
- (2018) "Substitution in Sápmi: Meta-Governance and Conflicts over Representation in Regional Indigenous Governance." Kropp, Sabine; Aasland, Aadne; Berg-Nordlie, Mikkel; Holm-Hansen, Jørn; Schuhmann, Johannes (red) *Governance in Russian Regions. A Policy Comparison*, 189–218. Cham: Palgrave Macmillan.
- (2021) "'Sámi in the Heart': Kinship, Culture, and Community as Foundations for Indigenous Sámi Identity in Norway." *Ethnopolitics* 21, 2022, Issue 4
- og Anna Andersen (2022) "Cities in Sápmi, Sámi in the Cities: Indigenous "Urbanization in the Nordic Countries and Russia." Berg-Nordlie; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- ; Andersen, Anna og Astri Dankertsen (2022) "Urban Indigenous Organizing and Institution-Building in Norway and Russia: By and For Whom?" Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- ; Dankertsen, Astri og Marthe S. Winsvold (2022a) "Introduction. Indigenousness and Urbanization." Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- ; Dankertsen, Astri og Marthe S. Winsvold (2022a) «Conclusion. An Urban Future for Sápmi?» Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- og Jo Saglie (2021) "Sametingsvalget 2017: Velgere, kretser, partier og politikk." Saglie, Jo; Berg-Nordlie, Mikkel og Torunn Pettersen (red) *Sametingsvalg: Tilhørighet, deltakelse, partipolitikk*, 65–98. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- og Torunn Pettersen (2021) "De uregistrerte. Mennesker med samisk tilknytning utenfor Sametingets valgmanntall." Saglie, Jo; Berg-Nordlie, Mikkel og Torunn Pettersen (red) *Sametingsvalg: Tilhørighet, deltakelse, partipolitikk*, 65–98. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bergh, Johannes og Jo Saglie (2011) "Valgdeltakelsen ved sametingsvalg: Hvor viktig er tilgjengelighet?" Josefsen, Eva og Jo Saglie (red) *Sametingsvalg: velgere, partier, medier*, 85–111. Oslo: Abstrakt forlag.
- Bore, Ragnhild Rein (2023 – reelt publikasjonsår ikke indikert) "Samer og kvener i eldre folketellinger. 'Mannen er så vaskeekte lapp som i våre dager kan presteres.'" URL: <https://www.ssb.no/a/histstat/artikler/art-2006-02-06-01.html>
- Broderstad, Ragnhild og Kjetil Sørli (2012) "Bo- og flyttetrender i norsksamiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting". *Samiske tall forteller* No. 5. URL: https://www.regjeringen.no/contentassets/23ea877e01754aa1835abe963fa68f1e/samiske_tall_forteller_5.pdf
- Dankertsen, Astri (2022) "Young City Sámi in Norway and Sweden: Making Space for Urban Indigenous Identities." Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- Demoscope.ru 2019a. "Census for the Russian Soviet Federative Socialist Republic, 1926." URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_26.php?reg=79.
- (2019b) "Census for the Union of Soviet Socialist Republics, 1939: Ethnic composition of the population by regions of Russia." URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_39.php?reg=42.
- (2019c) "Census for the Union of Soviet Socialist Republics, 1939: Distribution of urban and rural population by nationality and gender." URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_39_gs.php?reg=40andgor=1andSubmit=OK.
- (2023) URL: «First common census of the population of the Russian Empire, 1897. Distribution of the population by mother tongue and uezdy of the 50 provinces of European Russia» http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97_uezd.php?reg=9
- Denis, Claude (1997) *We Are Not You: First Nations & Canadian Modernity*. Peterborough, ON: Bradview Press.
- Dorries, Heather; Henry, Robert; Hugill, David; McCreary, Tyler og Julie Tomiak (red, 2019) *Settler City Limits: Indigenous Resurgence and Colonial Violence in the Urban Prairie West*. East Lansing: Michigan State University Press.
- Evjen, Bjørg (2008) "Giftermål, næring og etnisk tilhørighet 1850–1930." Evjen, Bjørg og Lars Ivar Hansen (red) *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*, 239–72. Oslo: Pax.
- (2011) "Finn in Flux: 'Finn' as a Category in Norwegian Population Censuses of the Nineteenth and Twentieth Centuries." Axelsson, Per og Peter Sköld (red) *Indigenous Peoples and Demography: The Complex Relation between Identity and Statistics*, 163–72. Oxford: Berghahn.
- Gjerpe, Kajsa Kemi (2013) *The Best of Both Worlds: Conceptualising an Urban Sámi Identity*. Masteroppgave, Universitetet i Tromsø.
- Grant, Bruce (1995) *In the Soviet House of Culture: A Century of Perestroikas*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hansen, Lars Ivar (2015) "Befolkningens etniske sammensetning i Tromsø-området gjennom siste halvdel av 1800-tallet—hva folketellingene forteller—og ikke forteller." Pedersen, Paul og Torill Nyseth (red) *City-Saami—same i byen eller bysame? Skandinaviske byer i et samisk perspektiv*, 58–81. Kárášjohka-Karasjok: ČállidLágádus.
- Haugen, Morten Olsen (2022) *Røros – tettsted* URL: https://snl.no/R%C3%B8ros_-_tettsted
- Heikkilä, Lydia; Miettunen, Tuuli og Elsa Laiti-Hedemäki (2019) "Saamelaisalueen ulkopuolella asuvat saamelaiset." Heikkilä, Lydia; Laiti-Hedemäki, Elsa og Tuuli Miettunen (red, 2019) *Buorre eallin gávpogis. Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa*, 16–31. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Jansson, Ingejerd (2012) "Issues and plans for the disclosure control of the Swedish Census 2011." Paper presented at the Workshop on Statistical Disclosure Control of Census Data, Luxembourg, 19–20 April 2012.
- Johansen, Kevin; Rasmussen, Torkel; Aslaksen, Iulie; Møllersen, Snefrid og Per Tovmo (2017) *Samiske tall forteller* 10.
- Johansen, Kevin; Rasmussen, Torkel; Aslaksen, Iulie; Møllersen, Snefrid og Per Tovmo (2020) *Samiske tall forteller* 13
- Junka-Aikio, Laura (2014) "Can the Sámi Speak Now? Deconstructive Research Ethos and the Debate on Who Is a Sámi in Finland." *Cultural Studies* 30(2): 1–29.

- Kalstad, Albert (2009) *Dorogoj nadežd: Politika rossijskogo gosudarstva i položenie saamskogo naroda v Rossii (1864–2003)*. Murmansk: Murmanskoje knižnoje izdatel'stvo. (Bok skrevet av I. B. Cirkunov basert på notater fra avdød forfatter).
- Kiseljov, Aleksej A. og Tatjana A. Kiseljova (1987) *Sovetskie Saamy. Istorija. Ekonomika*. Kul'tura. Murmansk: Murmanskoje knižnoje izdatel'stvo.
- Kol'skaja enciklopedija (2019a) "Kola." URL: http://ke.culture.gov-murman.ru/slovník/?ELEMENT_ID=95883.
- (2019b) "Kandalakša." URL: http://ke.culture.gov-murman.ru/slovník/?ELEMENT_ID=95302.
- (2019c) "Umba." URL: http://ke.culture.gov-murman.ru/slovník/?ELEMENT_ID=211463.
- Kuropjatnik, Marina S. (2005). *Korennye narody v processe social'nyh izmenenij*. St. Petersburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo Universiteta.
- Kuznetsova, V. (2006) "Oslyldig." Rantala, Leif (red) *Dokument om de ryska samera och Kolahalvön*, 127–128. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Laakso, Ari Martin (2016) "Critical Review: Antti Aikio and Mattias Åhrén (2014). A Reply to Calls for an Extension of the Definition of Sámi in Finland." *Arctic Review on Law and Politics* 5(1): 123–43.
- Länsman, Anne (2008) *Sámeigiella oaivegávpotguovllus*. Helsset: Vehá datáittardeaddji. URL: https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10850/31695_saamenkieli_paakaupunkiseudulla_lansman_saame.pdf/47fe4b93-88b1-41c5-99e4-b63edcd7f8c9; <https://syrjinta.fi/documents/25249352/34271292/Saamen+kieli+p%C3%A4%C3%A4kaupunkiseudulla.pdf/d9f2db2e-4310-4f52-a6a6-f4e70620f4b0/Saamen+kieli+p%C3%A4%C3%A4kaupunkiseudulla.pdf>
- Lehtola, Veli-Pekka (2005) "Research and Activism in Sámi Politics: The Ideas and Achievements of Karl Nickul towards Securing Governance for the Sámi." *Acta Borealia* 22(2): 153–69.
- Lindgren, Anna-Riitta (2015) "Samisk blant samer i Helsingfors." Nyseth, Torill og Paul Pedersen (red) *City-Saami: Same i byen eller bysame? Skandinaviske byer i et samisk perspektiv*, 237–60. Kárášjohka-Karasjok: ČálliidLágádus.
- Mii Searvi (2019) "Roavvenjárgga sámi searvi MII rs – Rovaniemen saamelaisyhdistys MII ry." URL: <https://miisearvi.wordpress.com/>.
- (2011c) "Maps." Mustonen, Teru, and Kaisu Mustonen (red) *Eastern Sámi Atlas*. Vaasa: Oy Fram Ab.
- Nickul, Karl (1977) "The Lappish Nation: Citizens of Four Countries." Indiana University Publication Uralic and Altaic Series No. 122.
- Nilsson, Ragnhild (2020) "The consequences of Swedish national law on Sámi self-constitution—The shift from a relational understanding of who is Sámi toward a rights-based understanding." *Ethnopolitics* 19(3), 292–310.
- NRK (2022) "De falske samene." URL: https://www.nrk.no/sapmi/xl/vil-vaere-same_-folk-i-frp-melder-seg-inn-i-sametingets-valgmanntall-uten-a-vaere-same-1.16150844
- Nyyssönen, Jukka. (2015). "Det samiske politiske etablissementet og motmobiliseringen – konflikter om etniske kategorier i Finland." Bjerkli, Bjørn og Per Selle (red) *Samepolitikken utvikling*, 359–87. Oslo: Gyldendal
- Odzial, Ljubov' A. (2008) "Gosudarstvennaja politika v otnošenii korennih maločislennyh narodov Juga Dal'nego Vostoka (1950–1960gg.)" PhD Khabarovsk: *Det fjerne østens akademi for statstjeneste*
- Overland, Indra og Mikkel Berg-Nordlie (2012) *Bridging Divides: Ethno-political Leadership among the Russian Sámi*. New York: Berghahn.
- Pedersen, Paul (2015) "Veksten i den samiske velgerbefolkningen og endringer i det samiske bosettningsmønsteret." Pedersen, Paul og Torill Nyseth (red) *City-Saami: Same i byen eller bysame? Skandinaviske byer i et samisk perspektiv*, 82–109. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Peters, Evelyn og Chris Andersen (2013a) "American Indian Urbanization in the United States: Background." Peters, Evelyn og Chris Andersen (red) *Indigenous in the City: Contemporary Identities and Cultural Innovation*, 167–72. Vancouver: UBC Press.
- Pettersen, Torunn (2011) "Out of the Backwater? Prospects for Contemporary Sami Demography in Norway." Axelsson, Per og Peter Sköld (red) *Indigenous Peoples and Demography: The Complex Relation between Identity and Statistics*, 185–196. Oxford: Berghahn.
- (2015) "The Sámediggi Electoral Roll in Norway: Framework, Growth and Geographical Shifts, 1989–2009." Berg-Nordlie, Mikkel; Saglie, Jo og Ann Sullivan (red) *Indigenous Politics: Institutions, Representation, Mobilization*, 165–90. Colchester: ECPR Press.
- (2019) "Samene i Norge: 40 000 i 40 år?" URL: <https://samiskeveivisere.no/article/samene-i-norge-40-000-i-40-ar/>

- Rustad, Øyvind (2010) "Befolkningsutvikling i STN-området 1990–2010." *Samiske tall forteller* 3. Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Saamebarometri (2016) "'Utredningar och anvisningar' 39/2016: Justisministeriet." URL: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78941/OMSO_39_2016_Saamebaro_120s.pdf?sequence=1&isAllowed=y p. 61.
- Samediggi.fi (2023) "Statistihkka sámiiid lohkuemearis jagi 2019 Sámedikki válggain válmmaštuvvan." URL: <https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=Dokumenttipankki%2FTilastoja>
- Sametinget.no (2019a) "Kan registrere samiske språk i Folkeregisteret." URL: <https://www.sametinget.no/Om-Sametinget/Arkiv-perioden-2016-2017/Pressemeldinger/Kan-registrere-samiske-spraak-i-Folkeregisteret>.
- (2021) "Valgmantall." URL: <https://sametinget.no/politikk/valg/sametingets-valgmanntall/sametingets-valgmanntall-2009-2019/>.
- (2023) "Sametingets valgmanntall 1989-2021" URL: <https://sametinget.no/politikk/valg/sametingets-valgmanntall/sametingets-valgmanntall-1989-2021/>
- Sametinget.se (2019a) "Län-kommun-antal." URL: <https://www.sametinget.se/114029>
- (2023) "Statistik från sameröstlängden" URL: <https://www.sametinget.se/6434>
- Sámiid Guovddášsearvi (2019) "Lahttosearvvit." URL: <https://samiidguovddassearvi.wordpress.com/lahttosearvvit-jasenyhdistykset/>.
- SEG (2000) *Undersøkelse av bruken av samisk språk*. URL: https://sametinget.no/_f/p1/i10537133-cd33-43ad-b3f1-ead094c523a4/undersokelse-av-bruken-av-samisk-sprak-2000.pdf
- Selle, Per; Semb, Anne Julie; Strømsnes, Kristin og Åsta Dyrnes Nordø (2015) *Den samiske medborgeren*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Seurujärvi-Kari, Irja. (2005a). "National identity: 'Saamiess.'" Kulonen, Ulla-Mailja; Seurujärvi-Kari, Irja og Risto Heikki Pulkkinen (red) *The Saami: A Cultural Encyclopaedia*, 234–236. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Severeide, Paul Inge (2012) "Stor befolkningsvekst, men hvordan fordeler den seg?" *Samiske tall forteller* 5. Kautokeino: Sámi allaskuvla. Sköld og Nordin 2015;
- Solstad, Karl Jan; Balto, Anne Marge Varsi; Nygaard, Vigdis; Josefsen, Eva og Marit Solstad (2012) *Samisk språkundersøkelse 2012* URL: https://sametinget.no/_f/p1/iff965545-71b1-4961-b915-3a3cd3b9ee61/samisk-sprakundersokelse-2012.pdf
- Sorokazjerdjev, Vladimir V. (2006) "'Алымов и Ден нордliga komiteen', Василий Алымов—samerans vän—folkets fiende." Rantala, L. (red) *Dokument om de ryska samerna och Kolahalvön*, 61–66. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- SOU (1975) "Samerna i Sverige." URL <https://lagen.nu/sou/1975:99#sid89-img>
- SSB (2023a) *Endringer i kommuner, fylker og hele landets befolkning (K) 1951 – 2023* URL: <https://www.ssb.no/statbank/table/06913/tableViewLayout1/>
- SSB (2023b) *Areal og befolkning i tettsteder, etter statistikkvariabel, tettsted og år* URL: <https://www.ssb.no/statbank/table/04859/tableViewLayout1/>
- Statistikmyndigheten (2023) *Folkmängden efter region, civilstånd, ålder och kön. År 1968 – 2022* URL: https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_BE_BE0101_BE0101A/BefolkningNy/table/tableViewLayout1/
- Statistisk sentralbyrå (2011) "Different methods – comparable results." URL: <https://www.ssb.no/a/english/magazine/art-2011-11-14-03-en.html>.
- Stepanenko, Aleksandr (red, 2003) *Rasstreljannaja sem'ja (istoričeskie očerki okol'skikh saamov)*. Murmansk: Isskustvo Rossii.
- Sveriges radio (2015) "Ex-presidenten säger upp sin rösträtt i Sametinget" URL: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6268385>.
- (2016) «Vem får kalla seg same?» URL: <https://sverigesradio.se/artikel/6596974>
- (2017) "Jokkmokk har størst andel röstberättigade." URL: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6668174>.
- (2021) «Väljarna ökar mest utanför Sápmi» URL: <https://sverigesradio.se/artikel/valjarna-okar-mest-utanfor-sapmi--4>
- (2022) «Vem i Finland ska ha rösträtt i Sametinget?» URL: <https://sverigesradio.se/artikel/vem-i-finland-ska-ha-rostratt-i-sametinget>

- Sønstebo, Anders (2018) "Samisk statistikk," *Statistisk sentralbyrå*. 2018. URL: https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/339026?_ts=16151cb7dd0.
- (2020). "Samiske tall forteller—faste tabeller." *Samiske tall forteller* 13. Guovdageaidnu: Sámi Allaskuvla.
- Sørli, Kjetil, and Ann Ragnhild Broderstad (2011) *Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting*. Oslo/Tromsø: NIBR/UiT-Senter for samisk helseforskning.
- Takala, Anna og Tuomo Björkstén (2014) "Finland's Flight from the Country." URL: <https://yle.fi/a/3-7677896>
- Tomiak, Julie; McCreary, Tyler; Hugill, David; Henry, Robert og Heather Dorries (2019) "Introduction: Settler City Limits." Dorries, Heather; Henry, Robert; Hugill, David; McCreary, Tyler og Julie Tomiak (red) *Settler City Limits: Indigenous Resurgence and Colonial Violence in the Urban Prairie West*, 1–24. East Lansing: Michigan State University Press.
- Tvedt, Knut Are (2023). "Oslo – tettsted." Store Norske Leksikon. URL: https://snl.no/Oslo_-_tettsted
- Utvik, Unni K. (1985) *Kolasamene. Fra tsarens undersåtter til sovjetiske borgere*. Hovedoppgave, Universitetet i Bergen.
- Willerslev, Rane (2010) "Urbanites without City: Three Generations of Yukaghir Women." *Acta Borealia: Nordic Journal of Circumpolar Societies* 27(2):189–207.
- Zavalko, Sergey (2011) "Kola Sámi demographic analyses." Mustonen, Teru og Kaisu Mustonen (red) *Eastern Sámi Atlas*. Vaasa: Oy Fram Ab.

3 Statlig styring av reindrift i utakt med samisk reindriftskunnskap

Kathrine Ivsett Johnsen

Norsk institutt for vannforskning (NIVA) og Internasjonalt reindriftssenter (ICR)

Sammendrag

I etterkrigstiden kom et nasjonalt fokus på å integrere reindriftssamene inn i den moderne velferdsstaten (Arnesen, 1979; Riseth, 2000). På 1970-tallet innførte Stortinget en ny reindriftslov og ny politikk for å modernisere reindriften og gjøre den økonomisk effektiv. Denne rasjonaliseringspolitikken innførte et konsesjonssystem for å regulere antall utøvere, reintallet ble strengere regulert, og myndighetene startet en systematisk innhenting av statistikk på reintall, flokkstruktur og kjøttproduksjon. I samme periode ble insentiv-ordninger innført for å stimulere til en høy simleandel i reinflokkene for å øke produktiviteten i flokkene. Dagens reindriftspolitik er en videreføring av rasjonaliseringspolitikken fra 70-tallet, men staten har økt sin kontroll av

reindriften på særlig to punkter: Reintallet og flokkenes bevegelser i landskapet reguleres i dag etter strengere regler. Den statlige styringen av reindriften er basert på et mål om at flokkene skal ha en forutsigbar, standardisert produksjon som er lik fra år til år. Og denne artikkelen viser hvordan dagens forvaltning av reindriften og reinens arealer gjør det vanskelig for reineierne å bruke tradisjonell kunnskap for å tilpasse seg endringer i naturen og klimaet. Reguleringene i rasjonaliseringspolitikken er heller ikke i samsvar med de tradisjonelle perspektivene på etikk i samisk reindrift. Mens reguleringene gir økte kontrollmuligheter til myndighetene, så svekkes det interne selvstyret i reindriften (Johnsen et al., 2017).

3.1 Introduksjon

I denne artikkelen presenterer jeg noen av tiltakene som er satt inn for å sikre rasjonell og bærekraftig reindrift ved å se nærmere på tre politikkområder: subsidier for kalveslaktning, fastsettelsen av et øvre reintall og arealforvaltningen. Artikkelen diskuterer hva slags kunnskap som ligger til grunn for politikken og presenterer noe av kritikken reineiere har ytret mot reguleringene. Deretter deler jeg noen innblikk i tradisjonell samisk reindriftskunnskap i Vest-Finnmark for å eksemplifisere ulikheter i tenkemåte mellom reineiere og myndigheter, og hvordan rasjonaliseringspolitikken utfordrer tradisjonell samisk reindriftskunnskap og begrenser «samisk kultur, tradisjon og sedvane». Teksten baserer seg på dybdeintervjuer og diskusjoner jeg har hatt med reineiere det siste tiåret. Artikkelen starter med en introduksjon av statens forvaltningsrasjonale og samisk reindrift. Målet med artikkelen er å vise hvordan statlig forvaltning er i utakt med tradisjonell samisk reindriftskunnskap.

3.1.1 Forvaltningsrasjonale

I 1946 publiserte etnografen Ørnulf Vorren en artikkel om reindriften i Norge der han konstaterte at reindriften i Vest-Finnmark var utdatert, og at om den skulle overleve, måtte den moderniseres og rasjonaliseres (Vorren, 1946). Tjue år senere kom et regjeringsutnevnt utvalg fram til en lignende konklusjon: Reindriften måtte endres og utvikles for å holde tritt med den økonomiske utviklingen i resten av samfunnet i Norge (LD, 1966). Samtidig var utvalget bekymret for at det var for mange rein og for mange reineiere i reindriften. Høye reintall ville føre til at vidda ble beitet ned, og et stort antall reineiere med relativt få dyr hver ville gjøre det vanskelig å leve av reindrift.

På 1970-tallet innførte Stortinget en ny politikk for å rasjonalisere reindriften og gjøre den økonomisk effektiv. De to viktigste styringsverktøyene i rasjonaliseringspolitikken var reindriftsloven av 1978 og reindriftsavtalen mellom staten og reindriftens interesseorganisasjon, Norske Reindriftssamers Landsforbund (NRL), i 1976. Med disse verktøyene ble det innført et konsesjonssystem for å bestemme antall utøvere, reintallet ble strengere regulert, og man startet en systematisk innhenting av statistikk på reintall, flokkstruktur og kjøttproduksjon. I samme periode ble det innført insentiv-ordninger som stimulerte til en høy simleandel i reinflokkene. Tanken var at med flere simler i flokkene kunne man opprettholde en høy produksjon av kalv selv om størrelsen på flokken ble redusert. Tanken var videre at kalvene skulle selges til slakteriene om høsten slik at flokkene ble halvert før de beveget seg inn på vinterbeitene på Finnmarksvidda. Utover på 1980-tallet økte fokuset på miljø nasjonalt og internasjonalt, og i 1992 ble «bærekraftig reindrift» et mål for norsk politikk. Ifølge myndighetene var – og fortsatt er – en bærekraftig reindrift en næring som er både økologisk, økonomisk og kulturelt levedyktig.

Sammenhengen mellom disse tre dimensjonene blir forklart på denne måten: «Økologisk bærekraft gir grunnlag for økonomisk bærekraft, og sammen gir økologisk og økonomisk bærekraft mulighet for å ivareta og utvikle kulturell bærekraft» (LMD, 2018).

Dagens reindriftpolitikk er en videreføring av rasjonaliseringspolitikken fra 70-tallet, men staten har økt sin kontroll på særlig to punkter: Med Reindriftsloven av 2007 ble reintallet og flokkenes bevegelser i landskapet strengere regulert. Den statlige styring av reindriften er i dag også basert på et markedsorientert mål (LMD, 2018). Reinflokkene skal ha en forutsigbar, standardisert produksjon som er lik fra år til år.

3.1.2 Samisk reindrift

Etter norsk lov (Lov om reindrift (reindriftsloven), 2007) er det kun personer av samisk avstamning som kan eie rein i samiske reinbeiteområder. Samisk reindrift foregår i Troms og Finnmark, Nordland, og deler av Trøndelag og Innlandet fylke. I tillegg finnes det noen få områder sør i landet der andre norske borgere har rein. Gamle Finnmark fylke utgjør omtrent 70% av den samlede samiske reindriften i Norge sett i antall rein (Landbruksdirektoratet, 2022).

Som gjeterkulturer mange steder i verden, er reindriften tilpasset kontinuerlige endringer i naturen (Dong et al., 2011; Niamir-Fuller, 2000). Reindriften nyttiggjør seg marginale beiteressurser ved å flytte mellom klimasoner gjennom året. I Finnmark tilbringer reinflokkene i hovedsak vinteren i innlandet der klimaet er kaldt, tørt og relativt stabilt – og der reinen finner mat ved å grave fram lav og annen vegetasjon som ligger under snøen. Om våren flytter flokkene nærmere kysten der det blir grønt tidligere, og det er rikelig av vegetasjon å beite på. Tradisjonell samisk reindrift er en nomadisk form for naturbruk. Reinen er stadig i bevegelse og kan nyttiggjøre seg beiteressurser på et utstrakt areal. De fleste reinflokkene krysser flere kommuner på sine trekk mellom vinter- og sommerbeiteområder. I Finnmark vandrer reinen opptil 350 kilometer mellom innlandet og kysten (Magga et al., 2009).

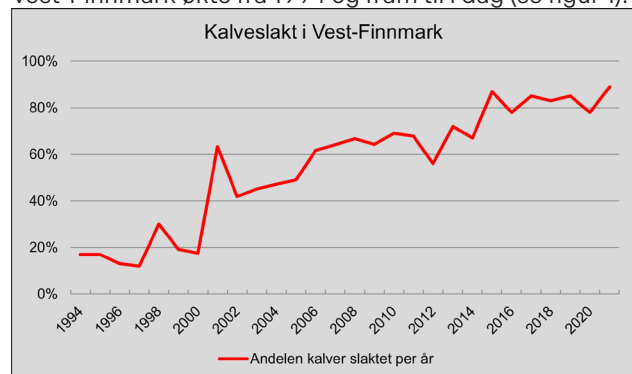
I formålsparagrafen til reindriftsloven står det at «For det samiske reinbeiteområdet skal loven legges til rette for en økologisk, økonomisk og kulturelt bærekraftig reindrift med basis i samisk kultur, tradisjon og sedvane til gagn for reindriftsbefolkningen selv og samfunnet for øvrig» (Reindriftsloven, 2007). Loven vektlegger kultur, tradisjon og sedvane, men ifølge mange reineiere undergraver den praktiske politikken tradisjonell samisk reindrift. For der tradisjonell samisk reindrift kontinuerlig tilpasser seg en natur i endring, har den statlige forvaltningen av reindriften en forventning om at reindriften skal maksimere potensialet for kjøttproduksjon og levere den samme mengden dyr til slakteriene hvert år.

3.2 Rasjonaliseringspolitikken: effektivitet og forutsigbarhet

3.2.1 Subsidier for kalveslakting

Med innføringen av Reindrifftsavtalen i 1976 kom økonomiske insentiver for å maksimere kjøttproduksjonen og reineiernes inntekt. Årlige statlige overføringer for kalveslakt gjorde det lønnsomt å ha en flokkstruktur som bestod av mange simler, samt å slakte kalvene om høsten samme året de var født. Et stort uttak av kalv har vært – og er fortsatt – en del av myndighetenes politikk for å tilpasse reintallet til beiteressursene (Nebell et al., 2018). Fokuset på kalveslakting bygget på forskning på hvilke flokkstrukturer (dvs. fordelingen av dyrenes vekt, kjønn og alder) og slaktestrategier som ville optimalisere kjøttproduksjonen. Forskningen viste at den høyeste produktiviteten kan oppnås gjennom størst mulig andel simler i fruktbar alder (Lenvik, 1988). Bukkeandelen kunne reduseres til et minimum for å opprettholde optimal bedekning. Dermed ble flokksammensetning en annen viktig indikator i næringspolitikken (Statens reindrifftsforvaltning, 2014).

I de fleste reinbeiteområdene justerte reinbeitedistriktene flokkene i henhold til insentivene. Vest-Finnmark skilte seg ut ved at reieiere her lenge beholdt en større andel bukker i flokkene, men frem mot 2014 tilpasset også dette området flokkstrukturen i henhold til subsidieordningen. Justeringen av flokkstrukturen synliggjøres i myndighetenes statistikk på slakteuttak der vi kan se at andelen kalveuttaket i Vest-Finnmark økte fra 1994 og fram til i dag (se figur 1).

Figur 1: Andelen kalv som slaktes per år i Vest-Finnmark. Kilde: Landbruksdirektoratets ressursregnskap for reindrifftsnaeringen¹.

3.2.2 Fastsettelsen av et øvre reintall

Myndighetene² fastsetter et øvre reintall for hvert enkelt reinbeitedistrikt³ ut fra beitegrunnlaget distriktet

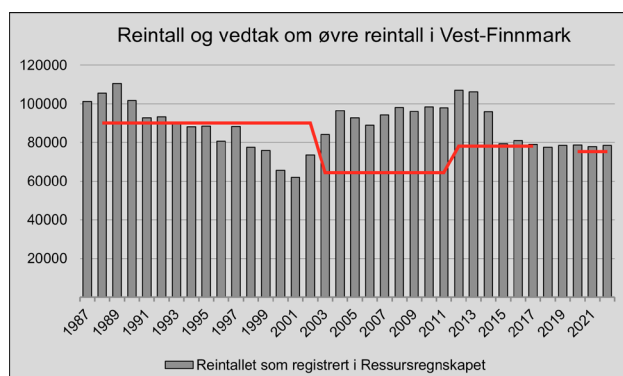
¹ Ressursregnskapene utgis årlig og er arkivert på Landbruksdirektoratets hjemmesider, <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/nyhetsrom/rapporter/ressursregnskapet-for-reindrifftsnaeringen>.

² Det er Landbruks- og matdepartementet (LMD) og Landbruksdirektoratet som er ansvarlig for reindrift i Norge.

³ Et reinbeitedistrikt er et geografisk og administrativt område der det drives reindrift.

disponerer og beregninger for naturens økologiske bæreevne – den øvre grensen for hvor mange individer av en art som kan leve i et gitt område over tid. Men ser vi på beslutninger for øvre reintall er det tydelig at hva som blir oppfattet som et akseptabelt reintall har endret seg siden innføringen av rasjonaliseringspolitikken.

Offentlig kontrollerte tellinger av all rein i Finnmark ble innført i 1987, og samme året ble det øvre tillatte reintallet i Vest-Finnmark satt til 90.000 dyr (Sara et al., 2016). 13 år senere, som svar på en anmodning fra Stortinget om å sette nye øvre grenser for reintall, beregnet myndighetene – ved hjelp av økologisk-matematiske modeller – bæreevnen til Vest-Finnmark (Ims & Kosmo, 2001). Ut fra beregningene ble det øvre reintallet satt til 64.300 dyr i 2002. Målet om øvre reintall ble ikke nådd, og i etterkant av innføringen av Reindrifftsloven av 2007 ble det satt i gang en ny prosess for å redusere reintallet. Etter nye vurderinger satte myndighetene i 2011 en øvre grense på 78.150 rein i Vest-Finnmark. I dag er det øvre reintallet justert ned til 75.400 (Landbruksdirektoratet, 2022) (se figur 2).

Figur 2: Reintallet i Vest-Finnmark (grå søyler) og det øvre tillatte reintallet (rød strek). Grafen viser hvordan vedtakene om øvre reintall har endret seg over tid. I perioden 2018-2019 oppgis ikke et høyeste reintall for Vest-Finnmark. Kilde: Riksrevisjonen (2003-2004) og Landbruksdirektoratets ressursregnskap for reindrifftsnaeringen.

Beregningene for den økologiske bæreevnen til beiteressursene baserer seg i stor grad på en indirekte beitevurdering der kjøttproduksjon brukes som en indikator for å vurdere om dyrene har tilgang på nok beite og dermed om tettheten av rein er for høy (Ims & Kosmo, 2001). I 2009 publiserte Landbruks- og matdepartementet (LMD) en veileder for fastsetting av økologisk bærekraftig reintall (LMD, 2008). I denne presenteres slaktevekter og kjøttvolum som utgangspunkt for vurderingen av om reintallet og beitebelastningen er økologisk bærekraftig for et reinbeitedistrikt. Ifølge veilederen skulle for eksempel kalveslakt ha en gjennomsnittsvekt på 17-19 kilo.

I figur 2 ser vi at reintallet i Vest-Finnmark har endret seg over tid. Nedgangen i reintallet rundt år 2000 sammenfaller med det reieierne refererer til som uår – år med svært dårlig beitetilgang på grunn av is eller hardpakka snø. Vi ser også at reintallet ofte har vært høyere enn det vedtatte øvre reintallet, men at

det etter 2014 har vært i samsvar med vedtakene. Reintallsfastsettelsen i 2011 var konfliktfull, og det var liten tillit mellom myndighetene og reineierne. I 2013 ble de reinbeitedistriktene med for mange rein gitt pålegg om å redusere flokkene, og fra 2014 ble de som ikke hadde redusert flokken ilagt bøter (se Johnsen, 2016, for mer om reintallsreduksjonsprosessen i Vest-Finnmark). Departementsråden i LMD forklarte påleggene om å redusere reintallet med at reineierne «har ikke evnet å ta hånd om sin egen framtid» (Finnmark Dagblad, 2013). Og reindriftsdirektøren i Landbruksdirektoratet forsvarte bøteleggingen på denne måten: «Man skulle tro at næringen har så god naturkunnskap at de skulle være de første til å unngå denne situasjonen, men det er den altså ikke» (NRK Sápmi, 2014). Reindriftsdirektøren sa videre at det mest rasjonelle var om reineierne gjennomførte de pålagte reduksjonene: «Det er såpass store tvangsmuligheter det er snakk om her, så det vil på alle måter være klokt å gå videre i reduksjonsarbeidet nå» (NRK Nordnytt, 2014).

3.2.3 Kritikk mot rasjonaliseringspolitikken

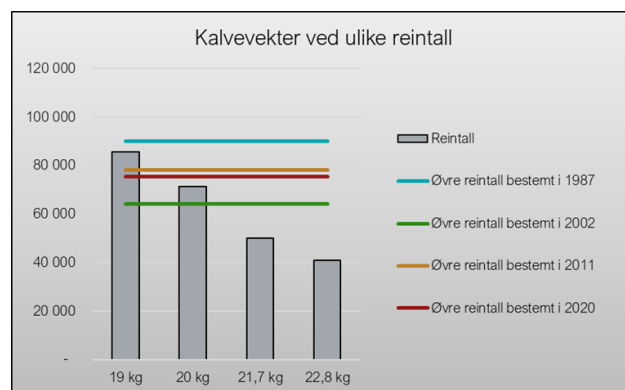
Myndighetenes tiltak for å justere reintallet på Finnmarksvidda handler ikke bare om få en økologisk bærekraftig dyretetthet som ikke forringer beitene. På regjeringens nettsider kan man lese at «det er et politisk mål å utvikle en rasjonell og markedsorientert reindriftsnæring, som er bærekraftig på lang sikt» (LMD, 2018). Og når Landbruksdirektoratet presenterer status på arbeidet for bærekraftig reindrift diskuteres samtidig reintallstilpasninger for å optimalisere produktiviteten i reindriften (Landbruksdirektoratet, 2020). Landbruksdirektoratet publiserer også årlig en oversikt over utviklingen i reintall, produksjon, slaktevekter og årlige tap, og de beskriver dette som «viktige størrelser for å beskrive utviklingen i forhold til målsetningene om økologisk bærekraft, dyrevelferd og optimalisering av årlig produksjon» Landbruksdirektoratet (2022, s. 5). Myndighetenes måleparametere for rasjonell (optimal) og bærekraftig reindrift er, med andre ord, sammenfallende – og rasjonell og bærekraftig reindrift har blitt synonymt i forvaltningen (Johnsen et al., 2023).

I 2013-2015 intervjuet jeg en rekke reineiere fra Vest-Finnmark og Rørosområdet. De var stekt kritiske til framgangsmåten for reintallsfastsettelsen og subsidiene for kalveslakting. De sa kalveslaktestregien var verken økonomisk, økologisk eller kulturelt bærekraftig. De mente at uten statlige subsidier ville ikke reineiere slakte kalv – det ville rett og slett være ulønnsomt. Flere forklarte at om kalven kunne leve ett år til så ville den produsere mer og bedre kjøtt, i tillegg til skinn og andre materialer som brukes i doudji (utøvelse av tradisjonelt samisk håndverk).

Optimale slaktevekter, reintall og dyretettheter er ikke eksakte verdier. De er definert i henhold til

kunnskapen, ønskene og behovene til de som setter målene – for eksempel at flokken produserer mest mulig kjøtt eller at flokken kan nyttiggjøre seg hele beitepotensialet i distriktet. Resultatet fra modellene for å beregne optimale reintall endres ved at for eksempel datagrunnlaget justeres og flere og lokale variabler inkluderes. I 2014 beregnet en gruppe forskere at for å produsere kalv med slaktevekt på 19 kilo bør det øvre reintallet settes til 85.777 dyr i Vest-Finnmark (det vil si 9 % flere dyr enn det øvre reintallet vedtatt i 2011 og 12 % flere rein enn øvre reintall vedtatt i 2020) (se figur 3). Videre var forutsetningen for beregningene at det årlige uttaket av kalv skulle være ca. 40 % (Bårdsen et al., 2014).

Beregningsmodellen er – som alle modeller – basert på forenklete og generaliserte versjoner av virkeligheten. Forskerne som har utviklet den oppgir selv at modellen bygger på to falske antakelser, nemlig at det ikke er voksne reinbukker i flokken og at kalver er den eneste dyrekategorien som slaktes (Bårdsen et al., 2014). Modellen tar heller ikke hensyn til lokale forskjeller på beiteressursene og klimatiske variasjoner som reineierne må ta hensyn til når de lager sine beitestrategier og strukturerer flokkene sine. Denne og andre modeller for å beregne optimal reindrift vektlegger dyretetthet og beitetrykk. Men ifølge mange reineiere påvirkes dyrenes tilstand og overlevelsesgrad i større grad av de årlige og sesongmessige klimaforholdene, variasjonene i tundraøkologien og tilgangen på beitene (Sara, 2001).

Figur 3: Hva som er et optimalt reintall endrer seg med hva slags mål man setter for slaktevekter. Grafen er basert på data fra Bårdsen et al. (2014).

3.3 Beitebruk og arealforvaltning

Reindriftsloven «skal bidra til sikring av reindriftsarealene i det samiske reinbeiteområdet som reindriftens viktigste ressursgrunnlag» (Reindriftsloven, 2007). Til tross for dette er det ikke satt et mål eller definert en terskel for hvor mye areal som må sikres for å ivareta en bærekraftig samisk reindrift for fremtiden (Stortinget, 2023). I følge loven ligger ansvaret for å sikre arealene hos «både innehavere av reindriftsretten, øvrige rettighetshavere og myndighetene» (Reindriftsloven, 2007). Ansvaret

er med andre ord fragmentert og i stor grad påvirket av beslutningsprosesser som styres av annen lovgivning (slik som Plan- og bygningsloven).

Professor i rettsvitenskap, Øyvind Ravna (2015), hevder at det rettslige vernet av samiske rettigheter til naturressurser og landområder er utilstrekkelig. Reindriftens arealer over hele Norge blir utsatt for et økende press fra aktører som ønsker å bruke områdene til gruvedrift, militære aktiviteter, utvinne fornybar energi fra vind og vann, snøscooterturisme og hytteutbygging. Så mens norsk politikk (og internasjonale avtaler Norge har inngått) anerkjenner reinbeitene som det materielle grunnlaget for samisk reindrift, er det fortsatt uklart i hvilken grad samisk sedvanebruk er vernet mot inngrep i Norge (Bjørklund, 2013; Einarsbøl, 2005). Selv med Fosen-dommen⁴ i 2021 forblir dette uklart. Hvert år opplever reindriften inngrep i beitearealene, mens det finnes få tilfeller der nye arealer blir tilført. I dag finnes ikke en oversikt over arealtap, men regjeringen og NRL har blitt enige om å utarbeide en statistikk for å synliggjøre endringer i reinbeitearealene (Stortinget, 2023).

I reindriftssammenheng handler arealforvaltning både om hvordan beitearealet fordeles og brukes av de ulike reinbeitedistriktene, men også om konkurransen om arealet fra eksterne aktører. Når det gjelder intern fordeling av beiteressursene innførte Reindriftsloven av 2007 bruksregler som et obligatorisk verktøy i reinbeitedistriktenes planlegging av reintall, beitebruk og forflytninger, inkludert datoer for flytting fra et sesongbeite til det neste (Reindriftsforvaltningen, 2009).

Den umiddelbare muligheten til å reagere på forandringer i vær og beiteforhold ligger hos reindriftsutøverne som er ute på vidda ved flokken. Om reinflokken blir utsatt for uventede forstyrrelser eller at temperatursvingninger gjør at vegetasjonen fryser fast i is, vil det være behov for å flytte flokken utenom de fastsatte tidene i bruksreglene. Tidspunktene for flytting mellom årstidsbeitene kan fravikes, men da må Statsforvalteren først tillate det. Dette er nødvendigvis et forsinkende beslutningsledd under raske endringer, og reineiere som flytter uten tillatelse bryter loven og kan bli bøtelagt. I andre reindriftsområder, slik som Yamal i Vest-Sibir, har reindriftsutøverne større frihet til å beslutte slik tilpasset beitebruk selv.

Med global oppvarming vil vintrene på Finnmarksvidda bli varmere og fuktigere, og behovet for en mer fleksibel bruk av arealene vil øke (Hanssen-Bauer

et al., 2023). Om beitene er «låst» eller det er tettpakka snø i ett område, må reinen kunne flytte til alternative beiteområder for å opprettholde velferden i flokken. Men – som nevnt – det er hard konkurranse om arealene. Vindkraft-, gruve-, hytteutbygging og annen infrastruktur spiser av kritiske beitearealer og reduserer reindriften mulighet til å tilpasse seg endringer i naturen og i klimaet.

Reineiere jeg intervjuet pekte også på usikkerhet knyttet til beiterettigheter som en viktig grunn til at vedtakene om øvre reintall for reinbeitedistriktene ble så konfliktfylt. Medlemmene av Lovutvalget som laget utkastet til dagens Reindriftslov mente at fordelingen av reinbeitearealene måtte formaliseres før det ville være mulig for reinbeitedistriktene å lage bruksregler og foreslå et bærekraftig reintall (NOU, 2001). Dette samsvarer med uttalelsen til en tidligere leder av NRL som forklarte at det å be reneiere bestemme et reintall uten å ha definert tilgjengelige beitearealer er som å be «en husmor møblere huset uten å fortelle henne hvor store rommene er» (NRK Sápmi, 2013).

3.4 Tradisjonell samisk reindriftskunnskap: balanse mellom reinen, naturen og mennesket

3.4.1 Praktisk reindrift

Myndighetene legger vekt på stabile reintall, standardisert kjøttproduksjon og forutsigbar beitebruk. Fra et tradisjonelt reindriftperspektiv omfatter imidlertid ikke forståelsen av reindrift forestillinger om stabilitet, standarder og forutsigbarhet. Der staten vurderer reindriften ut fra måltall, tellinger og statistikk, fokuserer tradisjonell samisk reindrift på reindriftsutøvernes tilpasningsevne. I en tale til Verdens miljødag i 2007 forklarte generalsekretær i Association of World Reindeer Herders, Johan Mathis Turi, at reineierne søker å tilpasse seg kontinuerlig skiftende forhold (Turi, 2007) – naturen og klimaet endres gjennom sesongene, og insekter, rovdyr og menneskers konkurrerende bruk av arealene forstyrrer reinen. Turi sa videre at årlige variasjoner i for eksempel snø og isdekke er ikke nytt for folk i nordområdene. Et vanlig samisk ordtak, *Jahki ii leat jagi viellja* (Det ene året er ikke det andre årets bror), viser nettopp til disse variasjonene.

I reindriften er det derfor viktig å stadig søke balanse i forholdet mellom naturen, reinen og reindriftsutøver ved hele tiden å justere seg i henhold til den lokale konteksten (Johnsen et al., 2017). Hva som oppfattes som optimale reintall, flokkstruktur og produksjonsstrategi vil derfor variere over tid og avhenge av klima, landskap, beiteforhold, rovdyr og andre typer forstyrrelser. Reineiernes familiesituasjon vil også spille inn. Reindriften må være rustet for å

⁴ I oktober 2021 konkluderte en enstemmig høyesterettsdom at vedtaket om å tillate til vindkraftutbygging på Fosen i Trøndelag er ugyldig fordi utbyggingen krenker reindriftssamers rett til kulturutøvelse (beskrevet i artikkel 27 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter). Høyesterett sa ikke hva som konkret skulle skje med vindkraftanleggene, og etter tre år etter dommen er alle vindturbinene fortsatt i drift.

håndtere endringer i beiteforholdene, landskapet og i intensiteten av forstyrrelser. En god reineier observerer flokken gjennom året, gjenkjenner avlsdyr med foretrukne egenskaper, og kan bygge en robust flokk tilpasset det lokale landskapet (Johnsen & Benjaminsen, 2017; Johnsen et al., 2017). Ifølge reineiere jeg intervjuet kan balansen i forholdet mellom natur, rein og mennesker opprettholdes gjennom fleksibilitet (å endre planer ved behov). Reineierne snakket særlig om to metoder for å håndtere endringer i naturen som alle bygger på reinens naturlige adferd: mobilitet og diversitet.

Mobilitet handler om å bevege seg med flokken, lære den godt å kjenne og forstå adferden dens. Mobilitet handler også om å flytte flokkene innen og mellom beiteområder slik at reinen får utnytte potensialet i de tilgjengelige beiteressursene. Ved tilfeller av nedfrysede beiter eller ved forstyrrelser fra annen arealbruk – så kan flokken flyttes til en annen del av beiteområdet der den kan finne mer ro.

Diversitet handler om å ha en flokkstruktur der reinen har ulike alder og kjønn. Avhengig av kjønn og alder oppsøker dyra ulike beiteområder. Jeg intervjuet reineiere fra Vest-Finnmark som forklarte at omstruktureringen av reinflokkene (til en stor andel simler) endret flokkenes adferd og beitemønster. Samiske reinflokker hadde tradisjonelt en større andel av bukker enn det som er vanlig i dag. Og bukkene spiller en viktig rolle i flokken utover å befrukte simlene. De er sterkere, og om vinteren kan de grave fram vegetasjon som også kommer de andre dyra til gode. En simleflokk er ikke i stand til å utnytte hele variasjonen av beite i et reinbeitedistrikt, forklarte reineieren. Bukkene er av natur mer tolerante for menneskelige forstyrrelser og vil kunne beite på områder som simlene og de nyfødte kalvene unngår (Johnsen & Benjaminsen, 2017).

Reineiere jeg intervjuet snakket også om at balansen i reindriften kan vedlikeholdes ved å ha tilgang på såkalte «buffer». En form for buffer er tilgang på alternative beitearealer når de beitene man vanligvis bruker er utilgjengelige på grunn av ekstreme værforhold eller ikke kan beites av andre årsaker. En annen type buffer er å ha flere rein enn «nødvendig» fordi det det er ikke mulig å unngå tap i flokken. Det er stor sannsynlighet for at noen dyr vil bli drept av rovdyr eller kjøretøy eller dø på grunn av sykdom. En tredje form for buffer er å ha tilgang på ekstra arbeidskraft. Denne arbeidskraften består som regel av reineiere og familiemedlemmer som ikke driver med rein til daglig, men som hjelper til i de mer arbeidskrevende periodene som for eksempel under vår- og høstflytting, øremerking av kalver og uttaket av dyr til slakt om høsten.

3.4.2 Etikk og relasjoner

Fokuset på å opprettholde en balanse i forholdet mellom naturen, reinen og reindriftsutøver handler ikke bare om den praktiske delen av reindriften.

Det handler også om etikk og relasjoner. Den tradisjonelle reindriftsamiske forståelsen av reinen er som en aktør med fri vilje og egne behov. Den samiske myten om reindriften opprinnelse legger vekt på et frivillig samvær mellom mennesker og rein. Reinen tilhører vinden og landskapet, og mennesker kan aldri få fullstendig kontroll over den (Bull et al., 2001; Sara, 2009). Reineierens utøvelse av kontroll over reinflokken må forstås som et kompromiss mellom reinen og mennesket basert på reindriftsutøvernes kunnskap om og respekt for dyret. Reindriftsutøvernes rolle er å forstå reinens natur og legge til rette for dens biologiske behov (Sara, 2009).

Etikk var også et tema som ble dratt fram da jeg intervjuet reineiere i Vest-Finnmark og Røros-området om at kalveslakting. I henhold til samisk sedvane blir det sett på som galt å skille kalver fra mødrene før kalvene er blitt selvstendige. Separasjonen forårsaker stress i flokken fordi simlene, som har en sterk tilknytning til kalven sin, vil bruke mye energi på å lete etter den. Reineierne fortalte at på denne måten har kalveslakting en negativ konsekvens for dyrevelferden. Ordningen påvirker reindriftsutøverne også. Det gjør vondt å høre på simlene som søker etter kalvene sin, fortalte reineierne, og det er arbeidskrevende å holde en urolig flokk samlet (Johnsen et al., 2017).

Reinen spiller også en rolle i mellom-menneskelige relasjoner. I reindriften er det tradisjon at nyfødte, både gutter og jenter, får rein i gave. Og når reineiere gifter seg, er tradisjonen at en av dem flytter med sine rein til ektefellens reinbeitedistrikt. Resultatet er at reintallet øker i ett beitedistrikt og synker i et annet. Slike tradisjoner var en av grunnene til at reineiere jeg intervjuet reagerte sterkt på myndighetenes rigide måte forholde seg til reintall på. Reineiere påpekte at kulturelle og sosioøkonomiske aspekter må vurderes som like viktige som de økologiske aspektene ved reintallstilpasningen, og at øvre reintall må ha noe fleksibilitet slik at reindriftsamer kan fortsette å gi rein i gave, flytte flokken sin ved giftemål, utnytte gode beiteår og – ikke minst – å utnytte potensialet i beitene en har rettigheter til (Johnsen, 2018).

Videre har reineierne et annet syn enn myndighetene på konsekvensene av et for høyt reintall på vidda. De var ikke først og fremst bekymret for overbeite, men at et høyt reintall øker risikoen for sammenblandinger av reinflokker og konflikter om beiter (Johnsen et al., 2015). Sosialantropologen Robert Paine, som studerte samisk reindrift i Nord-Norge fra 1960- til 1990-tallet, forklarte at reineierne syn på «for mange rein» er relativt og må forstås ut ifra en kontekst. Han eksemplifiserte dette med at en reineier som mister dyr til andre flokker kan tenke at han/hun har «for mange» å håndtere, men når reineierens barn er gamle nok til å hjelpe, kan det samme antallet rein anses som «for få» (Paine, 1994). I likhet med Paine har jeg også erfart at reineierne forstår reintall i en kontekst, og at målet er å finne en balanse mellom å eie for mange

og for få dyr – og at det optimale reintallet varierer etter vær, tilgang på beitemark og sosiale relasjoner.

3.5 Konklusjon

Myndighetenes forvaltning av samisk reindrift er i stor grad basert på en kunnskapsbase fra biologi og økologi og beregninger for å optimalisere kjøttproduksjonen og økonomien i reindriften ved å regulere antall rein og antall reineiere. Standardisering av flokkstrukturen og flokkstørrelsene er verktøy som forenkler forvaltningen av reindriften. Forenklingene og den tekniske tilnærmingen for å vurdere om reinflokkene er tilpasset beitegrunnet gir imidlertid lite rom for reineierne egne komplekse og lokale kunnskap om rein og beiteforvaltning, og kan til og med undergrave den. I 60 år har myndighetene uttalt at rasjonell reindrift er å ha en stor andel av simler i flokken for å maksimere produksjonen av kalv som slaktes når høsten kommer. Reineiere som slakter kalv, får utbetalt et ekstra tilskudd. Dagens flokkstruktur er tilpasset tilskuddsordningen, men reduserer flokkens mulighet til å utnytte beiteressursene og det gjør den mer sårbar når det blir vanskelige beiteforhold.

Måltall for flokkstørrelser og slaktevekter som LMD bruker for å overvåke bærekraften i reindriften, antar en forutsigbar form for kjøttproduksjon under stabile forhold. Standarder og gjennomsnitt er imidlertid ikke egnet til å regulere produksjonssystemer basert på en beitetilgang som varierer over tid (sesonger og fra år til år) og i landskapet (ulike habitater og klimasoner fra nord til sør) (Krätli & Schareika, 2010). Og mens den samiske tradisjonelle reindriftskunnskapen har metoder for å leve med usikkerhet, tilpasse seg årssykluser og værforhold, og beskytte reinen mot ytre trusler som inngrep, rovdyr og klimaendringer, hindrer myndighetenes reguleringer av reindriften en effektiv bruk av denne kunnskapen. Myndighetenes produksjonsmål har blitt førende for hvordan storsamfunnet forstår bærekraftig reindrift, og – som Heikkilä (2006, s. 83) observerte i Finland – «reineierne betraktes ikke som eksperter på sitt eget felt». Eksempelene vi har sett på i denne artikkelen (subsider for kalveslakting, fastsettelsen av øvre reintall og arealbruk) viser hvordan dagens forvaltning av reindriften og reinens arealer gjør det vanskelig for reineierne å bruke tradisjonell kunnskap for å tilpasse seg endringer i naturen og klimaet. Reguleringene gir også lite rom for de tradisjonelle perspektivene på etikk i reindriften. Konsekvensen av rasjonaliseringspolitikken er at tilpasningsevnen til reindriftssamfunnene svekkes (Mathiesen et al., 2013).

Den norske statlige styringen av reindriften står i kontrast til den økende anerkjennelsen av tradisjonell kunnskap og praksis fra internasjonal forskning og politikkutforming. For eksempel understreker Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) og Intergovernmental Science-Policy Platform on

Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES) verdien av ulike kunnskapssystemer, inkludert urfolkskunnskap, i utviklingen av rettferdig, helhetlig og effektiv miljøpolitikk til det beste for både natur og mennesker (IPBES, 2018; IPCC, 2014). IPBES fremmer også en mer plural tilnærming til å forstå og verdsette naturen, og forskere vier i større grad oppmerksomhet til hvilke og hvem sine verdier og kunnskap som gjenspeiles i offentlig beslutninger (Díaz et al., 2018; Jacobs et al., 2020; Kenter, 2018; Pascual et al., 2021; Pascual et al., 2017). Forskere peker på behovet for mer inkluderende beslutningsprosesser (som anerkjenner ulike perspektiver på relasjonen mellom mennesket og naturen) for å sikre sosial rettferdighet og legitime beslutninger (se for eksempel Pascual et al., 2021).

3.6 Tilrådinger

- For å tilrettelegge for at reindriften kan inneha en fleksibilitet som gjør den tilpasningsdyktig, må myndighetene gjøre seg kjent med hvordan reindriften har tilpasset seg endringer gjennom tidene og legge til rette for at reineierne kan fortsette å bruke denne kunnskapen.
- Reindriftens beitearealer er under stort press, og et bedre vern av disse arealene er avgjørende for at reindriften kan opprettholde sitt nomadiske grunnlag tilpasset marginale og variable beiteressurser. Derfor må forutsetningene for reindrift forstås i en lokal kontekst.
- Forvaltningen av samisk reindrift bør speile tilgjengelig kunnskap, innsikt og kompetanse – både tradisjonell og forskningsbasert – for å legge til rette for en bærekraftig reindrift.

Referanser

- Arnesen, A. G. (1979). Norsk rett – også for samer? Særlig om reindriftssamenes rettstilling før og nå. *Hefte for kritisk juss*, 5(1), 15–24.
- Bjørklund, I. (2013). Gruvedrift og reindrift – om nordområdesatsing, folkerett og trojanske hester i Sápmi. I S. Jentoft, J.-I. Nergård & K. A. Røvik (Red.), *Hvor går Nord-Norge? Bind 3 – Politiske tidslinjer* (s. 417–428). Orkana akademisk.
- Bull, K. S., Oskal, N. & Sara, M. N. (2001). *Reindriften i Finnmark: rettshistorie 1852–1960*. Cappelen akademisk.
- Bårdsen, B.-J., Berglann, H., Stien, A. & Tveraa, T. (2014). *Effekten av høsting på produksjon og lønnsomhet i reindriften* (NINA Rapport 999, Issue. Norsk Institutt for naturforskning.
- Díaz, S., Pascual, U., Stenseke, M., Martín-López, B., Watson, R. T., Molnár, Z., Hill, R., Chan, K. M., Baste, I. A. & Brauman, K. A. (2018). Assessing nature's contributions to people. *Science*, 359(6373), 270–272.
- Dong, S., Wen, L., Liu, S., Zhang, X., Lassoie, J. P., Yi, S., Li, X., Li, J. & Li, Y. (2011). Vulnerability of worldwide pastoralism to global changes and interdisciplinary strategies for sustainable pastoralism. *Ecology and Society*, 16(2), Article 10. <https://doi.org/10.5751/ES-04093-160210>
- Einarsbøl, E. (2005, 20 June). *Reindeer husbandry rights in Norway*. Hentet 23 June fra <http://www.galdu.org/web/calahus.php?artihkkal=259&giella1=eng>
- Finnmark Dagblad. (2013, 29 September). *Glem det*. Hentet 17 September fra <http://www.finnmarkdagblad.no/nyheter/article6513776.ece>
- Hanssen-Bauer, I., Benestad, R. E., Lutz, J., Vikhamar-Schuler, D., Svyashchennikov, P. & Førland, E. J. (2023). Comparative Analyses of Local Historical and Future Climate Conditions Important for Reindeer Herding in Finnmark, Norway and the Yamal Nenets Autonomous Okrug, Russia. I S. D. Mathiesen, I. M. G. Eira, E. I. Turi, A. Oskal, M. Pogodaev & M. Tonkopeeva (Red.), *Reindeer Husbandry: Adaptation to the Changing Arctic, Volume 1* (s. 187–222). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17625-8_8
- Heikkilä, L. (2006). The comparison of indigenous and scientific perceptions of reindeer management. *Reindeer Management in Northernmost Europe*, 73–93.
- Ims, A. A. & Kosmo, A. J. (2001). *Høyeste reintall for distriktene i Vest-Finnmark*. Reindriftsforvaltningen.
- IPBES. (2018). *Summary for policymakers of the regional assessment report on biodiversity and ecosystem services for Europe and Central Asia*. The Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. <https://ipbes.net/global-assessment>
- IPCC. (2014). Summary for policymakers. I C. B. Field, V. R. Barros, D. J. Dokken, K. J. Mach, M. D. Mastrandrea, T. E. Bilir, M. Chatterjee, K. L. Ebi, Y. O. Estrada, R. C. Genova, B. Girma, E. S. Kissel, A. N. Levy, S. MacCracken, P. R. Mastrandrea & L. L. White (Red.), *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (s. 1–32). Cambridge University Press. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ar5_wgII_spm_en.pdf
- Jacobs, S., Zafra-Calvo, N., Gonzalez-Jimenez, D., Guibrunet, L., Benessaiah, K., Berghöfer, A., Chaves-Chaparro, J., Díaz, S., Gomez-Baggethun, E. & Lele, S. (2020). Use your power for good: plural valuation of nature—the Oaxaca statement. *Global Sustainability*, 3.
- Johnsen, K. I. (2016). Medbestemmelse, makt og mistillit i reindriftsforvaltningen. I T. A. Benjaminsen, I. M. G. Eira & M. N. Sara (Red.), *Samisk reindrift, norske myter* (s. 195–220). Fagbokforlaget.
- Johnsen, K. I. (2018). *Conflicting knowledges, competing worldviews: Norwegian governance of Sámi reindeer husbandry in West Finnmark, Norway* (Publikasjonsnr. 2018:87) [Norwegian University of Life Sciences (NMBU)]. Ås.
- Johnsen, K. I. & Benjaminsen, T. A. (2017). The art of governing and everyday resistance: “rationalization” of Sámi reindeer husbandry in Norway since the 1970s. *Acta Borealia*, 34(1), 1–25. <https://doi.org/10.1080/08003831.2017.1317981>
- Johnsen, K. I., Benjaminsen, T. A. & Eira, I. M. G. (2015). Seeing like the state or like pastoralists? Conflicting narratives on the governance of Sámi reindeer husbandry in Finnmark, Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, 69(4), 230–241. <https://doi.org/10.1080/00291951.2015.1033747>
- Johnsen, K. I., Eira, I. M. G. & Mathiesen, S. D. (2017). Sámi reindeer governance in Norway as competing knowledge-systems: A participatory study. *Ecology and Society*, 22(4), Article 33. <https://doi.org/https://doi.org/10.5751/ES-09786-220433>

- Johnsen, K. I., Eira, I. M. G., Mathiesen, S. D. & Oskal, A. (2023). 'Leaving No One Behind' – Sustainable Development of Sámi Reindeer Husbandry in Norway. I S. D. Mathiesen, I. M. G. Eira, E. I. Turi, A. Oskal, M. Pogodaev & M. Tonkopeeva (Red.), *Reindeer Husbandry: Adaptation to the Changing Arctic, Volume 1* (s. 37-66). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17625-8_3
- Kenter, J. O. (2018). IPBES: Don't throw out the baby whilst keeping the bathwater; Put people's values central, not nature's contributions. *Ecosystem Services*, 33, 40-43.
- Krätli, S. & Schareika, N. (2010). Living off uncertainty: the intelligent animal production of dryland pastoralists. *The European Journal of Development Research*, 22(5), 605-622.
- Landbruksdirektoratet. (2020). *Ressursregnskap for reindriftsnæringen. Reindriftsåret 1. april 2019 – 31. mars 2020* (Rapport nr. 43/2020, Issue. Landbruksdirektoratet.
- Landbruksdirektoratet. (2022). *Ressursregnskap for reindriftsnæringen. Reindriftsåret 1. april 2021 – 31. mars 2022* (Rapport nr. 44/2022, Issue. Landbruksdirektoratet.
- LD. (1966). *Innstilling fra Reindriftslovkomiteen*. Landbruksdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1976-77&paid=4&wid=a&psid=DIVL480&pgid=a_0707&vt=a&did=DIVL508&s=True
- Lenvik, D. (1988). *Utvælgsstrategi i reinflokken* [Norges Landbrukshøgskole]. Ås.
- LMD. (2008). *Veileder for fastsetting av økologisk bærekraftig reintall*. Landbruks- og matdepartementet. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/lmd/vedlegg/brosjyrer_veiledere_rapporter/veileder_fastsetting_okologisk_baerekraftig_reintall_des_2008.pdf
- LMD. (2018, 5 July). *Økologisk, kulturell og økonomisk bærekraft*. Landbruks- og Matdepartementet. Hentet 30 January fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/reindrift/okologisk-kulturell-og-okonomisk-barekraft/id2339776/>
- Magga, O. H., Mathiesen, S. D., Corell, R. W. & Oskal, A. (Red.). (2009). *Reindeer herding, traditional knowledge, adaptation to climate change and loss of grazing land*. Fagtrykk Idé AS. <https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/43/Reindeer%20herding,%20traditional%20knowledgem%20adaptation%20to%20climate%20change%20and%20loss%20of%20grazing%20land.pdf?sequence=1>
- Mathiesen, S. D., Alfthan, B., Corell, R., Eira, R. B. M., Eira, I. M. G., Degteva, A., Johnsen, K. I., Oskal, A., Roué, M., Sara, M. N., Skum, E. R., Turi, E. I. & Turi, J. M. (2013). Strategies to enhance the resilience of Sámi reindeer husbandry to rapid changes in the Arctic. I Arctic Council (Red.), *Arctic Resilience Interim Report 2013* (s. 109-112). Stockholm Environment Institute and Stockholm Resilience Centre.
- Nebell, I., Rustad, L. J., Pettersen, I., Røe, M. & Walland, F. (2018). Kalveklassifisering og kalveslaktetilskudd for reinkalv. *NIBIO Rapport*, 4(11). https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2484981/NIBIO_RAPPORT_2018_4_11.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Niamir-Fuller, M. (2000). The resilience of pastoral herding in Sahelian Africa. I F. Berkes & C. Folke (Red.), *Linking social and ecological systems: management practices and social mechanisms for building resilience* (s. 250-284). Cambridge University Press.
- NOU. (2001). *Forslag til endringer i reindriftsloven: Innstilling fra Reindriftslovutvalget oppnevnt av Landbruksdepartementet 5. november 1998* (Norges offentlige utredninger, Issue. Statens forvaltningstjeneste. <https://www.regjeringen.no/contentassets/bbbc786f04474086baeac735f19cb6c4/no/pdfa/nou200120010035000dddpdfa.pdf>
- NRK Nordnytt. (2014, 26 September). *Ikke i rute med reintallsreduksjon*. Hentet 6 October fra <http://www.nrk.no/nordnytt/ikke-i-rute-med-reintallsreduksjon-1.11954217>
- NRK Sápmi. (2013, 18 February). *Kunne vært ferdig på nittitallet*. Hentet 16 January fra http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.10917493
- NRK Sápmi. (2014, 9 May). *Reintallet holder seg høyt*. Hentet 9 March fra <http://www.nrk.no/sapmi/reintallet-holder-seg-hoyt-1.11708266>
- Paine, R. (1994). *Herds of the tundra: A portrait of Saami reindeer pastoralism*. Smithsonian Institution Press Washington, DC.
- Pascual, U., Adams, W. M., Díaz, S., Lele, S., Mace, G. M. & Turnhout, E. (2021). Biodiversity and the challenge of pluralism. *Nature Sustainability*, 4, 567-572. <https://www.atree.org/sites/default/files/s41893-021-00694-7.pdf>
- Pascual, U., Balvanera, P., Díaz, S., Pataki, G., Roth, E., Stenseke, M., Watson, R. T., Dessane, E. B., Islar, M. & Kelemen, E. (2017). Valuing nature's contributions to people: the IPBES approach. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 26, 7-16.
- Ravna, Ø. (2015). Sámi Rights to Natural Resources and Lands in Norway. I N. Loukacheva (Red.), *Polar Law and Resources* (s. 63-77). Nordic Council of Ministers. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:805978/FULLTEXT01.pdf>

- Reindriftsforvaltningen. (2009). *Veileder for utarbeidelse av bruksregler*. Reindriftsforvaltningen. <http://bit.ly/1wdbe6H>
- Reindriftsloven. (2007). *Lov om reindrift (LOV-2007-06-15-40)* Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2007-06-15-40>
- Riksrevisjonen. (2003-2004). *Riksrevisjonens undersøkelse av bærekraftig bruk av reinbeiteressursene i Finnmark* (Dokument 3:12 (2003-2004), Issue. https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2003-2004/dok_3_12_2003_2004.pdf
- Riseth, J. Å. (2000). *Sámi reindeer management under technological change 1960–1990: implications for common-pool resource use under various natural and institutional conditions. A comparative analysis of regional development paths in West Finnmark, North Trøndelag, and South Trøndelag/Hedmark, Norway* [Agricultural University of Norway]. Ås. http://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/3618/sami_reindeer_management_under_technological_change_1960_to_1990_implications_for_common_pool_resource_use_norway.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sara, M. N. (2001). *Reinen – et gode fra vinden: Reindriftens tilpasningsformer i Kautokeino*. Davvi girji.
- Sara, M. N. (2009). Siida and Traditional Sámi Reindeer Herding Knowledge. *Northern Review*, 30(Spring 2009), 153–178.
- Sara, M. N., Eira, I. M. G., Bjørklund, I. & Oskal, A. (2016). Hvordan skal vi forstå reintall? I T. A. Benjaminsen, I. M. G. Eira & M. N. Sara (Red.), *Samisk reindrift, norske myter* (s. 51-68). Fagbokforlaget.
- Statens reindriftsforvaltning. (2014). *Ressursregnskap for reindriftsnæringen for reindriftsåret 1. april 2012 – 31. mars 2013*. Fagtrykk Idé AS. <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/reindriften/for-siidaandeler/publikasjoner>
- Stortinget. (2023, 28 February). *Svar på skriftlig spørsmål om å sikre reindriftas arealgrunnlag*. Hentet 28 February fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/svar-pa-skriftlig-sporsmal-om-a-sikre-reindriftas-arealgrunnlag/id2965039/>
- Turi, J. M. (2007, 1st June 2007). Johan Mathis Turi addresses World Environment Day. I. International Centre for Reindeer Husbandry.
- Vorren, Ø. (1946). Reindriften i Norge. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 11(5–6), 199–220. <https://doi.org/10.1080/00291954608551627>

4 Er det norske narrativet om samisk reindrift i endring?

Tor A. Benjaminsen

Professor, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

Sammendrag

Samisk reindrift er lenge blitt sett på som et problem i det norske samfunnet. Spesielt reindriften i Finnmark har fått gjennomgå i den offentlige debatten. Det har vært vanlig å hevde at reineierne har for mange rein som fører til overbeiting på Finnmarksvidda, lave slaktevekter og arealkonflikter. Reindrift er, med andre ord, blitt oppfattet som en næring som mangler økologisk bærekraft, som er økonomisk ineffektiv, og som står i veien for samfunnsutviklingen ved blant annet protester mot blant annet gruver, vindturbiner og kraftledninger. Målet med denne artikkelen var å undersøke om dette dominerende narrativet nå er i endring. Analysen er basert på data fra mediedatabasen Atekst. Resultatene viser at medieoppslag om reindrift og tradisjon/kunnskap/bærekraft har økt markant de siste 10-20 årene. Samtidig har oppslag om overbeiting/nedbeiting avtatt i samme periode. I tillegg har det vært en vekst i artikler som diskuterer reindrift i forbindelse med klimaendringene samt norsk nykolonialisme. Det

ser derfor ut til at det er en økende verdsetting av kunnskapene innen reindriften og hvor fokuset har flyttet seg til klimaendringene og et (ny)kolonialistisk forhold mellom staten og reindriften. Disse endringene er først og fremst del av en internasjonal trend med større anerkjennelse av mangfold og ulike typer kunnskap. Den internasjonale og norske debatten om avkolonisering har nok også spilt en rolle for denne gryende narrative endringen. Disse endringene i Norge er også i takt med et globalt skifte i synet på pastoralisme. Konflikten omkring utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget brakte miljøbevegelsen, den samepolitiske bevegelsen og reindriften sammen. Men etter det ble miljøvernere gradvis mer kritiske til reindriften parallelt med at påstander om reindriften som årsak til miljøforringelse og dårlig dyrevern økte i omfang. Med blant annet demonstrasjonene mot vindturbiner på Fosen og den planlagte kobbergruva i Kvalsund har nå deler av miljøbevegelsen og reindriften funnet sammen igjen i felles interesser.

4.1 Innledning

Samisk reindrift er lenge blitt sett på som et problem snarere enn en ressurs i det norske samfunnet.

Dette gjelder spesielt reindriften i Finnmark som, i et ofte gjentatt narrativ, har blitt assosiert med for høye reintall som skal forårsake overbelastning av vinterbeitene, lave slaktevekter og arealkonflikter.

Reindrift er rett og slett blitt oppfattet som en aktivitet med dårlig økologisk bærekraft, som opererer på en lite økonomisk rasjonell måte med svak produktivitet, og som står i veien for samfunnsutviklingen ved blant annet protester mot nye gruver, vindturbiner, hyttefelt, skytefelt og kraftledninger.

Mitt inntrykk er imidlertid at det kan være en diskursiv endring på gang om samisk reindrift i Norge. Det er dette jeg ville undersøke i denne artikkelen. Analysen er basert på data hentet ut av mediedatabasen Atekst i Retriever. Den viser kort fortalt at medieoppslag som kopler reindrift og tradisjon/kunnskap/bærekraft har hatt en markert økning de siste 10-20 årene. Samtidig har antall oppslag om overbeiting/nedbeiting avtatt etter at de toppet seg rundt 2007-8. I tillegg har det vært en vekst i artikler som diskuterer reindrift i forbindelse med klimaendringene samt norsk nykolonialisme. Det kan derfor se ut som vi er i ferd med å gå igjennom et diskursivt skifte med en større verdsetting av kunnskapene innen reindriften og hvor et fokus på klimaendringene på den ene siden og et (ny)kolonialistisk forhold mellom staten og reindriften på den andre siden blir sett på som de primære problemene som på sikt vil kunne erstatte et hovedfokus på reintall, overbeiting og slaktevekter.

Dette diskursive skiftet er kanskje også en grunn til at demonstrasjonene i Oslo i februar-mars 2023 mot vindturbiner på Fosen-halvøya i Trøndelag ble såpass vellykkede med omfattende medieomtale. Demonstrasjonene ble organisert av Norske Samers Riksforbund Nuorat og Natur og Ungdom og kombinerte på denne måten kamp for samiske rettigheter til landområder med miljø- og klimakamp. Aksjonen klarte å få frem en fortelling om vindturbinene som symbol på grønn kolonialisme i motsetning til en tidligere dominerende fortelling om vindturbiner som nødvendige for å gjennomføre et «grønt skifte». Besøket fra klimaaktivisten Greta Thunberg til støtte for demonstrantene bidro ytterligere til å forsterke aksjonistenes fortelling og knytte den til en global debatt om klimarettferdighet.

Siden konflikten rundt utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget (1979-1981) samlet samiske aktivister og naturvernere, har spesielt reindrifts- og naturverninteresser gått hver sin vei. Mange naturvernere har markert seg som kritikere av reindriften og betraktet næringen som en trussel mot biologisk mangfold både gjennom rovviltkonflikter og ved å forårsake overbeiting av lavmattene på

Finnmarksvidda¹. I tillegg har dyrevernavtivistene fremmet påstander om at reineiere lar dyra sine sulte². På denne måten har for eksempel stortingsrepresentant Rasmus Hansson for Miljøpartiet De Grønne kunnet fri til miljøengasjerte velgere ved å henvise til reindriften i Finnmark som "Norges største offentlig finansierte dyretragedie" (Dagbladet 6. desember 2014).

Noen biologer, spesielt ved Universitetet i Tromsø og Tromsø-avdelingen til Norsk Institutt for Naturforskning (NINA), har også de siste 20 årene vært aktive formidlere av en ide om at høye reintall er hovedproblemet som den statlige reindriftsforvaltningen må ta tak i. Disse forskerne har vært aktive formidlere i media med konklusjoner om at det er for mange rein i forhold til beitegrunnlaget som både har økonomiske, økologiske og dyrevernmessige konsekvenser³. De involverte forskerne har for eksempel hevdet at «rein som blir tatt av rovdyr ellers ville dødd av sult» (Torkild Tveraa sitert i Nordlys 24. juli 2012), at reineiere jukser i stor skala ved rovdyrerstatning og at «aborter og dødfødsler som skyldes sult rapporteres som tap til rovdyr» (Torkild Tveraa sitert i Nationen 24. desember 2010), at staten bør bruke «den gode gamle pisen» ovenfor reindriften snarere enn «gulrot-virkemidler» (Rolf Anker Ims sitert i forskning.no 11. februar 2010), at deler av Finnmarksvidda er så overbeitet at reinsdyras tenner «slites ned til gommene på få år», fordi reinen «får i seg en del sand og stein som følge av nedslitt beitevegetasjon» (Rolf Anker Ims sitert i Altaposten 16. mars 2010), og at nedgangen i rypebestanden i Finnmark skyldes reinsdyras overbeiting (Rolf Anker Ims sitert i Altaposten 18. mars 2010).

Slike uttalelser i media har videre bidratt betydelig til å legitimere en statlig politikk med «reintallstilpasning», altså reduksjon av antall rein og reineiere.

¹ Blant mange eksempler på kritikk av reindriften fra naturvernere kan nevnes Bellona Magasin som i to artikler om reindrift i Finnmark i 1999 melder at «Reindriften tømmer Finnmarksvidda for ressurser» og at «Terrengbiler og overbeite fører til utarming» (Ness 1999a, 1999b). Naturvernforbundet i Finnmark hevder at løsningen på «dyretragedien på vidda» enten er «en forvaltning med sanksjonsmuligheter overfor de utøverne som ikke forvalter flokken i forhold til tilgjengelige beiteressurser basert på slaktevektutvikling, eller en total privatisering av de tradisjonelle beiteressursene» (Altaposten 4. desember 2010). Norges Miljøvernforbund beskylder på sin side reindriften for å være en trussel mot seg selv ved å ødelegge beitet og ved «en utarming av Finnmarksvidda som vil kunne få store konsekvenser for hele økosystemet om reintallet ikke blir kraftig redusert» (Nordlys 25. februar 2009).

² For eksempel beskriver Dyrebeskyttelsen Norge reindriften som en form for «dyremishandling» (Nordlys 6. desember 2010).

³ Det bør her legges til at undertegnede har vært en kritiker av denne formidlingen og deltatt i debatter med disse forskerne blant annet i Nordnorsk debatt, Altaposten, Dagens Næringsliv, Klassekampen og forskersonen.no.

Det har altså ikke manglet på negativ presseomtale om reindriften de siste tiårene. Overskrifter i media som « Reindriften truer naturen i Finnmark», «Vidda beites til ørken», «Døden på vidda» og «Vidda blir ødelagt av reinsdyrshorder» har vært vanlige.

I tillegg har konflikter internt i reindriften og mellom reindriften og annen bruk vært et tema. I en analyse av holdninger til samer og samiske forhold i norske aviser for perioden 1996-2000 konkluderte Berg (2001: 3) at

Reindriften blir helt påfallende negativt omtalt i alle avisene undersøkelsen omfatter. Særlig gjelder dette reindriften på Finnmarksvidda, som man ved å lese enkelte aviser kan få inntrykk av blir styrt med mafialiknende metoder. Her er det mange eksempler på at avisene ukritisk gjengir påstander fra en av partene i en intern konflikt, og framstiller dette som den objektive sannheten. Forøvrig handler den typiske reportasjen i lokalavisene om bønder som har fått rein på innmarka, og uimotsagt får stå fram med sine klager – uten at den annen part blir hørt.

Slike partsinnlegg i arealkonflikter har ofte blitt presentert hånd i hånd med utsagn om at for høye reintall fører til ødeleggelse av beitene. Skrekkhistoriene i pressen var spesielt mange rundt katastrofevinteren 1997, da store snømengder og islag i snøen gjorde at mange dyr døde på vårbeitet. Selv om den økte dødeligheten dette året var forårsaket av at beitene var utilgjengelige, fordi de var dekket av snø og is, snarere enn at det var mangel på beiter, fikk likevel historien om overbeiting på vidda ny næring.

Samisk reindrift, som finnes fra Finnmark i nord til Rørosområdet i sør, blir altså av en rekke aktører sett på som en trussel og ikke en berikelse for det norske kulturlandskapet. Miljøvernere, biologer, statsansatte agronomer og politikere fra alle partier har vært spesielt aktive i å kritisere næringen de siste tiårene. Denne kritikken er også blitt knyttet til krav om at reindriften må moderniseres (Benjaminsen, Eira og Sara 2016).

I denne artikkelen vil jeg spørre om dette dominerende norske narrativet om samisk reindrift de siste årene har vært i endring mot et mer positivt syn på næringen i det norske samfunnet. En slik endring skal ha funnet sted i Sverige for 15-20 år siden. Bernes et al. (2015: 4) beskriver dette skiftet slik:

In Sweden, public opinion on how reindeer grazing affects mountain vegetation has shifted during the last few decades. In the 1990s, several well-published records of grazing-related vegetation degradation

helped to form a widespread perception that some mountain areas were overutilized, and a concern that Swedish reindeer husbandry was not sustainable. ... More recently, however, the impact of reindeer grazing on mountain vegetation was subject to re-evaluation in Sweden. Analyses of available data on reindeer numbers and grazing effects indicated that the fears of overgrazing were based on local damage around a few enclosures and fences. Some of the effects were due to trampling on lichen-dominated vegetation, while others involved vegetation dominated by vascular plants, but no evidence of large-scale overutilization of reindeer ranges in the Swedish mountains could be found. The present-day consensus is that overgrazing of Swedish reindeer ranges has been temporary and local, and that it rarely has caused permanent damage.⁴

Likeledes, for nå 20 år siden gjorde Moen og Danell (2003) en gjennomgang av eksisterende reinbeitestudier i Sverige og fant ingen indikasjoner på «large-scale vegetation degradation or erosion by reindeer husbandry in the Swedish mountains». Likevel var det svært sterke meninger om «overbeiting» også i det svenske samfunnet og blant svenske politikere på den tiden. Disse oppfatningene synes å ha endret seg i Sverige hvor nå reinbeiting også blir diskutert som mulig bidragsyter til vedlikehold av kulturlandskapet og biologisk mangfold (se for eksempel Axelsson Linkowski og Lennartsson 2011).

Dette svenske synet står i kontrast til situasjonen i Norge hvor politikken dreier seg om å redusere reintallene som blir sett på som en trussel mot nettopp det biologiske mangfoldet. Men om det overordnede norske narrativet er i endring, er spørsmålet når og hvordan dette vil påvirke politikken.

4.2 Et norsk narrativ om samisk reindrift: Reintall, overbeiting og slaktevekter

En norsk politikk for å modernisere og effektivisere den samiske reindriften begynte å ta form fra slutten av 1970-tallet. Denne politikken førte til at den såkalte Rørosmodellen ble gradvis innført. Den er basert på ideen om at vinterbeitene er en utsatt minimumsfaktor i reindriften årsyklus og at man derfor bør redusere beitetrykket om vinteren så mye som mulig ved å slakte årskalver samt å redusere bukkeandelen i flokken. Modellen var basert på

⁴ Bernes et al. (2015: 4) legger også til at «Recent evidence from Finnmark's winter rangelands points to the same conclusion.»

forskning i Rørosområdet og er siden blitt brukt som grunnleggende prinsipp for reindriftsforvaltningen generelt i Norge. Dette prinsippet går først og fremst ut på å ha simleflokker som produserer kalver som slaktes om høsten og å fastsette et "høyeste reintall" på vinterbeitene som ikke må overskrides. Argumentet er at om reiene følger modellen vil de få høyere slaktevekter på dyra sine, siden modellen forutsetter en nær og omvendt proporsjonal kopling mellom reintall og vekten på individuelle dyr⁵.

Formålet med denne modellen er altså å optimalisere og effektivisere kjøttproduksjonen. I tillegg ønsker man å begrense belastningen på vinterbeitene, siden disse blir sett på som allerede overbeitet (Benjaminsen, Eira og Sara 2016).

Narrativet om overbeiting og for høye reintall på Finnmarksvidda har hovedsakelig vært basert på analyser av satellittbilder av vegetasjonen, spesielt lavmattene, fra ulike år (Johansen og Karlsen 1998, Johansen og Karlsen 2005). Disse satellittbildene viser en nedgang i arealet som lavmattene dekket på 1980- og 90-tallet. Johansen og Karlsen (2005) brukte satellittbilder fra 1973, 1980, 1987, 1996 og 2000. De fant at lavmattene dekket en tredel av arealet i de to første årene, men kun 6 % i 2000 etter en gradvis nedgang. I samme periode økte andre vegetasjonstyper. Denne nedgangen i mengden lav skjedde samtidig med en økning i reintall fra 1970-tallet fram til rundt 1990. Selv om dyretallene falt igjen på 1990-tallet, mener mange forskere at reintallene er hovedårsaken til den observerte nedgangen i lav⁶.

I tillegg til denne analysen av satellittbilder har Norsk Institutt for Naturforskning (NINA) utført direkte målinger av vegetasjonen på en rekke felt langs en nord-sør-akse på Finnmarksvidda i enkelte år – 1998, 2005, 2010, 2013 og 2018.

Resultatene av NINAs sammenlikning av lavdekket for årene 1998–2005 viste en markert økning fra 1998 til 2005 fra gjennomsnittlig 18,3 % til 27,6 % (Gaare et al. 2006). I tillegg hadde tykkelsen på lavmattene økt fra gjennomsnittlig 22 mm til 28 mm i samme periode. Dette skjedde samtidig som at reintallet i perioden 2001 til 2005 også økte.

Sammenlikningen for årene 2005–2010 konkluderer videre med en liten nedgang i lavdekket fra 27,1 % til 24,5 % og en endring i gjennomsnittlig lavtykkelse fra 29 mm til 23 mm (Tømmervik et al. 2011). I

samme periode fortsatte reintallene å øke. Totalt i perioden 1998 – 2010 var det likevel en betydelig økning i lav både i utbredelse og tykkelse.

I 2013 og 2018 ble et mindre antall felt enn de 52 opprinnelige feltene undersøkt. Resultatene fra disse årene er sprikende med stor romlig variasjon, med økning noen steder og nedgang i lavmattene andre steder. Generelt gir imidlertid ikke disse dataene noe empirisk støtte for et narrativ om generell overbeiting på vinterbeitene på vidda (Benjaminsen, Reinert, Sjaastad og Sara 2015; Benjaminsen, Eira og Sara 2016).

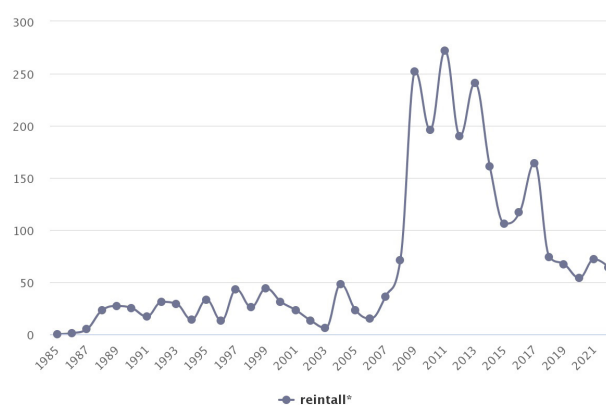
Spørsmålet er nå om dette narrative med fokus på reintall, overbeiting og slaktevekter er i endring, og om man kan observere begynnelsen av et skifte i retning av det man har hatt i Sverige hvor reindriften nå synes å bli verdsatt mer som et kulturelt, økologisk og samfunnsmessig gode.

4.3 Er narrative i endring?

For å undersøke om det kan foregå et slikt narrativt skifte om reindrift i Norge har jeg søkt i mediedatabasen Atekst i Retriever for perioden 1985–2022. Siden antall kilder i denne perioden har økt betraktelig, spesielt fra slutten av 1990-tallet da websider ble inkludert i databasen, har jeg begrenset søket til papiraviser. Antall kilder i form av papiraviser har likevel også økt i denne perioden. Derfor er ikke enkeltår innen hver figur direkte sammenliknbare, men figurene er derimot innbyrdes sammenliknbare og trendene er tydelig observerbare.

Jeg gjorde i tillegg søk hvor alle kilder ble inkludert, også web og radio/TV. Disse søkene viste generelt samme trender som de figurene 1–7 viser.

Først søkte jeg på ulike kombinasjoner av ordet «reintall» (ved å skrive reintall* i søkefunksjonen i Atekst). Resultatet av dette søket kan ses i Figur 1 nedenfor.

Figur 1: Avisoppslag som inneholdt ordet «reintall», 1985–2022. Kun papirkilder, ikke web eller TV/radio. Kilde: Retriever.

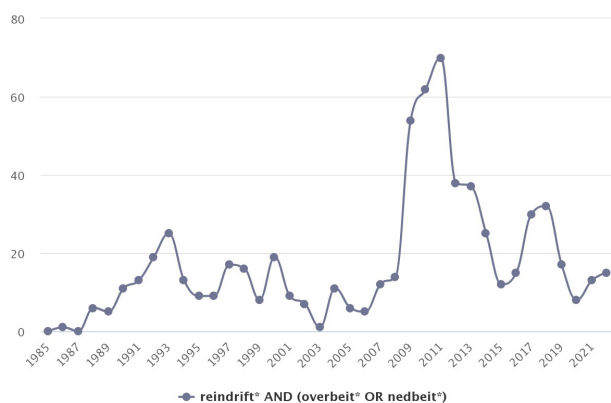
Figuren indikerer en økning i avisoppslagene om reintall som startet for omkring 20 år siden med en topp i 2011, og så en nedgang deretter. Denne

⁵ For en debatt om denne koplingen, se Marin et al. (2020), Stien et al. (2021) og Marin et al. (under publisering).

⁶ Denne analysen av satellittbilder og måten den er blitt brukt politisk er også blitt kritisert, se Benjaminsen, Gaup Eira og Sara (2016) og Benjaminsen (2021). Klimaendringer, som igjen forårsaker gjengroing på vidda, er sannsynligvis en langt viktigere årsak enn reintall til den observerte reduksjonen i lavdekket ved hjelp av satellittbilder. Dessuten er det et metodisk spørsmål om hvor godt satellittbilder egner seg til å måle lav som vokser blant dvergbjørk og vier.

toppen kan kanskje forklares med oppmerksomheten rundt Riksrevisjonens rapport publisert i 2012 hvor det i forkant og etterpå var mye fokus på reintall og overbeiting. I tillegg er nok toppen i 2017 et resultat av medieoppmerksomheten rundt Høyesterettsdommen mot Jovsset Ánte Sara det samme året. Det er også en topp i 2009 som henger sammen med at det var en reintelling det året. Det var dessuten en del fokus på arealkonflikter og interne konflikter i reindriften som ble forklart med for høye reintall, samt at en doktoravhandling ved Universitetet i Tromsø ble publisert som konkluderte med at klimaendringene vil medføre at det blir vanskeligere for reindriften å opprettholde høye reintall (Bårdsen 2009). Denne forskningen ble så brukt av enkelte aktører som enda et argument for å redusere antall rein. Figuren viser videre en klar nedgang i medieinteressen om spørsmål knyttet til reintall etter Høyesterettsdommen mot Sara.

Neste søk dreide seg om medieinteressen knytte til overbeiting/nedbeiting i reindriften. Resultatet kan ses i Figur 2 nedenfor.

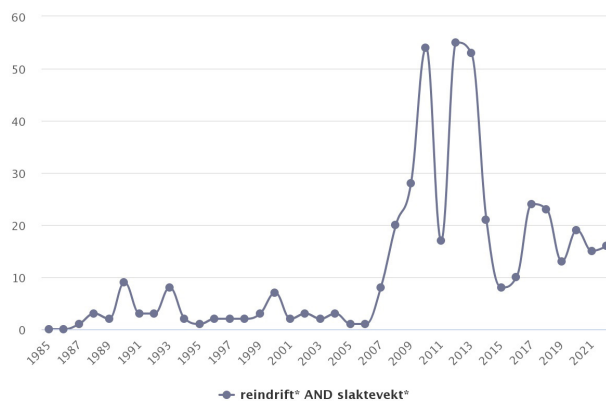

Figur 2: Avisoppslag som inneholdt kombinasjonen av «reindrift» og «overbeite» eller «nedbeite», 1985-2022. Kun papirkilder, ikke web eller TV/radio. Kilde: Retriever.

Igjen ser vi effekten av Riksrevisjonens rapport i 2012. I likhet med fokuset på reintall kan vi også se en nedgang de siste 10-12 årene i avisoppslagene om overbeiting og nedbeiting knyttet til reindriften. Det bør også legges til at en del av oppslagene det siste tiåret i tillegg har dreid seg om en kritikk av ideen om overbeiting i reindriften, fra reineiere selv og fra forskere i Dávvgas-prosjektet⁷.

Deretter søkte jeg på avisoppslag om slaktevekter i reindriften. Figur 3 viser resultatet fra dette søket.

⁷ Dávvgas-prosjektet var et forskningsprosjekt i samarbeid mellom forskere ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) og Internasjonalt Senter for reindrift (ICR) og finansiert av Norges forskningsråd i perioden 2012-2016. Det resulterte i flere publikasjoner og avisartikler som kritiserte det dominerende narrative om reindrift, blant annet boka «Samisk reindrift, norske myter» (Benjaminen, Gaup Eira og Sara 2016).

Figur 3: Avisoppslag som inneholdt kombinasjonen av «reindrift» og «slaktevekt», 1985-2022. Kun papirkilder, ikke web eller TV/radio. Kilde: Retriever.

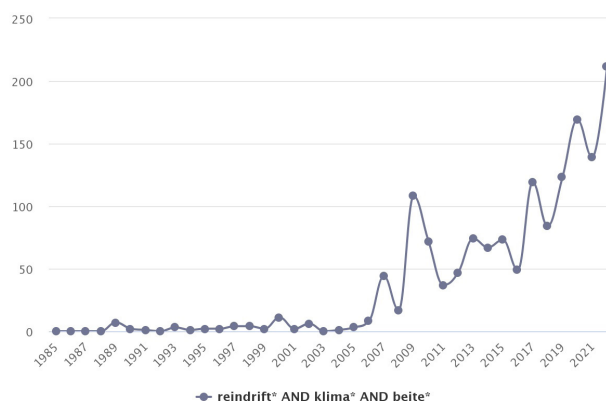
Her ser vi igjen konsekvenser av Riksrevisjonens rapport fra 2012. Denne figuren viser en liknende tendens som de to foregående med en topp for omkring 10 år siden og deretter en nedgang.

De neste søkene gjorde jeg for å finne ut om det er andre narrative elementer som har økt i omfang i mediedekningen. Ut fra en kjennskap til aktuelle debatter omkring samisk reindrift valgte jeg søkeord knyttet til klimaendringer, tradisjonell kunnskap og kolonialisme.

4.4 Klimaendringer

Siden medieomtalen av klimaendringer generelt har økt, vil det selvfølgelig ikke være overraskende om den også har økt knyttet til diskusjoner om reindrift. Søket inkluderte derfor ikke bare «reindrift» og «klima», men også «beite» – for å gjøre det mer spesifikt. Figur 4 viser som forventet en bratt økning i treff på denne kombinasjonen.

Økningen i omtalen av dette temaet har skjedd, som vi ser, de siste 10-12 årene. Toppen i 2009 er knyttet til publiseringen av en doktoravhandling som konkluderte med at klimaendringene vil medføre at det blir vanskeligere for reindriften å opprettholde høye reintall (Bårdsen 2009). Konsekvensene for reindriften av disse konklusjonene ble en del diskutert i media det året.

Figur 4: Avisoppslag som inneholdt kombinasjonen av «reindrift», «klima» og «beite», 1985-2022. Kun papirkilder, ikke web eller TV/radio. Kilde: Retriever.

Den bratte økningen i medieomtalen de siste årene er nok forårsaket av at beiteforholdene i reindriften i Finnmark har vært spesielt utfordrende i det siste på grunn av store snømengder samt ising av beitene. Dette gjør at reinsdyra ikke klarer å grave seg ned til beitene de vanligvis bruker om vinteren. Siden 2017 har reindriften opplevd en slik beitekrise minst tre ganger (Johnsen, Eira, Oskal og Mathiesen 2023). Denne typen uår kalles *goavvi* på nordsamisk.

Slike milde vintre med ising av reinbeiter er noe også FNs klimapanel (IPCC) omtaler i rapporten fra arbeidsgruppe 2 i den 6. hovedrapporten som ble publisert på våren 2022. Kapittel 13 i denne rapporten har en boks om samisk reindrift i Sverige som konkluderer med at det vil bli mer og oftere ising av reinbeiter som konsekvens av klimaendringene. Dette fenomenet vil altså sannsynligvis øke i hyppighet i fremtiden (Bednar-Friedl et al. 2022).

På slutten av 1990-tallet var det også et par vintre med låste beiter og beitekrise i Finnmark. Da var det imidlertid lite fokus på klimaendringer som årsak. I stedet ble krisa forklart med for høye reintall. Den daværende reindriftssjefen uttalte for eksempel til Nordlys 21. april 1999 i en artikkel med tittelen «Død av sult» hvor spørsmålet var om staten kunne hjelpe reineierne med støtte til tilleggsfôring: «Vi kan ikke møte overtallighetsproblemet med tiltak som opprettholder overtalligheta. Det er for mange rein i forhold til beitegrunnet. Sammenhengen er opplagt».

I dag er det langt vanskeligere å opprettholde en slik posisjon, fordi kunnskapen om klimaendringene er langt høyere enn i 1999 og konsekvensene tydeligere. Samtidig bør man være langt mindre skråsikker på at overbeiting er et stort problem i reindriften. Det har da også vært omfattende støtte fra staten til tilleggsfôring de siste årene med *goavvi*. Og det har vært en økende diskusjon i media om hvordan klimaendringene fører til låste beiter og uten samme fokus på reintall som årsak til at reinen sulter som på 1990-tallet.

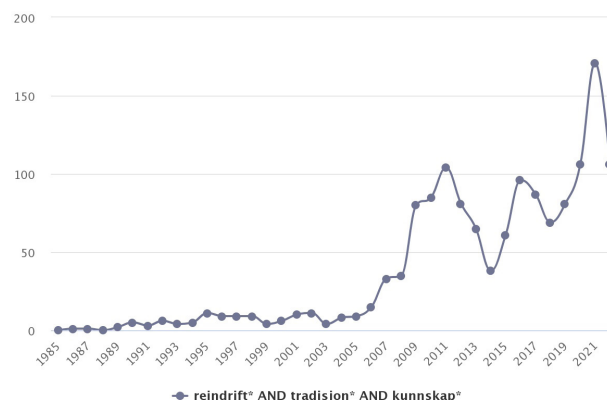
4.5 Reindriftens tradisjonelle kunnskap

Internasjonal debatt om biologisk mangfold og klimaendringer har de siste årene reflektert en økt bevissthet omkring viktigheten av å ta hensyn til urfolks tradisjonelle kunnskap og lokal kunnskap. Dette gjenspeiles blant annet i rapportene til FNs panel om biologisk mangfold (IPBES) og FNs klimapanel (IPCC). De siste rapportene til både IPBES og IPCC inkluderer mye materiale om slik erfaringsbasert kunnskap og hvordan den kan bidra til å utdype den vitenskapelige kunnskapen. Dette reflekteres også i et økt fokus på «anerkjennelse» (*recognition*) innen diskusjoner om miljørettferdighet (*environmental justice*) (Coolsaet og Néron 2020) og klimarettferdighet (*climate justice*) (Benjaminsen, Svarstad og Shaw

of Tordaroch 2022). Likeledes har debatten de siste årene om avkolonisering av kunnskapsregimer i koloniserte områder inkludert Sápmi bidratt til en diskursiv endring (Ween og Lien 2012; Ravna 2020; Normann 2021; Olsen og Evju 2022; Kaldager, Kramvig og Pirak Sikku 2023; Tønnesen 2023).

Samtidig har forsknings- og formidlingsprosjekter som *Rievdan*-prosjektet på Samisk høgskole bidratt til en økt forståelse i samfunnet for tradisjonell kunnskap i reindriften. Dette prosjektet har sammen med reineiere undersøkt hvordan den statlige forvaltningen påvirker, eller i praksis undergraver, reindriftens muligheter til å bruke tradisjonell kunnskap for å håndtere vanskelige beiteforhold (Johnsen, Eira, Oskal og Mathiesen 2023).

På dette temaet gjorde jeg tre søk – på reindrift + tradisjon + kunnskap; reindrift + kunnskap + bærekraft; og reindrift+tradisjon+bærekraft. Alle tre figurene fra disse søkene viser en bratt økning de siste 10-20 årene. Figur 5 viser den første kombinasjon av de tre nevnte.

Figur 5: Avisoppslag som inneholdt kombinasjonen av «reindrift», «tradisjon» og «kunnskap», 1985-2022. Kun papirkilder, ikke web eller TV/radio. Kilde: Retriever.

Figuren viser altså økt omtale av og fokus på tradisjonell kunnskap innen reindriften. Sett fra reindriftens side er dette en positiv trend, mens omtalen av reintall, overbeiting og slaktevekter samtidig har avtatt.

4.6 Norsk nykolonialisme

I 2015 fikk studentene på universitetet i Cape Town fjernet den enorme statuen av den britiske imperiebyggeren Cecil Rhodes der han på en av Cape Towns beste tomter skuet ut over universitetet og byen. Det var starten på en ny internasjonal debatt om kolonitidens og kolonialismens betydning spesielt i akademia, men også for almene oppfatninger i samfunnet generelt.

Dette er ikke bare en stor og bred debatt, men den har også lange røtter tilbake til 1950-60- og 70-tallet til teoretikere som Franz Fanon, Aimé Césaire, Samir Amin og Edward Said. Mens tilhengerne av debatten om avkolonisering mener at den fremmer sentrale akademiske verdier om fri og uavhengig tenkning samt større mangfold, mener kritikerne at den kan

føre til mer anti-vitenskapelig ideologi og relativisme, altså ideen om at det ikke finnes sann kunnskap.

Sommeren 2018 kom denne debatten om «avkolonisering» også til Norge. Sentrale spørsmål har vært: Hvilke verdenssyn dominerer i forskning og undervisning? Hvem sine verdier formidles? Hvordan kan perspektiver fra urfolk og koloniserte folk inkluderes i forskning og undervisning? Og hva har dette å si for hvordan miljø, naturressurser og arealer forvaltes?

Mens den opprinnelige debatten om avkolonisering som startet på 1950-tallet dreide seg om å ta tilbake kontroll over landarealer og naturressurser som er blitt kolonisert på ulike måter, er den nye diskusjonen om avkolonisering mest opptatt av hvordan vestlig vitenskap har bidratt til å legitimere kolonialisme og senere nykolonialisme, samt hvordan alternative perspektiver er blitt marginalisert.

Kritikerne av debatten om avkolonisering har også hevdet at den representerer ideer importert fra utlandet som er lite relevante for oss i Norge. Som et svar på dette, er det blitt påpekt at nordmenn var deltakere i slavehandelen og forvaltningen av de, riktignok små, dansk-norske koloniene under dansketiden (Løken 2020), at den norske staten og norsk næringsliv ofte opptrer på en måte i det Globale Sør som kan kalles «nykolonial» (Benjaminsen og Svarstad 2018; Bergius, Benjaminsen og Widgren 2018), og ikke minst at det ofte glemmes i den norske debatten at Sápmi kan ses på som et kolonisert område og at den norske nykolonialismen lever videre i samiske områder som «grønn kolonisering», uttalt blant annet av tidligere sametingspresident Aili Keskitalo med henvisning til vindturbiner (NRK Sápmi, 22. september 2017) eller som norsk «nykolonial» forvaltning av reindriften (Benjaminsen, Svarstad og Eira 2018).

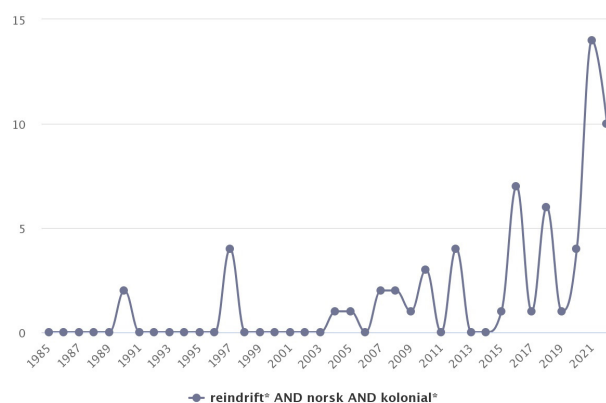
Likeledes gjentok Fosen-aksjonistene at vindturbinene representerer en form for grønn kolonialisme i motsetning til klimarettferdighet (Nettavisen, 28. februar 2023), mens Greta Thunberg i sin appell uttalte at koloniseringen av Sápmi må ta slutt (E24, 27. februar 2023).

Blant samiske reineiere, og miljøet rundt, er ideen om at statlig norsk forvaltning av reindriften følger en oven-fra-og-ned og bedrevitende tilnærming velkjent. Men det er nå noen små tegn som tyder på at dette også er i ferd med å synke inn i deler av det norske storsamfunnet, hvilket figur 6 nedenfor antyder. Det er likevel fremdeles relativt få medieoppslag det er snakk om.

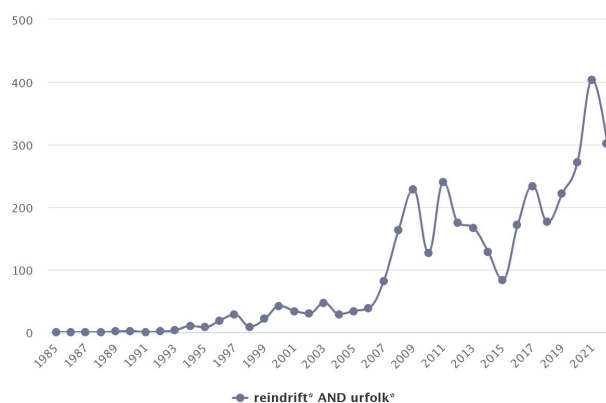
Dette kan bety at «nykolonialisme» og «avkolonisering» i Sápmi, og spesielt knyttet til reindriften, fremdeles er umodne ideer i den norske befolkningen, selv om det er en viss bevegelse i mediebildet. Den 23.01.2023 meldte Klassekampen om at «Finnmark var en koloni» med referanse til historiker Steinar Pedersen. Dette er

et nytt element i den norske historiefortellingen, men som riktig nok fremdeles opptrer sjelden i mediebildet.

Ideen om samer, og spesielt reineiere, som urfolk er derimot langt sterkere forankret i den norske folkeopinionen. Denne ideen har også styrket seg kraftig de siste 20 årene, som vist i figur 7 med rundt 400 treff på kombinasjonen reindrift+urfolk i 2021 i norske aviser og over 1000 når man inkluderer alle kilder. Man kan dermed anta at den er godt etablert i opinionen, selv om selvfølgelig noen av medieartiklene også stiller spørsmål ved bruken av urfolksbegrepet i Sápmi.

Figur 6: Avisoppslag som inneholdt kombinasjonen av «reindrift», «norsk» og «kolonial», 1985-2022. Kun papirkilder, ikke web eller TV/radio. Kilde: Retriever.

Figur 7: Avisoppslag som inneholdt kombinasjonen «reindrift» og «urfolk», 1985-2022. Kun papirkilder, ikke web eller TV/radio. Kilde: Retriever.

4.7 Avslutning

Denne medieanalysen tyder altså på at det generelle norske narrativet om samisk reindrift er i endring. Det har lenge vært et negativt fokus på reindriften i norske medier. Det er blitt hevdet at næringen hverken er økologisk eller økonomisk bærekraftig, at den fører til konflikter med annen og mer produktiv arealbruk, og at den dermed også står i veien for en generell samfunnsutvikling. Det kan virke som dette narrativet er i ferd med å bli gradvis utfaset, mens et nytt og langt

mer positivt syn på reindriften vokser frem i samfunnet. Dette synet knytter reindriften sammen med tradisjonell kunnskap om bærekraftig bruk av naturen samt til en anerkjennelse av reineiere som urfolksrepresentanter. Samtidig blir problemer i reindriften snarere sett som forårsaket av klimaendringer og norsk nykolonialisme enn av at reineierne har for store dyreflokker.

Disse endringene er først og fremst del av en internasjonal trend med større anerkjennelse av mangfold og ulike typer kunnskap – blant annet reflektert i de siste rapportene fra FNs paneler for klima (IPCC) og biologisk mangfold (IPBES). Den internasjonale og norske debatten om avkolonisering har nok også spilt en vesentlig rolle for denne gryende narrative endringen. De diskursive endringene i Norge er også i takt med et globalt skifte i synet på pastoralisme. McGahey et al. (2014) hevder for eksempel at pastoralisme er et av planetens mest bærekraftige systemer for matproduksjon som går godt sammen med en overgang til en «grønn økonomi».

Konflikten omkring utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget rundt 1980 brakte miljøbevegelsen, den samepolitiske bevegelsen og reindriften sammen. Men etter det gikk miljøinteressene og reindriften hver sin vei – eller rettere sagt; miljøvernere ble gradvis mer kritiske til reindriften parallelt med at påstander om reindriften som årsak til miljøforringelse og dårlig dyrevern økte i omfang. Med blant annet demonstrasjonene mot vindturbiner på Fosen og den planlagte kobbergruva i Kvalsund har nå deler av miljøbevegelsen og reindriften funnet sammen igjen i noen felles interesser.

Det er ikke bare reindriften som på denne måten får økt oppmerksomhet og anerkjennelse i det norske samfunnet, men også det samiske mer generelt gjennom for eksempel fokus på samisk musikk og billedkunst, nasjonal omtale av samenes nasjonaldag 6. februar (som bare for noen få år siden var ikke-eksisterende i den norske nasjonale bevisstheten), og flere innslag på nasjonalt TV om samiske forhold samt mer bruk av samisk språk. Disse endringene henger naturligvis også sammen med en lengre samisk kulturell og språklig oppvåkning og styrking som startet på 1970-tallet. Samtidig lever også samehets, hets av reineiere og rasisme fortsatt videre i det norske samfunnet.

Det bør til slutt understrekes at konklusjonene i denne artikkelen er tentative og peker på begynnelsen av en mulig trend med mer anerkjennelse og respekt for samisk reindrift i den norske offentligheten. En fremtidig mer omfattende studie vil kunne bekrefte eller avkrefte om hvorvidt denne trenden har fortsatt og kanskje også blitt forsterket, eller om det er en forbigående tendens.

4.8 Tilrådinger

- Mye tyder på at den samme diskursive endringen som skjedde i Sverige for 15-20 år siden også har begynt i Norge. Norske myndigheter bør nå, som i Sverige, se på reinbeiter som kulturlandskap som opprettholder biologisk mangfold, og ikke som trussel mot dette mangfoldet.
- Politikken bør fokusere mindre på reintall og flokkstruktur og mer på en reell anerkjennelse av tradisjonell kunnskap. Dette innebærer en mindre bedrevitende og belærende holdning fra myndighetene ovenfor den samiske reindriften. En slik respekt og anerkjennelse bør også medføre en involvering av reindriften tidlig i planleggingen av nye prosjekter for å unngå konflikter som på Fosen-halvøya.

Referanser

Altaposten, 16. mars 2010. Tygger grus og sand.

Altaposten, 18. mars 2010. Mye rein gir få ryper.

Altaposten, 4. desember 2010. Dyretragedien på vidda.

Axelsson Linkowski, W. og T. Lenartsson. 2011. Renbete och biologisk mångfald i fjällen – vad vet vi?
I Almstedt Jansson, M., T. Ebenhard og J. De Jong (red.) *Naturvårdskedjan – för en effektiv naturvård*. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet, Centrum för biologisk mångfald, 307-317.

Bednar-Friedl, B., R. Biesbroek, D.N. Schmidt, P. Alexander, K.Y. Børsheim, J. Carnicer, E. Georgopoulou, M. Haasnoot, G. Le Cozannet, P. Lionello, O. Lipka, C. Möllmann, V. Muccione, T. Mustonen, D. Piepenburg, and L. Whitmarsh, 2022: Europe. In: *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegria, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, pp. 1817–1927, doi:10.1017/9781009325844.015.

Benjaminsen, T. A. 2021. Depicting Decline: Images and Myths in Environmental Discourse Analysis. *Landscape Research* 46 (2): 211-225.

Benjaminsen, T. A. og H. Svarstad. 2018. REDD og norsk nykolonialisme i Tanzania. *Internasjonal Politikk* 76 (1): 24-46.

Benjaminsen, T. A., H. Svarstad og I. M. G. Eira. 2018. Nykolonialisme på norsk. *Klassekampen* 29.08.2018.

Benjaminsen, T. A., H. Reinert, E. Sjaastad og M. N. Sara. 2015. Misreading the Arctic landscape: A political ecology of reindeer, carrying capacities, and overstocking in Finnmark, Norway. *Norwegian Journal of Geography* 69 (4): 219–229. doi:10.1080/00291951.2015.1031274.

Benjaminsen, T. A., I. M. G. Eira og M. N. Sara (red). 2016. *Samisk reindrif, norske myter*. Bergen: Fagbokforlaget.

Benjaminsen, T. A., H. Svarstad og I Shaw of Tordarroch. 2022. Recognising recognition in climate justice. *IDS Bulletin* 53 (4), <https://bulletin.ids.ac.uk/index.php/idsbo/article/view/3179>

Bergius, M., T. A. Benjaminsen og M. Widgren. 2018. Green economy, Scandinavian investments and agricultural modernization in Tanzania. *Journal of Peasant Studies* 45 (4): 825-852.

Berg, B. A. 2001. *Holdninger til samer og samiske forhold, 1996-2000. En undersøkelse av avisene Aftenposten, Nordlys, Finnmark Dagblad, Altaposten og Finnmarken for perioden 1.1.1996-31.12.1999*. Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier.

Bernes, C., K. A. Bråthen, B. C. Forbes, J. D. M. Speed og J. Moen. 2015. What are the impacts of reindeer/caribou (*Rangifer tarandus* L.) on arctic and alpine vegetation? A systematic review. *Environmental Evidence* 4:4.

Bårdsen, B.J. 2009. *Risk sensitive reproductive strategies: the effect of environmental unpredictability*. PhD-avhandling. Universitetet i Tromsø.

Coolsaet, B. og P. Y. Néron. 2020. Recognition and environmental justice. In Coolsaet, B. (red) *Environmental Justice. Key Issue*. London: Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780429029585-6/recognition-environmental-justice-brendan-coolsaet-pierre-yves-neron>

Dagbladet, 6. Desember 2014. *Helt på viddene*.

E24, 27. februar 2023. *Støtter rivning av Fosen-vindkraft: – En ny Alta-kamp*. <https://e24.no/energi-og-klima/i/kEdKxL/stoetter-rivning-av-fosen-vindkraft-en-ny-alta-kamp>

Forskning.no. 11. februar 2010. *For mange rein*. <https://forskning.no/norges-forskningsrad-naturressursforvaltning-miljoovervakning/for-mange-rein/868520>

Gaare, E., H. Tømmervik, J. W. Bjerke og D. Thannheiser. 2006. *Overvåking av vinterbeiter i Vest-Finnmark og Karasjok: Ny beskrivelse av fastrutene*. Norsk Institutt for Naturforskning, NINA Rapport 204.

Hansen, K. F. 2022. "Decolonizing academia" in *Norway after #RhodesMustFall*. *Archipélies*, 13. <https://uis.brage.unit.no/uis-xmlui/bitstream/handle/11250/3058438/Decolonizing%20academia%20in%20Norway%20after%20Archip%20elies.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

Johansen, B. og S. R. Karlsen, 1998. *Endringer i lavdekket på Finnmarksvidda basert på Landsat 5/TM data*. NORUT IT Rapport (IT475/1-98).

Johansen, B. og S. R. Karlsen. 2005. Monitoring vegetation changes on Finnmarksvidda, Northern Norway, using Landsat MSS and Landsat TM/ETM+ satellite images. *Phytocoenologia* 35 (4): 969-984.

- Johnsen, K., I. M. G. Eira, A. Oskal og S. D. Mathiesen. 2023. Reindriften må tilpasse seg klimaendringer, men det er vanskelig med dagens forvaltning. *Forskersonen.no* 16.01.2023. <https://forskersonen.no/klimatilpasning-kronikk-meninger/reindriften-ma-tilpasse-seg-klimaendringer-men-det-er-vanskelig-med-dagens-forvaltning/2140145?fbclid=IwAR3mUfcyLqdMWPHE-uVtgQidmVwBvdmac541PVoh-14cYxTAvPR7X12WSQ>
- Kaldager, M., B. Kramvig og K. Pirak Sikku. 2023. Samiske spor i arkivet. *Nytt Norsk Tidsskrift* 40 (1): 18-29.
- Klassekampen, 23. januar 2023. *Finnmark var en koloni*. <https://klassekampen.no/utgave/2023-01-23/finnmark-var-en-koloni>
- Løken, R. 2020. *De dansk-norske tropekoloniene. Sukker, krydder, slaver og misjon*. Oslo: Solum Forlag.
- McGahey, D. Davies, J. Hagelberg, N. og Ouedraogo, R. 2014. *Pastoralism and the Green Economy – a natural nexus?* Nairobi: IUCN and UNEP. x + 58p
- Moen, J. og Ö. Danell. 2003. Reindeer in the Swedish mountains: An assessment of grazing impacts. *Ambio* 32 (6): 397-402.
- Marin, A., E. Sjaastad, T. A. Benjaminsen, M. N. Sara og J. Borgenvik. 2020. Productivity beyond density: A critique of management models for reindeer pastoralism in Norway. *Pastoralism* 10 (9) <https://doi.org/10.1186/s13570-020-00164-3>.
- Marin, A., E. Sjaastad, T. A. Benjaminsen og M. N. Sara. Under publisering. Moving beyond 'claims' about reindeer pastoralism in Finnmark, Norway: A rejoinder. *Pastoralism*.
- Nationen, 24. desember 2010. *Reineiere anklages for juks med rovdyrerstatninger*.
- Ness, T. E. 1999a. Reindriften tømmer Finnmarksvidda for ressurser. *Bellona Magasin*, 19.11.1999.
- Ness, T. E. 1999b. Terrengebiler og overbeite fører til utarming. *Bellona Magasin*, 23.11.1999.
- Nettavisen, 28. februar 2023. *Dette er ikke klimarettferdighet. Dette er grønn kolonialisme*. <https://www.nettavisen.no/norsk-debatt/dette-er-ikke-klimarettferdighet-dette-er-gronn-kolonialisme/o/5-95-943843>
- Nordlys, 21. april 1999. *Død av sult*.
- Nordlys, 25. februar 2009. *Vi krever rovdyrjakta stanset*.
- Nordlys, 6. desember 2010. *Menneskeskapt tragedie på Finnmarksvidda*.
- Nordlys, 24. juli 2012. *Rovdyrtatt rein ville uansett omkommet*.
- Normann, S. 2021. *"Wake up humanity; there is no more time": Lived experiences and meaning-making of green colonialism in three Indigenous contexts. A decolonial approach*. PhD-avhandling, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- NRK Sápmi, 22. september 2017. *Påtroppende sametingspresident om vindpark: – Grønn kolonisering*. <https://www.nrk.no/sapmi/kaller-vindparkplaner-for-gronn-kolonisering-1.13701272>
- Olsen, T. A. og K. Evju. 2022. Urfolk og nasjonale minoriteter som tema i samfunnsfag. I Børhaug K, O. R. Hunnes og Å. Samnøy. *Nye spadestikk i samfunnsfagdidaktikken*. Fagbokforlaget, s. 267-286.
- Ravna, Ø. 2020. Restitusjon og gjenoppretting i norsk urfolksrett. *Lov og Rett* 59 (9): 566-579.
- Stien, A., T. Tveraa, R. A. Ims, J. Stien og N. G. Yoccoz. 2021. Unfounded claims about productivity beyond density for reindeer pastoralism systems. *Pastoralism* 11 (20) <https://doi.org/10.1186/s13570-021-00209-1>.
- Tømmervik, H., B. Johansen, J. Å. Riseth, S. R. Karlsen, B. Solberg og K. A. Høgda. 2009. Above ground biomass changes in the mountain birch forest and mountain heath of Finnmarksvidda, northern Norway, in the period 1957-2006. *Forest Ecology and Management* 257: 244-257.
- Tønnesen, A. 2023. Avkolonisering av masterfortellinger som utfordring for forskning og teologi. *Kirke og Kultur* 128 (1): 61-66.
- Ween, G. og M. Lien. 2012. Decolonisation in the Arctic? Nature practices and land rights in Sub-arctic Norway. *Journal of Rural and Community Development* 7 (1): 93-109.

5 Reinen som forsvant. Kastrerte reinbukker har vært viktig i samisk nomadisk reindrift, men ble utelatt i den offisielle reindrifftsstatistikken

Svein Disch Mathiesen

UArctic EALÁT Institute ved
International Centre for Reindeer
Husbandry, Guovdageaidnu, Norge,
og Sámi Allaskuvla, Guovdageaidnu

Eli R Skum og Lars Moe

Department of Companion Animal
Clinical Sciences, NMBU, Ås.

Sammendrag

Offisiell reindrifftsstatistikk er en uvurderlig kilde for forvaltningen av Samisk reindrift i Norge, men forvaltningsindikatorer som flokkstruktur og ulike produksjonsparametere ble først utviklet så sentt som på slutten av 1970-tallet. Før den tid bestod statistikken i reindriften i Norge av en årlig skriftlig rapport fra de regionale lappefogdene om antall rein i hver region og en deskriptiv beskrivelse av beiteforholdene. Som med all offisiell statistikk er reindrifftsstatistikken gjenstand for visse tolkingsfeil som kommer av hvordan dataene blir samlet inn og presentert. Mens forvaltningen av samisk reindrift fokuserte på antallet rein, har reindrifftsutøvere tradisjonelt vært opptatt av mangfoldet i sine flokker, blant annet med hensyn til alder, kjønn, størrelse, farge og dyrenes temperament. Utøverne kunne

derfor redusere risikoen for tap i år med vanskelige vær og beiteforhold. I denne artikkelen beskriver vi hva som historisk skjedde med kastrerte rein i Nenetsisk reindrift i Sovjetunionen og sammenligner hvordan enkelte typer av rein i reinflokkene ble utelatt i den «moderne» reindrifftsstatistikken i Norge. Kastrerte bukker kunne utgjøre 25 % av reinflokkene før moderniseringen i Norge, men kastratene ble ikke inkludert i statens reindrifftsstatistikk selv lenge før forbudet mot kastering kom i 2010. En nedprioritering av reindriften egen tradisjonell kunnskap i norsk statistikk, kan ha medvirket til at deler av denne type kunnskap er blitt borte og derved gjort næringen ekstra sårbar for endringene i klima og arealbruk i driftsområdene.

5.1 Innledning

Reineierne har tradisjonelt opprettholdt et høyt genetisk og fenotypisk mangfold i reinflokkene med hensyn til alder, kjønn, størrelse, farge og dyrenes temperament. Samiske reineiere beskriver en funksjonell reinflokk som en "vakker" reinsdyrflokk (*čáppa eallu*) (Oskal, 2000) og begrepet er en motsetning til mer ensartede dyreflokker i landbruket, utviklet gjennom seleksjon for å oppnå høy produksjon (Tyler et al., 2007). Selv tilsynelatende "ikke-produktive" dyr har spesielle roller i flokken som bidrar til bærekraften i reinflokken som helhet. Kastreringen av rein er en eldgammel praksis som har vært av stor betydning for reindriftskulturene i det sirkumpolare nord, både i nåtid og tidligere. Det ble trolig allerede tidlig kastret rein i den fennoskandiske reindriften til bruk som trekk- og kjøttedyr, og som en del av arbeid med å ha kontroll over flokken (Soppela et al., 2022). Moderniseringen av samisk reindrift forandret reinflokkene betraktelig på 1970-tallet ved at kastratene ikke ble heller nevnt i den offisielle statistikken og ikke kastrerte bukker ble redusert til et minimum.

Samisk reindrift representerer levebrød og levesett basert på praksis og kunnskap utviklet gjennom mange generasjoners erfaringer med å leve under tøffe og svært varierende forhold i det arktiske miljøet. Derfor gir reindriftnutøvernes tradisjonelle kunnskap, kultur og språk et sentralt grunnlag for å gjenoppbygge innhentingsevnen lokalt (resiliens), etter ytre sjokk og miljøforandringer. Reindriftskulturen og tradisjonell kunnskap påvirkes og tilpasses uunngåelig av den statlige og regionale styringen, de generelle økonomiske forhold i samfunnet og av ulike regulatoriske tiltak (Turi, 2016; Eira, 2012; Eira, 2012).

Reindrift er en sirkumpolar urfolksnæring der reinens funksjoner i reindriftsøkonomiene ikke er begrenset til kjøttproduksjon, reproduksjon og trekkdyr-transport. Det er mange andre funksjonelle varianter av rein som den offisielle statistikken ikke omtalte for eksempel Sovjetunionen (Istomin et al., 2022). Nenets-reingjeterne i Russland, ville tradisjonelt beholde en spesiell kategori rein kalt *menorui* (en delvis kastret rein) på Nenets-språket. Disse dyrene ble kastret slik at de ikke skulle gå ned i vekt under brunsten og skulle gå inn i vinteren i godt hold. Denne kategorien ble aldri brukt til transport, men ble alltid holdt i flokken (Istomin et al., 2022). Vanligvis ble flokkens største, tyngste og sterkeste bukker valgt ut til å bli *menorui*. De kunne grave seg gjennom hard snø ugjennomtrengelig for de fleste hunnrein, og dermed gjøre det mulig for reingjeterne å bruke beitemarker som ellers ikke kunne brukes på grunn av snøforholdene. Også i Norge kan kastratene ha spilt viktige roller i reinflokkene: som for eksempel ved graving av beitehull (*suovdnji* på samisk) for simlene om vinteren. Resultatet er imidlertid at ikke kastrerte bukker (intakte bukker) som holdes sammen med simlene om vinteren blir svakere og mer utmattet om våren sammenlignet med dem som holdes separat. Selv om snøforholdene var dårlige i Sovjetunionen,

forbedret *menorui*ene vårbeite til simlene og økte kalvenes overlevelseshastighet (Istomin et al., 2022).

Denne artikkelen setter søkelys på reinen som forsvant i statistikken i et Nordområdeperspektiv spesielt sett i lys nyere funn fra Nenetsisk reindrift i Russland av Istomin et al., (2022). Spesielt diskuterer vi typer rein, alders- og kjønnskategorier for rein, som brukes av staten for å vurdere kvaliteten av forvaltningen av reindriften, men som i liten grad representerer reindriftenens eget kunnskapsgrunnlag. Norsk reindriftsstatistikk reflekterte reindriften slik staten ønsket å se den, selv om den åpenbart ikke helt samsvarte med den virkelige verden. Dette er åpenbart ikke alltid i samsvar med den tradisjonelle reindriftsammiske driftsmåten og forståelse av hvordan en vakker reinflokk skal se ut i henhold til reindriftenens eget kunnskapsgrunnlag og verdisett.

5.2 Reinflokkens struktur

På 1960-tallet varierte andelen av voksne okser mellom 25 og 50 % i Finnmark, kanskje halvparten til to tredjedeler av disse var kastret (Paine, 1994). Et stort antall store bukker var nødvendig for trekkraft, for å holde flokken samlet og for å holde det generelle aktivitetsnivået til simleflokken lavt. Bukkenes styrke gjorde dem dessuten i stand til å bryte snø og islag, åpne snøpakken som ga tilgang til plantene under til fordel for seg selv, men også for simler og kalver (Tyler et al., 2007). De russiske reinforskerne Vostryakov & Mezheritskiy (1968) studerte reinflokkenes sammensetning i Norge på 1960-tallet og fant at flokkene bestod av 50 % simler, og at man slaktet gamle simler og halvannet års bukker (Mathiesen et al., 2024). Ansatte i norsk landbruksforvaltning vurderte (på 60-70-tallet) voksne reinsbukker som uproduktive og i dag er det få flokker i Finnmark som har mer enn 5 % store intakte okser (Villmo 1967; Lenvik 1988; Nilsen, 1998; Landbruksdirektoratet, 2022). I henhold til Holand (2007) bestod den nye flokkstrukturen i sin rendyrkede form av en høyest mulig andel simler i vinterflokkene. Disse reproducerer og fostrer årlig opp kalver slik at flest mulig er i live og i godt hold første høst. Antall bukker holdes på et minimum, men høyt nok til å sikre full bedekking. Slaktestrategien skulle tilpasses denne flokkstrukturen ved at de fleste kalvene slaktes; bare de beste settes på til livdyr eller parrings bukker (Holand 2007). Metoden var velkjent fra Stalins Sovjetunionen og ble brukt til å øke reintallet der på 1930-tallet (Mathiesen et al., 2024). Et høyt simleantall i flokken kan føre til en høyere nedtrækking av vegetasjonen (*duolmmastuvvan*-effekt) på barmark og hardtrækking av snøen (*šalken*-effekt) i snø sesongen, flokkene blir dermed mer sky (*širas*) for forstyrrelser.

I 2016 bestod reinflokkene i regionene Nenets og Yamal i Russland av henholdsvis 6,6 % og 25,1 % kastrerte bukker i flokken, mens respektive 18,2 og 28,9 % var ikke kastrerte bukker og henholdsvis 75,2 % og 46 % var

simler i ulik alder i de to regionene. Antallet kastrater varierte avhengig av flokkenes behov som for eksempel lange flyttveier og beitebruk. I Russland hadde privateide reinflokker i Yamal et høyere andel kastrerte bukker enn statlig kollektiveide reinflokkene. Dette til tross for at den eksperimentelle flokkstrukturering med økte simleandel og kalveslakt startet i Stalins Sovjetunionen på 1930-tallet (Mathiesen et al., 2024).

	Vest-Finnmark, Norge	Nenets AO	Yamal Privat	Yamal MOP
Intakte bukker	6	18,2	28.9	11.3
Kastrerte bukker	0	11	25.1	6.6

Tabell 1. Illustrasjon av andeler ikke kastrerte bukker (intakte) og prosent andel kastrater av den totale flokken (2016) i ulike regioner innen reindriften, inkludert privat- og kollektiveide reindriftsutøvere i Finnmark, Nenets Autonome Region (NAO), og Yamal i Russland (MOP = Municipal Production Unit). Data fra Mathiesen et al., (2024).

Kastrering er en av metodene reindriftsutøverne har brukt for å påvirke sammensetningen av flokkene sine for å ha kontroll over flokkens bevegelser, kjøttproduksjonen, samt for å styrke reindriftenes sosial-økologiske innhentingsevne (resiliense) til vekslende klimaforhold og nye arealdisponeringer i beiteområdene både i Norge og ellers i Nordområdene (Tonkopeva et al., 2024). Foreksempel er den opprinnelige *gáskit*-metoden en ublodig kastreringsmetode, som gjøres ved å bite i testiklene og ødelegge innholdet uten å skade hud eller bitestikkelen (Skjenneberg & Slagsvold, 1968). Kastratene har vanligvis god kjøttfylde og er i godt hold hele året. Dermed kan en kastrat slaktes tradisjonelt store deler av året og er på den måten en sikker matkilde. Kastratene har også vært et viktig bidrag til flokkens dyrevelferd (Skum et al., 2016).

Den samisk reineieren Karen Anna Logje Gaup født i 1938 fortalte om eldre kastreringsformer: «...før i tiden da vi kastrerte, så brukte de nesten bestandig å bli *čal'oaivi* (kastret bukk med bastfrie gevir)...nå når vi bruker kastreringstenger, så blir de ofte *námmeoaivi* (kastret bukk med gevir med bast) og *stohkkenámmeoaivi* (kastret bukk med gevir med bast som aldri slipper)...» (Oskal et al., 2009). Samiske reineiere har hatt kunnskap om ulike kasteringsformer allerede før 1700-tallet. Leem (1767:231) beskriver kastrater som *čal'oaivi* slik: “*Et Rensdyr, hviss horn den lodne Hud, som omgav dem/ er assalden, Zhialle Oaawe af Zhialam og Oaawe, Hoved. Et Horn der haves i den Tome, som mand binder Rinsdyr.*” *Čal'oaivespáillit* er «lett kastrert» og disse dyrene får gevir uten bast og med hard konsistens på geviret, som sitter fast på hodet til reinen langt utover vinteren. Denne type «kastrasjon» ble oppnådd ved manipulasjon av testiklenes anatomi og funksjon slik at de ikke produserer sædceller, men opprettholder trolig noe hormon- og

testosteronproduksjonen. Dyrene blir «*viddas body buildere og gentlemen*», med store muskler og styrke. Disse dyrene blir store, går aldri brunst og er sterile.

Knut Leem, 1767, beskrev kastreringsformen som viser hvordan reindriftssamene i Finnmark kastrerte reinokser:

“Naar field-lapperne gilde sine rensdyr, skjære de ikke huden opp og tage steenene ud, men uden at aabne huden klemmer dem i sønder i mellem tænderne. En gildet rensdyr-okses navn forandres efter dens alder: naar den er to aar gammel, heder den: vaarek; er det tre aar gammel, kaldes den voveers; en som er fire aar gammel, bliver kaldet: goddoda; naar den er fem aar gammel, kaldes den Kuoiftus-hærgi; havende oppaaet 6.aars alder, heder den: makan; naar den haver oppnaaet en alder av 7.aar, bliver den kaldet: namma-lapak, hvilket på dansk betyder: navntaberen; thi siden faar den ei flere navne” (Leem, K., 1767:152)

Čal'oaivespáillit hadde sin tilsvarende variant i *menorui* i Nenetsisk reindrift på Russisk side. I Sovjetunionen ble slike kastrater klassifisert som *overflødige dyr* og landbruksfunksjonærene ble instruert til å få dem slaktet når de ble funnet i reindriftskollektivenes flokker, ifølge Istomin et al. (2022). I Sovjetunionen ble det å ha *menorui i flokken* omtalt som *kulak* oppførsel, som karakteriserer en overklasse oppførsel som hardt arbeidende reindriftsutøvere ikke burde følge (Istomin et al. 2022).

5.3 Kort historisk oversikt over lovene

Vendepunktet for reinkastrering i Norge kom i 2001 da reineiere fikk forbud mot kastrering (Skum et al., 2016). De historiske hendelsene førte til at reineiernes tradisjonelle kunnskap om kastrering ble nesten helt borte. Allerede i 1956 trådte en egen forskrift om kastrering av tamrein i kraft med hjemmel i 1935-lovens § 5. Forskriften forbød reineiere å bruke den samiske tradisjonelle *gáskit*-metoden, og overtredelser ble straffbart. Forskriften § 1 pålegger reineiere, som har behov for å kastrere rein, å bruke kastreringsverktøy etter nærmere angitt metode som angitt i rundskriv utstedt av veterinærdirektøren (Skum et al., 2016). Kastrering er tillatt når det er nødvendig ut fra hensynet til dyrevelferd eller av andre særlige grunner. Tamrein som skal brukes som kjørrerein kan også kastreres for å gjøre den mer trygg overfor dyr og folk (Nesje, 2014). Andre motiver for å kastrere, som å ha slakterein seinere på vinteren er ikke godtatt i loven (Stenevik & Mejdell, 2011). Regelverket

om kastrering av tamrein har altså blitt vesentlig strammet inn i løpet av de siste årene (Nesje, 2014).

Dyrevelferdsloven som erstattet dyrevernsloven trådte i kraft 1. januar 2010¹. Lovens § 9 omfatter kastrering; "Det skal ikke gjøres operative inngrep eller fjernes kroppsdeler på dyr uten at det foreligger forsvarlig grunn ut fra hensynet til dyrets helse. Kastrering er tillatt når det er nødvendig ut fra hensynet til dyrevelferd eller av andre særlige grunner".

I dag er det et generelt forbud mot kastrering av alle dyrearter, men veterinær kan ved særskilte bruksgrunner foreta inngrepet. Det er bare veterinær som kan kastre og det er krav til bruk av bedøvelse og smertelindring. En interessant endring fra 2001 til 2009 er at hensynet til dyrevelferd for reinflokkene kan være grunn til å kastre. Kastrering av reinokse kan utføres når det er til det beste for velferden for flokken som helhet.

5.4 Reindriftsstatistikk

Offisiell reindriftsstatistikk er en uvurderlig kilde til informasjon om samisk reindrift i Norge. Her kan vi blant annet få innsikt hva staten ønsket å registrere blant annet om reinflokkene og deres sammensetning og geografisk fordeling. Dette har igjen gitt den offentlige forvaltningen innsikt i reindriften i Norge og vært et styringsverktøy for videre forvaltningstiltak.

Statistikken ble først satt i gang så sent som på slutten av 1970-tallet, etter at reindriftsavtalen ble etablert mellom staten og Norske Reindriftssamers Landsforbund (NRL) i 1976. Vi mangler derfor pålitelig statistikk over reinflokkenes geografiske og alders- og kjønnsmessige sammensetning før denne tid. Reindriften fikk sin egen forvaltningsadministrasjon i 1978 (Landbruksdirektoratet). Forvaltningen fokuserte etter hvert på å registrere antall rein (uavhengig av kjønn og alderssammensetning) i hvert reinbeitedistrikt og trengte derfor styringsindikatorer i den nye forvaltningen. Før den tid bestod statistikken om reindriften i Norge av en årlig skriftlig rapport fra de regionale lappefogdene om antall rein i hver region og en generell beskrivelse av hvordan beiteforholdene hadde vært siste vinter. Men som med all offisiell statistikk er reindriftsstatistikken gjenstand for visse tolkninger som avhenger av måten dataene var samlet inn på og hvordan tallene presenteres og tolkes slik som i Sovjetunionen (Istomin et al., 2022).

Gjennom 1960-tallet ble norske reindriftsfunksjonærer inspirert av strukturrasjonaliseringen og industrialiseringen av reindriften i Sovjetunionen etter utstrakt samarbeide over grensen (Mathiesen et al., 2024). For de norske funksjonærene var alt så nytt og betydningsfullt i den Sovjetiske reindriften,

da de var på besøk der, som for eksempel Sovjetisk planøkonomi, regnskapsprinsipper og det nye systemet

for organisering av gjeterne. De norske funksjonærene studerte dette nøye og sa at de ville prøve å introdusere denne erfaringen til reindriftsutøvere i Norge. Dette ble rapportert av de Sovjetiske funksjonærer etter et besøk av en norsk delegasjon i 1965 (Ledkov-Malozemelskiy, 1965, Mathiesen et al., 2024).

Allerede tidlig på 1930-tallet utviklet sovjetiske reindriftsfunksjonærer detaljerte regenskapssystemer for reindriften. En svært forenklet statistisk oversikt over flokksammensetninger bestående av okserein, simler og kalver i de ulike områdene i Norge ble utviklet etter 1978.

REINBEITEOMRÅDE	FLOKKSAMMENSETNING			REINTALL <i>pr. 31.03.18</i>
	Okserein	Simlerein	Kalv	
ØST-FINNMARK	5 %	79 %	16 %	69 229
Polmak/Varanger	4 %	80 %	16 %	24 072
Karasjok østre sone	5 %	77 %	18 %	20 894
Karasjok vestre sone	6 %	79 %	15 %	24 263
VEST-FINNMARK	6 %	80 %	14 %	77 370
Kautokeino østre sone	7 %	79 %	14 %	22 858
Kautokeino midtre sone	6 %	80 %	14 %	31 588
Kautokeino vestre sone	5 %	81 %	14 %	22 924
TROMS	8 %	74 %	18 %	11 773
NORDLAND	9 %	73 %	18 %	13 790
NORD-TRØNDELAG	4 %	78 %	19 %	13 972
SØR-TRØND./JEDM.	4 %	78 %	19 %	13 965
TAMREINLAGENE	5 %	73 %	22 %	12 913
HELE REINDRIFTEN	6 %	78 %	16 %	213 012

Landbruksdirektoratet 2018

Figur 1: Flokksammensetning i Norge ved slutten av driftsåret 2017/18 (Landbruksdirektoratet 2018).

Et eksempel på den toppstyrte forvaltning i Sovjetunionen var statens systematiske forsøk på å forandre reindriften for å få bedre samsvar mellom virkeligheten og den offisielle statistikken. Denne innsatsen i Sovjetunionen resulterte i en modell for reindriften, som bare fungerte under sosialistiske økonomiske forhold, der staten bevilget store midler for å støtte den (Klokov, 2020; Golovnev, 2013).

I Sovjetunionen passet ikke menoruiene inn i den offisielle modellen i reindrift, og de sovjetiske funksjonærene åpnet en kampanje, som inkluderte tvangsslaktning av disse reinene, og kampanjen varte gjennom hele kollektiviserings-perioden. Menorui ble klassifisert som unødvendige snyltre. Funksjonærene ble instruert om å få disse rein slaktet hvis de skulle bli funnet i kollektivets flokker. Interessant nok kan ikke denne kampanjen forklares med mangel på kunnskap om viktigheten av menorui i flokkene (Istomin et al., 2022), fordi de tilsynelatende forsto rollen til denne typen rein i flokkene. Likevel argumenterte de for at gode reindriftsutøvere skulle finne gode beiteforhold til flokkene for å oppnå god overlevelse av kalver uten

¹ Lov 2009-06-19 nr 97 om dyrevelferd.

halvkastrater. Årsaken til kampanjen mot å ha menorui i flokkene var med andre ord at disse reinsdyrene ikke passet funksjonærenes ideologiske bilde av en god reindrift (Istomin et al., 2022). Funksjonærene i et system basert på politisk ideologi forsto ikke de konsekvensene dette ville få for kjøttproduksjon.

I Norge inkluderte man ikke kastrert rein hverken čal'oaivespáillit eller andre kastrater i den moderne statistikken and antallet ikke kastrerte bukker ble redusert til minimum (Skum et al., 2016). Begrunnelsen var at det skulle gi rom for å øke antall simler og dermed kalveproduksjon i flokkene.

5.5 Kastratenes betydning

Det er vanskelig å fastslå med sikkerhet om forvaltningen av reindriften Norge var helt klar over hva som ville bli konsekvensene av å satse ensidig på kjøttproduksjon på kalv. Stimuleringen av kalveproduksjon uten kastrater i flokkene, kunne få den konsekvens at antall simler måtte ville øke hos den enkelte reineier, hvis kjøttproduksjonen skulle opprettholdes.

Vi vet i dag at dersom kalvene skal utnytte sitt vekstpotensial trenger de gode beiteforhold. Gjennom simlas melk får kalven slik næring det første året, men når melkeproduksjonen går ned og kalven er blitt drøvtygger, vil kalvens vekst reduseres. Første neste sommer når kalvens vom-system er fullt utviklet, er de i stand til å utnytte vekstpotensialet i beiteplantene. Kastrerte okser vil også tape seg mindre gjennom vinteren, men kan ha et potensiale i produksjon av kjøtt den påfølgende sommer. Før moderniseringen på 1970 tallet ble i stor grad eldre simler og halvannets år bukker slaktet (Mathiesen et al. 2024).

5.5.1 Et teoretisk eksempel

Dersom hver simle får en kalv i året, så kan simla produsere ca. 18-19 kg. kjøtt, mot en beitekostnad på beite som tilsvarer 360 dager med eksempelvis 2 føreheter om dagen. Dersom alle simler har en kalv om året, blir kanskje den reelle kjøttproduksjon per simle kun 13,3 kg (ved 70 % kalveproduksjon). Dersom en flokk på 10 dyr hadde hatt to kastrater, gitt de samme betingelser får vi følgende regnestykke:

Årsproduksjonen av kjøtt med og uten kastrater

Uten kastrater:

10 simler – 7 kalver x 18,5 kg
= 129,5 kg kjøttproduksjon

Med kastrater:

10 simler
5 kalver x 18,5 kg = 92,5 kg
2 kastrater x 50 kg = 100 kg
= 192,5 kg kjøtt produksjon

Vi ser at utbytte av å ha 10 simler på beite er omtrent 50 % høyere med kastrater i flokken. Dersom 70 % av oksene kastreres blir produksjonen etter 2 år på beite nesten 100 % høyere mot det samme behovet for beite som simla må ha.

Med et slikt tenkt regnestykke indikerer vi at reineieren kan opprettholde sin kjøttproduksjon med langt færre simler på vinterbeite mot å ha 2 kastrater gjennom én ekstra vinter. Med et antall simler redusert med 30 % - 40 % vil teoretisk beitetilgang bli bedre for dem som er igjen?

Ennå har ikke vi funnet denne typen innsikt publisert relatert til beitetrykk på Finnmarksvidda. Det forteller oss at innsikten om betydningen av å ha kastrater i reinflokken, ikke har vært allment kjent. Etter vår mening er det på tid at myndighetene i Norge gjennomfører studier på rein, der vaksinasjon eller lignende metoder er benyttet for å unngå kirurgisk inngrep ved kastering. Bevisstheten om behovet for å produsere kjøtt etter andre års beitesesong synes heller ikke å ha vært særlig godt diskutert, siden vi ikke har klart å finne reinflokker som tilpasset seg lovverket og beholdt f.eks. 20 % kastrater i flokkene.

5.6 Konklusjon

Kastrerte rein har vært viktig i samisk nomadisk reindrift, de kunne utgjøre hele 25 % av reinflokkene, men ble etter hvert utelatt i den offisielle reindriftsstatistikken. Vi skal ikke spekulere i årsaken til at kastratene ikke ble inkludert i den moderne forvaltningsstatistikken. Den enkleste forklaringen kan være reindriften overgang til et motorisert samfunn, en annen kan være næringens påførte strukturrasjonalisering. Reindriftsstatistikken kan ha blitt bygget opp på typer av rein som forenklet virkeligheten og var basert på administrative inndelinger og ikke reindriften tradisjonelle kunnskap. Forholdet mellom mennesker, rein og beiter, vitner om et sterkt menneskekoblet økosystem innen den samiske reindriften. Kastratene kan ha bidratt til denne koplingen mellom mennesker og natur på en unik måte. Moderniseringen av flokkstrukturen i Norge kan ha vært reintallsdrivende i seg selv, samtidig har mulighetene for å kastrere reinsbukk blitt kraftig innskrenket. I reintallsdebatten hvor staten har vært pådriver for å redusere antall rein og antall personer i reindriften, har man heller aldri sett hvilke type dyr reineiere har eller hadde tidligere, men man har kun sett på antallet dyr. På grunn av disse reguleringene i Norge som gikk på tvers av prinsippene for menneskekoblet økosystemer kan det lave andelen okser og fraværet av kastrater ha redusert reindriften bærekraft.

Reindriften eget kunnskapsgrunnlag om flokkens struktur, beiteutnyttelse og overlevelse har derfor endret seg og gjort næringen mer sårbar mot ytre påvirkninger. Etter at Reindriftsloven av 1978 trådte i

kraft og innføringen av slaktetilskudd på kalv, har den generelle kunnskapen om reinsbukkens og kastratens bidrag til flokkens overlevelse, kjøttproduksjon og utnyttelsen av beitelandskapet blitt redusert. Denne kunnskapen kan synes mindre kjent for myndighetene som regulerer reindriftsnæringen i Norge i dag.

5.7 Tilrådinger

- Et kunnskapsprogram bør igangsettes med fokus på kastratens rolle i fremtidig bærekraftig utvikling av samisk reindrift, der det bør utvikles nye kasteringsmetoder baserte på ny viten innen veterinærmedisin og reindriftens tradisjonell kunnskap med fokus på dyrevelferd.
- Vi anbefaler at det utvikles et kurs i utviklingen av indikatorer basert på tradisjonell kunnskap i forvaltningsstatistikk.
- Konkret bør slike indikatorer inkluderes i den «moderne» reindriftsstatistikken slik at statistikken bedre kan brukes i en bærekraftig utvikling.
- All tilgjengelig kunnskap må brukes i en fremtidig forvaltning av reindriften, kastratene bør igjen innføres i samisk reindrift basert på tradisjonell kunnskap og moderne veterinærmedisinsk teknologi og viten.
- En bærekraftig reinflokk må i fremtiden ha en balansert flokkstruktur.

Referanser

- Eira, I.M.G (2012). *The Silent Language of Snow. Sámi traditional knowledge of snow in times of climate change*. Phd Thesis UIT The Arctic University of Norway <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/9843/thesis.pdf?sequence=6&isAllowed=y>
- Eira, R.B.M (2012). *Using Traditional Knowledge in Unpredictable Critical Events in Reindeer Husbandry. The case of Sami reindeer husbandry in Western Finnmark, Norway and Nenets reindeer husbandry on Yamal peninsula, Yamal-Nenets AO, Russia*. MS thesis, University of Tromsø, Norway.
- Golovnev A V (2013). *Peoples and borders in the north of Eurasia Ethnographic Bureau Electronic Materials* Available from: http://ethnobs.ru/library/237/_aview_b18268 [Accessed 12 February 2020]
- Holand, Ø. (2006). Flokkstruktur og slaktestrategi i reindrifta – et historisk perspektiv. *Rangifer* Report No. 12 (2007): 21-33 Vantaa, Finland, 20 - 22. mars 2006
- Istomin, K.V. , R.I. Laptander and J.O.Habeck (2022). Reindeer herding statistics in Russia: issues of reliability, interpretation, and political effect. *Journal of Pastoralism: Research, Policy and Practice* (2022) 12:19 <https://doi.org/10.1186/s13570-022-00233-9>
- Klokov, Konstantin B. (2020). Raznonapravlennost' trendov v traditsionnom olenevodstve narodov Sibiri i Arktiki [Divergence of trends in traditional reindeer herding of the peoples of Siberia and the Arctic]. In *Energiia Arktiki i Sibiri: Ispol'zovanie resursov v kontekste sotsial'no-ekonomicheskikh izmenenii*, ed. Vladimir N. Davydov, 49–86. Moscow: Izdatel'stvo vostochnoi literatury.
- Landbruksdirektoratet 2018. *Ressursregnskapet for reindriftsnæringen For reindriftsåret 1. april 2017 – 31. mars 2018*
- Landbruksdirektoratet 2022. *Ressursregnskapet for reindriftsnæringen For reindriftsåret 1. april 2021 – 31. mars 2022*
- Leem, K (1767). *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse*, København 1767 (tysk utg. Leipzig 1771)
- В. Ледков – Малоземельский Газета «Нярьяна Вындер» No 251, 22.12.1965 г. *Господин Алстат: У вас хорошо пост авлены дела* (Malozemelsky Avis "Naryana Vynder" nr. 251, 22.12.1965 Mr. Alstat: Du har gjort en god jobb.). In Russian.
- Lenvik, D. (1988). *Utvalgsstrategi i reinflokken*. Dr. agric.avhandling, Norges landbrukshøgskole, Ås.
- Mathiesen, D.M, P.Aikio, A.Degteva, T.Romanenko and M.Tonkopeaeva (2024). Historical Aspects of Cross-Border Cooperation between Nordic and Soviet Experts. in *Reindeer Husbandry. Resilience to Arctic Change. Springer Polar Series* Chapter 4. In press.
- Nesje M. (2014). Rettsvern for tamrein. *Norsk veterinærtidsskrift* nr. 2/2014.
- Nilsen, Ø., (1998). Flokkstrukturen i Varanger-reindrifta på slutten av 1800-tallet og i dag. *Varanger årbok 1998*. pp. 107-115. ISBN:82-90417-18-7
- Oskal, N., (2000). On nature and reindeer luck. *Rangifer* 2-3, 175–180.
- Oskal, A, Turi, J.M., Mathiesen, S.D., Burgess, P., 2009: "EALÁT Reindeer Herders' Voice: Reindeer Herding, Traditional Knowledge and Adaptation to Climate Change and Changed Use of the Arctic." In Oskal, A., Turi, J.M., Mathiesen, S.D., Burgess, P., (eds.): *EALÁT reindeer herders' voice: Reindeer herding, traditional knowledge and adaptation to climate change and loss of grazing land. Report 2:2009*. International Centre for Reindeer Husbandry. Fagtrykk idé as, Alta.
- Soppela, Päivi, M. van den Berg, S-M Kynkäänniemi, and H. Wallén (2022). Castration as Part of Reindeer Herd Management 65. Anna Kaisa Salmi Edt. *Domestication in Action Past and Present Human-Reindeer Interaction in Northern Fennoscandia* https://doi.org/10.1007/978-3-030-98643-8_p_65-94
- Reindrifftsforvaltningen, (2022).
- Paine R., (1994). *Herds of the Tundra*. London: Smithsonian Institution Press.
- Tonkopeva, M., Skum, ER, Sundset, MA., Krarup-Hansen, K., Romanenko T., Griffiths., D. and Mathiesen, SD. (2024) Resilience thinking in reindeer husbandry *Springer Polar Series, Reindeer Husbandry Resilience in Arctic Change*, (eds Mathiesen, Eira,Turi, Oskal, Pogodaev, Tonkopeva. In press.
- Tyler, N.J.C., Sundset, M.A., Strøm-Bull, K., Sara, M.N., Reinert, E., Oskal, N., Nellesmann, C., McCarthy, J.J., Mathiesen, S.D., Martello, M.L., Magga, O.H., Hovelsrud, G.K., Hanssen-Bauer, I., Eira, N.I., Eira, I.M.G., Corell, R.W, (2007). Sámi reindeer pastoralism under climate change: Applying a generalized framework for vulnerability studies to a sub-arctic social-ecological system. *ScienceDirect: Global Environmental Change* 17 (2007) 191-206
- Turi, El. (2016). *State Steering and Traditional Ecological Knowledge in Reindeer- Herding Governance: Cases from western Finnmark, Norway and Yamal, Russia*. (PhD), Umeå University, Umeå, Sweden.

- Stenevik IH og Mejdell CM. (2011). *Dyrevelferdsloven*. Kommentarutgave. Oslo: Universitetsforlaget 2011.
- Skum, E. R., Turi, J. M., Lars M., Eira, I. M. G. & Mathiesen, S. D. (2016). Reinoksens og kastratens rolle i reinflokken. In T. A. Benjaminsen, I. M G. Eira, and M. N. Sara (Eds.) *Samisk Reindrift, Norske Myter*. Fagbokforlaget, Bergen, Norway.
- Vostryakov P.N. and Mezhetsky (1968). *Olenevodstvo v Norvegii* [Reindeer Husbandry in Norway]. 50 pp. Востряков П.Н, Межецкий А.А. Оленеводство в Норвегии. М. 1968.-50 с.
- Villmo, L.1967: "Endring av reinhjordens sammensetning.". *Reindriftnytt*, 1:8-11

6 Samiske tall – faste tabeller fra SSB

Anders Sønstebo

Seniorrådgiver, Statistisk sentralbyrå (SSB)

6.1 Innledning

I dette kapitlet presenteres en del sentrale tabeller fra samisk statistikk i Statistisk sentralbyrå (SSB) som gir et bilde av situasjonen på viktige områder med hensyn til samiske samfunnsforhold i Norge i dag. Dette er faste tabeller som går igjen i hver utgave av publikasjonen, og som dermed vil gi innsikt i hvordan ulike forhold utvikler seg over tid. Kapitlet inneholder i denne utgaven 16 tabeller og fem figurer fordelt på sju fagområder som alle belyser viktige temaer innenfor det samiske samfunnet. Utviklingen over tid kan belyses ved å sammenlikne tabellene i denne utgaven med tilsvarende tabeller i tidligere utgaver av Samiske tall forteller. I størst mulig grad er situasjonen i de samiske kjerneområdene sammenliknet med andre områder nord for Saltfjellet, og med Norge som helhet. Statistikken er geografisk basert, og de samiske kjerneområdene er i denne sammenhengen definert som de kommuner og deler av kommuner som inngår i virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet (STN-området).

Det første temaet er befolkning, hvor det er lagt vekt på å vise hvordan folkemengden utvikler seg, og hvilke forhold som påvirker befolkningsutviklingen, dvs. antall fødte og døde, og innflytting og utflytting. Sammensetningen av befolkningen etter alder og kjønn vises, og situasjonen belyses på ulike geografiske nivåer: for hele STN-området, de enkelte kommuner og landet som helhet.

Det andre temaet er utdanning. Statistikken gir tall for utdanningsnivå hvor STN-området sammenliknes

med øvrige områder nord for Saltfjellet og hele Norge. Her vises også en tabell som belyser frafall i videregående skole. Bruk av samiske språk i skole og barnehage er tredje tema. Her er det tre tabeller som gir informasjon om hvordan bruk av samiske språk utvikler seg, henholdsvis i barnehagen, grunnskolen og videregående skole.

Inntekt og sysselsetting er fjerde og femte tema og er belyst gjennom to tabeller, gjennomsnittlig inntekt og skatt for personer, og sysselsatte personer etter kjønn og næring. Sjette tema er næringsutvikling. Det er to næringstabeller, hvor én tabell viser bedrifter etter næringshovedområde, og én ser spesielt på reindriftsnæringa.

Sjuende og siste tema er sametingsvalget. Det er vist to valgtabeller basert på siste sametingsvalg (2021), som viser godkjente stemmer etter parti/valgliste og innvalgte representanter på Sametinget, etter parti/valgliste, kjønn og valgkrets.

Denne utgaven av Samiske tall forteller er den andre utgaven der tallene er utarbeidet med ny kommunestruktur, men i tabellene som har flere årganger, kommer både nye og gamle kommuner og fylker fram. Dette er gjort for å lette sammenligning av tallene over tid. Gamle regionaliseringer som f.eks. Øst-Finnmark og Vest-Finnmark, og tilsvarende inndelinger av Troms, Nordland og Trøndelag, er beholdt.

6.2 Noen kommentarer til tabellene

6.2.1 Befolkning – folkemengdens størrelse, sammensetning og utvikling

Det var 52 872 personer som bodde i STN-området 1. januar 2023, en nedgang på 316 personer fra året før (tabell 6.1). En seksårsperiode fra 2011 med stabile befolkningstall ble fra 2017 erstattet med en stabil nedgang på omtrent 1 prosent, eller drøyt 500 personer, per år. I dette perspektivet er da en nedgang på «bare» 0,6 prosent fra 2022 til 2023 en forbedring sett i forhold til den negative trenden. Befolkningsnedgangen i 2022 ble den laveste siden 2017. Det er også viktig å ikke glemme at vi har bak oss en pandemi der den generelle befolkningsveksten for Norge var lavere enn på mange år, særlig på grunn av lavere innvandring.

Det har vært vedvarende fødselsunderskudd i STN-området helt siden tusenårsskiftet, dvs. at det har vært flere dødsfall enn fødsler. For Norge som helhet var det i 2021 en liten overraskende fødselsoppgang, som så ble etterfulgt av ny og sterkere nedgang. For STN-området hadde nedgangen bare en liten brems i 2021 før 2022 viste et helt nytt bunnivå med bare 271 nyfødte. Kombinert med økte dødstill som følge av koronapandemien og en relativt aldrende befolkning gav det et rekordstort fødselsunderskudd på -452 personer i 2022.

I perioden 2011–2016 kompenserte netto innflytting for fødselsunderskuddet, men i 2018 snudde det tilbake til den negative trenden vi så i tida 1990–2010 (figur 6.1). I løpet av de tre årene 2019–2021 flytta det så 1 000 flere ut enn inn til STN-området. Det må også her bemerkes at det i pandemiårene generelt var både sterkt redusert innvandring og lavere mobilitet i befolkningen. Netto innflytting på 127 personer i 2022 var årsaken til befolkningsnedgangen ble den laveste siden 2017. Og det er økt innvandring, dvs. tilflytting fra utlandet som er årsaken. Mest sannsynlig har innflyttingen sammenheng med flykningestrømmen fra Ukrainakrigen i tillegg til noe tilbakevendende arbeidsinnvandring etter pandemien.

I 2022 var den samlede innenlandske nettoutflyttingen fra STN-området 579 personer. Dette fordelte seg på 305 personer til andre områder nord for Saltfjellet og 274 personer til resten av landet. Sammenlignet med de seneste årene ser vi en vridning mot at «lekkasjen» i større grad er til øvrige områder i landsdelen og at relativt færre flytter lengre sør i landet. Det var en netto innvandring til STN-området fra utlandet på 796 personer (tabell 6.5 og figur 6.4).

Det er flere menn enn kvinner som bor i STN-området. 52 prosent er menn og 48 prosent kvinner, og dette utgjør en forskjell på 2 140 personer. Det er også et knapt flertall av menn i Norge totalt, men

forskjellen i andel kvinner og menn er betydelig mindre i landet som helhet enn i STN-området. Kjønnsubalansen økte smått om senn i perioden 2010 til 2018, men viser nå tegn til bedring og er redusert med 0,3 prosentpoeng de siste 3 årene.

Alderssammensetningen i STN-området har endret seg mye siden 1990 (figur 6.2). 33 prosent av innbyggerne var 60 år og over per 1. januar 2023, mens andelen i denne aldersgruppen var 13 prosentpoeng lavere i 1990 (tabell 6.2). Tilsvarende har andelen personer under 30 år blitt redusert fra 43 prosent i 1990 til 30 prosent i 2023. Det er nå flere som er minst 60 år, enn under 30 år. Alderssammensetningen har også endret seg i resten av Norge, men endringene er klart større i STN-området.

Mens flyttingene de seneste årene har bidratt til å forsterke eldrebølgen, var 2022 et bedringens år med tilsig av over hundre barn under 16 år, litt flere enn de mellom 16–44 år som flytta ut. Det var bare i alderen 45–69 år det var netto tilflytting fra øvrige områder nord for Saltfjellet.

Det er store regionale forskjeller innen STN-området (tabell 6.4). Både Øst- og Vest-Finnmark har positiv befolkningsutvikling, mens pila peker nedover i de andre områdene (figur 6.3). Som andel av befolkningen er utviklingen alvorligst i Nordre Nordland med en nedgang på hele 1,4 prosent i løpet av 2022, mens tilsvarende tall for Indre Finnmark var 1,1 prosent og 1,0 prosent for Sør-/Midt-Troms.

Nordreisa i tidligere Troms er den eneste STN-kommunen med økt folketall fra 1990, og hadde dessuten en økning på 26 personer (0,5 prosent) i 2022 (tabell 6.3). Aller mest dramatisk har utviklingen vært i Loppa, der befolkningen er nesten halvert siste 33 år, men også i Kåfjord, Gratangen og Kvæningen er folkemengden redusert med mer enn 25 prosent i denne perioden. I Karasjok og Kautokeino sank innbyggertallet med henholdsvis 41 og 30 personer i løpet av det siste året, mens Nesseby, Lavangen og Gratangen også så vidt gikk i pluss. Tana mistet samtidig 17 personer (0,6 prosent), mens Kvæningen hadde den største tilbakegangen med 3,5 prosent. En litt artig sak er at Storfjord i 2023 hadde nøyaktig samme befolkningstall som i både 1990 og 2022.

6.2.2 Utdanning

I 2022 var det 42,1 prosent av befolkningen i STN-området som hadde fullført videregående skole (tabell 6.6). Det er stadig flere som skaffer seg studie- eller yrkeskompetanse fra videregående skole i løpet av henholdsvis 5 eller 6 år. Fullføringsandelen er tradisjonelt lavere i STN-området enn i resten av landet. Av kullet som startet på videregående trinn 1 i 2016, hadde 71,8 prosent enten oppnådd studiekompetanse i 2021, eller yrkeskompetanse høsten 2022 (tabell 6.7 og figur 6.5). Tilsvarende tall

for øvrige områder nord for Saltfjellet var 77,9 prosent og 81,0 prosent for hele Norge. For STN-området var dette en tilbakegang på 0,8 prosentpoeng, mens de andre områdene nord for Saltfjellet økte med 0,7 og landet som helhet økte med 0,6 prosentpoeng.

6.2.3 Samisk i barnehage og skole

I 2022 var det i alt 54 barnehager med samisktilbud (tabell 6.8). Det har vært en svak økning siden 2021, men en nedgang siden 2010 da det var 67 barnehager med samisktilbud. I alt 893 barn var i barnehage med samisktilbud i 2022. Antall barn med i barnehage med samisktilbud har økt siden 2015, men var lavere i 2022 enn i 2005 da antallet var 925.

Barnehager med samisktilbud omfatter to typer, der den ene er samiske barnehager og samiske barnehageavdelinger i norske barnehager, og den andre er norske barnehager med annet samisk tilbud. I 2022 var det 33 samiske barnehager og samiske barnehageavdelinger i norske barnehager, og 754 barn var i denne typen barnehage. Det har vært en nedgang siden toppåret 2010 da det var 46 samiske barnehager og samiske barnehageavdelinger i norske barnehager, og 882 barn var i denne typen barnehage.

I 2022 var det 21 norske barnehager med annet samisk tilbud, og 139 barn var i denne typen barnehage. Antall barnehager med dette tilbudet har økt de siste par årene, men det har vært en nedgang siden toppåret 2010 da det var 30 norske barnehager med annet samisk tilbud. Antall barn i denne typen barnehage var mer enn 80 prosent høyere i 2022 enn i 2021, men lavere enn i toppåret 2018 da 167 barn var i denne typen barnehage.

949 elever hadde nordsamisk som førstespråk i grunnskolen i 2022 (tabell 6.9). Det har vært omtrent det samme antall elever de siste tre årene, og elevtallet er på samme nivå som før 2010. I tillegg var det 1 378 elever med nordsamisk som andrespråk. Det er litt flere enn året før og det høyeste antallet siden 2008. I alt var det omtrent 1 000 elever som hadde et av de samiske språkene som førstespråk og 550 flere som hadde det som andrespråk. Antallet elever med samisk som første- eller andrespråk i 2022 var det høyeste siden 2006.

I videregående skole var det i skoleåret 2022/2023 for tredje gang på rad over 500 elever som hadde samisk som første- eller andrespråk (tabell 6.10). Mens det de siste årene vært en økning for andrespråk, ser vi nå en tydelig oppgang for samisk som førstespråk.

6.2.4 Næringsutvikling

Næringsstrukturen i STN-området målt som sysselsettingsandel i næringene har ikke gjennomgått dramatiske endringer siden 2009. Primærnæringene er fortsatt viktige, selv om det nå bare er i underkant

av hver tiende sysselsatte person som jobber innen jordbruk, skogbruk eller fiske (tabell 6.11). Andelen sysselsatte i primærnæringene har falt med 1,3 prosentpoeng siden 2009, og med 0,2 i løpet av det siste året. Det er verdt å merke seg at andelen som arbeider i industrien, har økt fra 5,7 til 7,7 prosent siden 2009. I resten av Norge nord for Saltfjellet har denne andelen falt fra 6,2 til 5,5 prosent i samme periode. Andelen sysselsatte i bygg- og anleggsvirksomhet er høyere i STN-området enn ellers nord for Saltfjellet. Av virksomhetene i STN-området er det i tillegg til primærnæringene også en stor andel små virksomheter med mellom 1 og 4 ansatte (tabell 6.13).

Tall fra Landbruksdirektoratet for reindrift viser antall rein i vårflokk, i alt og fordelt etter reinbeiteområde (tabell 6.14). For reindriftsåret 2021/2022 var det 217 809 rein i vårflokk. Dette er en nedgang fra 2004/2005 da antall rein var 234 608 rein.

6.2.5 Inntekt og sysselsetting

Bruttoinntektene var i 2021 betydelig lavere i STN-området enn i resten av landsdelen, og forskjellen var enda større sammenlignet med landsgjennomsnittet (tabell 6.12). Det skilte i 2021 93 500 kroner opp til landsgjennomsnittet og 60 300 kroner til øvrige områder nord for Saltfjellet. Fra 2020 økte forskjellene med hele 24 100 kroner i forhold til landsgjennomsnittet og 11 800 kroner sammenlignet med resten av landsdelen. Lavere bruttoinntekter er helt normalt i områder med stor andel primærnæringer. Når næringsinntektene gjennomsnittlig er omtrent 15 000 kroner høyere, er det en del av det samme årsaksbildet som forklarer det lavere inntektsnivået i STN-området. Pensjonsinntekt er også høyere i STN-området. Andre typer inntekt er lavere.

6.2.6 Sametingsvalget 2021

Ved sametingsvalget i 2021 var det i alt 13 834 godkjente stemmer for hele landet og en samlet valgdeltakelse på 68,6 prosent. Dette er 1,7 prosentpoeng lavere enn ved forrige valg og 8,6 prosentpoeng lavere enn for stortingsvalget samme år. Sammenlignet med forrige valg i 2017 er det bemerkelsesverdig å se at antall lister/partier ved sametingsvalget i 2021 er nesten halvert (19 til 11) (tabell 6.15). En annen tendens er at det ved de to siste valgene har vært en fallende andel kvinnelige representanter, fra 17 i 2017 til 16 i 2021, av i alt 39 representanter (tabell 6.16). Mens det ved de tre foregående valgene var så jevnfordelt som det er mulig med et ulikt antall representanter, med bare en kvinne i overvekt i 2005 og en mann i overvekt i 2009 og 2013, var det i 2017 fem flere menn og i 2021 seks flere. Dermed er en nede på bare 41 prosent kvinner i det nåværende Sametinget. Det er særlig Arbeiderpartiet som sliter med kvinneandelen, der bare en av sju representanter nå er kvinner.

6.3 Tabeller og figurer

Med STN-området menes *virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet*. Inndeling av kommuner og deler av kommuner som inngår i STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

Tabell 6.1 Folkemengde per 1. januar, fødte, døde og flyttinger. STN-området i alt											
	Folkemengde per 1. januar			Levende-fødte*	Døde	Fødsels-overskudd	Innflyttinger**	Utflyttinger**	Netto innflytting	Folketilvekst***	
	I alt	Menn	Kvinner							I alt	Prosent
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 819	28 962	26 857	493	623	-130	2 535	2 375	160	-22	0,0
2012	55 797	28 958	26 839	444	621	-177	2 572	2 302	270	19	0,0
2013	55 816	29 016	26 800	474	640	-166	2 597	2 353	244	-39	-0,1
2014	55 777	28 995	26 782	481	600	-119	2 581	2 445	136	-43	-0,1
2015	55 734	28 985	26 749	469	610	-141	2 764	2 560	204	14	0,0
2016	55 748	29 056	26 692	449	597	-148	2 800	2 608	192	-40	-0,1
2017	55 708	29 120	26 588	407	633	-226	2 477	2 386	91	-236	-0,4
2018	55 472	29 023	26 449	395	603	-208	2 262	2 444	-182	-495	-0,9
2019	54 977	28 757	26 220	425	594	-169	2 309	2 601	-292	-504	-0,9
2020	54 453	28 484	25 969	369	610	-241	2 176	2 468	-292	-572	-1,1
2021	53 881	28 163	25 718	388	683	-295	2 346	2 751	-405	-693	-1,3
2022	53 188	27 758	25 430	271	723	-452	2 838	2 711	127	-316	-0,6
2023	52 872	27 506	25 366								

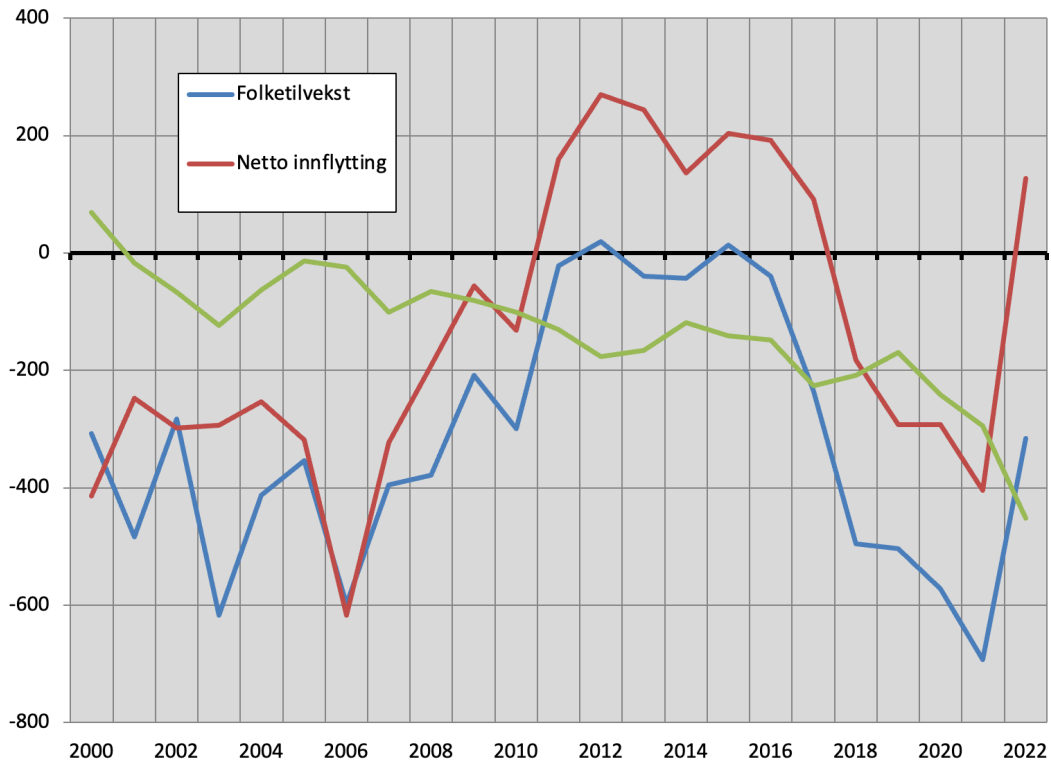
* Som levendefødte regnes foster som viser livstegn ved fødselen.

** Gjelder flyttinger til/fra andre steder i Norge og utlandet.

*** Folketilveksten regnes som differansen mellom 1. januar i det aktuelle året og 1. januar det påfølgende året. På grunn av registreringsrutinene og avvik i kvaliteten på flyttedata for grunnkretser i enkelte kommuner vil fødte-døde+innflytting-utflytting vise andre tall. På kommunenivå vil disse forskjellene være små, men de kan være betydelige for deler av enkelte kommuner, som i statistikk for STN-områdene.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Befolkningsutvikling STN-området, 2000-2022

Tabell 6.2 Folkemengde i STN-området, etter kjønn og alder per 1. januar

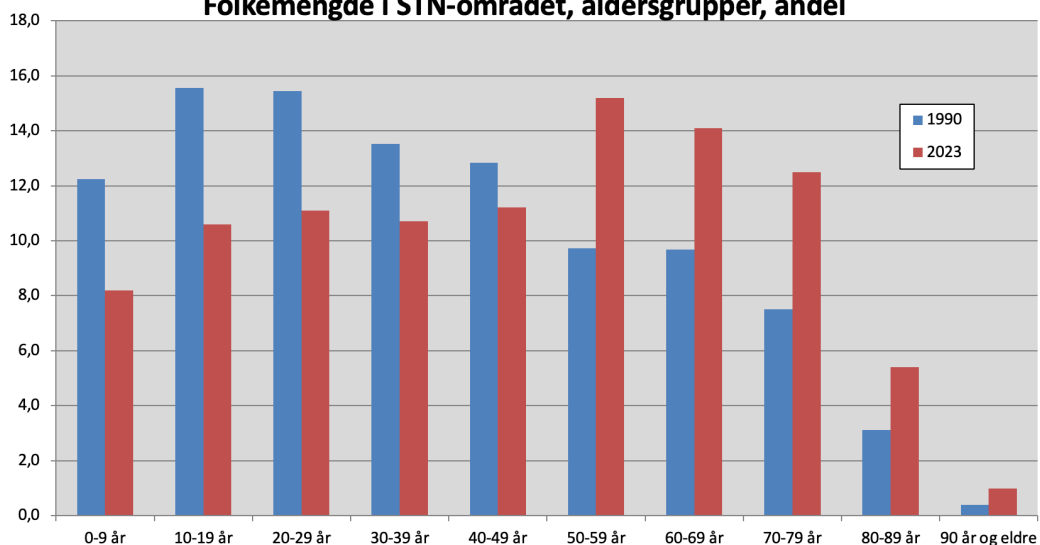
Kjønn Alder	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2023 i prosent
I alt	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 734	54 453	53 881	53 188	52 872	100,0
0-9 år	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 380	4 720	4 539	4 405	4 335	8,2
10-19 år	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	6 708	6 039	5 806	5 679	5 594	10,6
20-29 år	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	6 524	6 442	6 227	5 980	5 844	11,1
30-39 år	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	5 535	5 530	5 589	5 644	5 677	10,7
40-49 år	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 770	6 662	6 448	6 082	5 937	11,2
50-59 år	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 699	7 970	7 998	8 017	8 021	15,2
60-69 år	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	8 052	7 576	7 479	7 473	7 460	14,1
70-79 år	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	5 159	6 358	6 565	6 645	6 622	12,5
80-89 år	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 394	2 658	2 707	2 728	2 845	5,4
90 år og eldre	256	289	335	388	428	513	498	523	535	537	1,0
0-5 år	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 039	2 674	2 539	2 478	2 398	4,5
6-15 år	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 089	5 564	5 468	5 313	5 228	9,9
16-66 år	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 104	34 432	33 901	33 285	33 042	62,5
67 år og eldre	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	10 502	11 783	11 973	12 112	12 204	23,1
Menn	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 985	28 484	28 163	27 758	27 506	100,0
0-9 år	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 674	2 383	2 318	2 232	2 202	8,0
10-19 år	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 481	3 116	2 980	2 901	2 862	10,4
20-29 år	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 520	3 566	3 446	3 312	3 192	11,6
30-39 år	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	2 982	2 950	2 985	2 997	3 023	11,0
40-49 år	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 109	3 545	3 402	3 224	3 119	11,3
50-59 år	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 121	4 248	4 246	4 269	4 252	15,5
60-69 år	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 297	4 054	4 009	3 963	3 960	14,4
70-79 år	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 633	3 254	3 383	3 448	3 411	12,4
80-89 år	822	820	828	838	932	1 012	1 207	1 236	1 240	1 313	4,8
90 år og eldre	91	110	84	104	111	156	161	158	172	172	0,6
0-5 år	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 490	1 377	1 332	1 255	1 223	4,4
6-15 år	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 096	2 795	2 739	2 693	2 642	9,6
16-66 år	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 324	18 485	18 151	17 775	17 596	64,0
67 år og eldre	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	5 075	5 827	5 941	6 035	6 045	22,0

Fortsetter på neste side →

Tabell 6.2 Folkemengde i STN-området, etter kjønn og alder per 1. januar

"Kjønn" "Alder"	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2023 i prosent
Kvinner	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 749	25 969	25 718	25 430	25 366	100,0
0-9 år	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 706	2 337	2 221	2 173	2 133	8,4
10-19 år	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 227	2 923	2 826	2 778	2 732	10,8
20-29 år	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	3 004	2 876	2 781	2 668	2 652	10,5
30-39 år	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 553	2 580	2 604	2 647	2 654	10,5
40-49 år	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 661	3 117	3 046	2 858	2 818	11,1
50-59 år	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 578	3 722	3 752	3 748	3 769	14,9
60-69 år	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 755	3 522	3 470	3 510	3 500	13,8
70-79 år	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 526	3 104	3 182	3 197	3 211	12,7
80-89 år	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 382	1 451	1 471	1 488	1 532	6,0
90 år og eldre	165	179	251	284	317	357	337	365	363	365	1,4
0-5 år	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 549	1 297	1 207	1 223	1 175	4,6
6-15 år	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	2 993	2 769	2 729	2 620	2 586	10,2
16-66 år	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 780	15 947	15 750	15 510	15 446	60,9
67 år og eldre	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	5 427	5 956	6 032	6 077	6 159	24,3

Folkemengde i STN-området, aldersgrupper, andel

* Inndeling av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn

Tabell 6.3 Folkemengde 1. januar, etter kommuner som helt eller delvis er definert som STN-området

Kommune	1990	2000	2010	2015	2020	2022	2023
STN-området i alt	65 147	59 972	55 934	55 734	54 453	53 188	52 872
5444 Sør-Varanger, STN	1 869	1 517	1 602	1 505	1 383	1 338	1 342
5444 Sør-Varanger, øvrige områder	7 772	8 015	8 136	8 716	8 775	8 587	8 508
5442 Nesseby	1 037	965	884	934	926	854	864
5441 Tana	3 195	3 074	2 912	2 909	2 918	2 821	2 804
5439 Gamvik	1 424	1 288	1 009	1 116	1 132	1 057	1 054
5438 Lebesby, STN	501	390	341	325	319	305	317
5438 Lebesby, øvrige områder	1 253	1 073	1 001	1 018	971	916	909
5437 Karasjok	2 652	2 901	2 789	2 708	2 628	2 584	2 543
5436 Porsanger	4 475	4 451	3 991	3 925	3 998	3 904	3 863
5435 Nordkapp, STN	757	667	595	745	709	683	664
5435 Nordkapp, øvrige områder	3 218	2 850	2 590	2 533	2 453	2 264	2 268
5434 Måsøy, STN	399	248	170	177	154	159	151
5434 Måsøy, øvrige områder	1 440	1 229	1 097	1 064	1 071	1 003	968
5406 Hammerfest, STN (tidligere 2017 Kvalsund)	1 394	1 106	1 026	1 049	971	945	1002
5406 Hammerfest, øvrige områder					10 477	10 329	10 308
5432 Loppa	1 687	1 426	1 087	989	888	859	862
5403 Alta, STN	1 625	1 245	1 013	906	862	832	829
5403 Alta, øvrige områder	13 232	15 592	17 667	18 992	19 927	20 312	20 488
5430 Kautokeino	2 953	3 068	2 949	2 914	2 910	2 877	2 847
5429 Kvænangen	1 615	1 435	1 316	1 226	1 191	1 159	1 118
5428 Nordreisa	4 697	4 821	4 757	4 882	4 861	4 746	4 772
5427 Skjervøy	3 082	2 934	2 881	2 895	2 927	2 804	2 790
5426 Kåfjord	2 819	2 369	2 207	2 182	2 071	2 012	2 000
5425 Storfjord	1 836	1 872	1 888	1 898	1 829	1 836	1 836
5424 Lyngen	3 595	3 225	3 152	2 922	2 794	2 729	2 714
5423 Karlsøy	2 774	2 496	2 371	2 289	2 200	2 179	2 171
5422 Balsfjord	6 378	5 749	5 515	5 720	5 559	5 576	5 517
5419 Sørreisa, STN	711	626	609	607	603	572	529
5419 Sørreisa, øvrige områder	2 727	2 668	2 757	2 844	2 861	2 842	2 899
5417 Salangen	2 586	2 346	2 211	2 219	2 146	2 087	2 048
5415 Lavangen	1 149	1 052	1 012	1 008	1 034	970	983
5414 Gratangen	1 483	1 345	1 150	1 137	1 091	1 070	1 079
5412 Tjeldsund, STN (tidligere 1913 Skånland)	3 409	3 109	2 855	2 988	2 963	2 948	2 962
5412 Tjeldsund, øvrige områder					1 253	1 253	1 244
5401 Tromsø, STN	1 416	1 039	845	796	731	706	671
5401 Tromsø, øvrige områder	49 132	58 106	66 460	71 885	76 243	76 838	77 321

Fortsetter på neste side →

← Fortsettelse fra forrige side

Tabell 6.3 Folkemengde 1. januar, etter kommuner som helt eller delvis er definert som STN-området							
Kommune	1990	2000	2010	2015	2020	2022	2023
1853 Evenes, STN	236	295	256	249	236	234	236
1853 Evenes, øvrige områder	1 494	1 228	1 101	1 136	1 112	1 100	1 074
1850 Tysfjord	2 622	2 302	2 007	1 996			
1875 Hamarøy (deler av tidligere 1850 Tysfjord)	317	277	219	229	1 256	1 220	1 208
1875 Hamarøy, øvrige områder (deler av tidligere 1850 Tysfjord)	1 995	1 731	1 533	1 582	1 510	1 488	1 474
1806 Narvik, STN (deler av tidligere 1850 Tysfjord)	454	334	315	289	1 163	1 122	1 096
1806 Narvik, øvrige områder (deler av tidligere 1850 Tysfjord)	18 143	18 266	18 087	18 564	20 682	20 408	20 419

Tabell 6.4 Folkemengde 1. januar 2023 og endringene i 2022, Norge nord for Saltfjellet

	Folke- mengde 1.1.2022	Levende- fødte*	Døde	Fødsels- overskudd	Innflytting**		Utflytting		Netto innflytting	Folketilvekst***		Folke- mengde 1.1.2023
					I alt	Av dette fra utlandet	I alt	Av dette til utlandet		I alt	Prosent	
Norge nord for Saltfjellet i alt	404 692	3 529	3 842	-313	24 714	7 724	22 893	2 096	1 821	1 492	0,4	406 184
STN-området i alt	53 188	271	723	-452	3 212	949	3 085	243	127	-316	-0,6	52 872
Øvrige områder**** i alt	351 504	3 258	3 119	139	21 502	6 775	19 808	1 853	1 694	1 808	0,5	353 312
Øst-Finnmark	23 593	169	265	-96	1 505	482	1 459	190	46	-48	-0,2	23 545
STN	3 554	9	40	-31	248	76	206	48	42	23	0,6	3 577
Øvrige områder	20 039	160	225	-65	1 257	406	1 253	142	4	-71	-0,4	19 968
Indre Finnmark	12 186	88	154	-66	589	95	650	37	-61	-129	-1,1	12 057
STN	12 186	88	154	-66	589	95	650	37	-61	-129	-1,1	12 057
Vest-Finnmark	38 350	371	354	17	2 416	771	2 270	234	146	160	0,4	38 510
STN	3 478	2	63	-61	380	213	298	30	82	30	0,9	3 508
Øvrige områder	34 872	369	291	78	2 036	558	1 972	204	64	130	0,4	35 002
Nord-Troms	17 465	109	243	-134	1 082	368	1 009	54	73	-64	-0,4	17 401
STN	17 465	109	243	-134	1 082	368	1 009	54	73	-64	-0,4	17 401
Sør-/Midt-Troms	150 142	1 398	1 234	164	9 534	2 816	8 896	908	638	797	0,5	150 939
STN	13 929	63	182	-119	796	166	793	60	3	-140	-1,0	13 789
Øvrige områder	136 213	1 335	1 052	283	8 738	2 650	8 103	848	635	937	0,7	137 150
Nordre Nordland	162 956	1 394	1 592	-198	9 588	3 192	8 609	673	979	776	0,5	163 732
STN	2 576	.	41	.	117	31	129	14	-12	-36	-1,4	2 540
Øvrige områder	160 380	1 394	1 551	-157	9 471	3 161	8 480	659	991	812	0,5	161 192

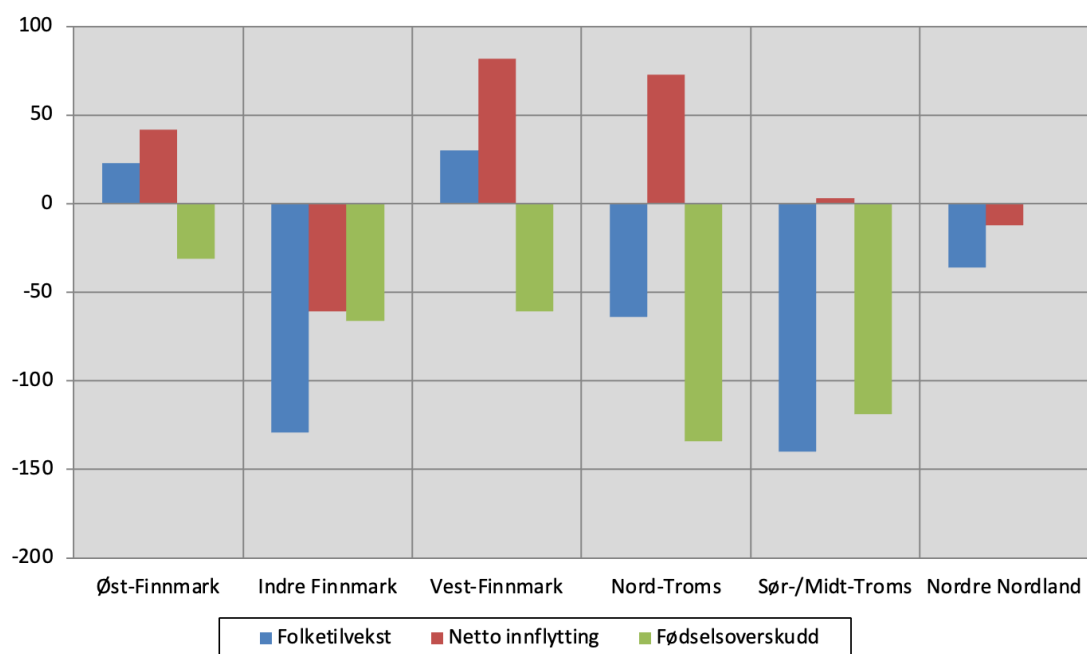
* Som levendefødte regnes foster som viser livstegn ved fødselen.

** Gjelder flyttinger til/fra andre steder i Norge og utlandet.

*** Folketilveksten regnes som differansen mellom 1. januar i det aktuelle året og 1. januar det påfølgende året. På grunn av registreringsrutinene og avvik i kvaliteten på flyttedata for grunnkretser i enkelte kommuner vil fødte-døde+innflytting-utflytting vise andre tall. På kommunenivå vil disse forskjellene være små, men de kan være betydelige for deler av enkelte kommuner, som i statistikk for STN-områdene.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Befolkningsutvikling STN-området, 2022

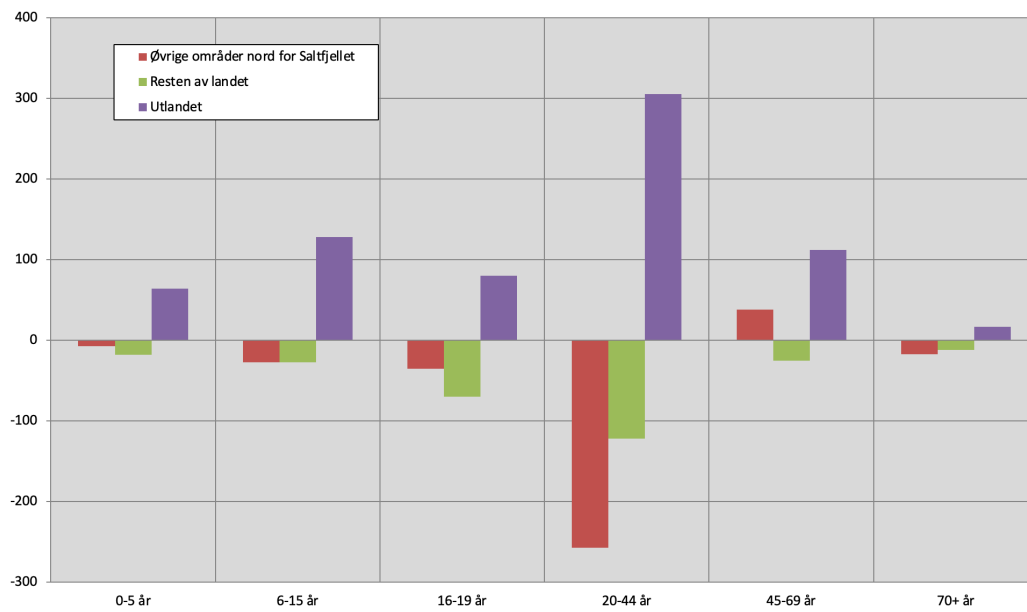

Tabell 6.5 Innflytting og utflytting til/fra STN-området, etter kjønn og alder i 2022												
	Norge i alt			Øvrige områder nord for Saltfjellet*			Resten av landet			Utlandet		
	Totalt	Menn	Kvinner	Totalt	Menn	Kvinner	Totalt	Menn	Kvinner	Totalt	Menn	Kvinner
Innflytting i alt	1 889	976	913	1 045	541	504	844	435	409	949	467	482
0-5 år	110	64	46	73	43	30	37	21	16	73	41	32
6-15 år	155	77	78	88	50	38	67	27	40	146	90	56
16-19 år	82	27	55	51	17	34	31	10	21	87	58	29
20-44 år	1 045	554	491	550	281	269	495	273	222	456	208	248
45-69 år	432	221	211	247	130	117	185	91	94	169	68	101
70+ år	65	33	32	36	20	16	29	13	16	18	2	16
Utflytting i alt	2 468	1 300	1 168	1 350	708	642	1 118	592	526	243	138	105
0-5 år	135	67	68	80	40	40	55	27	28	9	5	4
6-15 år	209	123	86	115	67	48	94	56	38	18	8	10
16-19 år	187	94	93	86	36	50	101	58	43	7	2	5
20-44 år	1 424	760	664	807	434	373	617	326	291	151	85	66
45-69 år	419	218	201	209	109	100	210	109	101	57	37	20
70+ år	94	38	56	53	22	31	41	16	25	1	1	0
Nettoflytting i alt	-579	-324	-255	-305	-167	-138	-274	-157	-117	706	329	377
0-5 år	-25	-3	-22	-7	3	-10	-18	-6	-12	64	36	28
6-15 år	-54	-46	-8	-27	-17	-10	-27	-29	2	128	82	46
16-19 år	-105	-67	-38	-35	-19	-16	-70	-48	-22	80	56	24
20-44 år	-379	-206	-173	-257	-153	-104	-122	-53	-69	305	123	182
45-69 år	13	3	10	38	21	17	-25	-18	-7	112	31	81
70+ år	-29	-5	-24	-17	-2	-15	-12	-3	-9	17	1	16

* Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Nettoflytting til/fra STN-området, 2022

Tabell 6.6 Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning.* Kommuner som er helt eller delvis definert som STN-området, 1. oktober 2022. Prosent**

Kommune	I alt	Grunnskole- nivå	Videregående- skolenivå ***	Universitets- og høgskolenivå, kort****	Universitets- og høgskolenivå, lang*****
STN-området i alt	100,0	33,2	42,1	19,2	4,8
Øvrige områder***** i alt	100,0	25,8	40,1	23,9	9,8
5444 Sør-Varanger, STN	100,0	35,7	42,1	16,5	5,4
5444 Sør-Varanger, øvrige områder	100,0	26,4	41,1	24,2	7,8
5442 Nesseby	100,0	32,5	41,0	20,2	5,8
5441 Tana	100,0	34,7	39,4	19,9	5,2
5439 Gamvik	100,0	42,1	40,0	13,9	3,3
5438 Lebesby, STN	100,0	33,9	51,3	11,6	2,5
5438 Lebesby, øvrige områder	100,0	39,4	35,4	19,0	5,2
5437 Karasjok	100,0	32,3	34,2	26,6	6,3
5436 Porsanger	100,0	29,8	43,4	21,6	4,6
5435 Nordkapp, STN	100,0	47,9	36,4	11,9	2,8
5435 Nordkapp, øvrige områder	100,0	34,8	40,4	19,0	5,2
5434 Måsøy, STN	100,0	52,1	33,6	9,3	5,0
5434 Måsøy, øvrige områder	100,0	39,1	41,5	14,2	4,1
5432 Loppa	100,0	42,6	35,1	17,2	4,1
5403 Alta, STN	100,0	35,0	44,5	17,0	2,9
5403 Alta, øvrige områder	100,0	28,7	38,0	25,9	6,9
5430 Kautokeino	100,0	36,3	32,0	23,4	7,1
5406 Hammerfest, STN	100,0	38,8	41,3	15,1	3,8
5406 Hammerfest, øvrige områder	100,0	29,4	39,1	23,5	7,3
5429 Kvænangen	100,0	33,6	45,8	16,6	3,5
5428 Nordreisa	100,0	29,4	42,6	22,1	5,4
5427 Skjervøy	100,0	34,9	42,2	18,0	3,9
5426 Kåfjord	100,0	38,0	40,3	16,9	4,3
5425 Storfjord	100,0	31,6	44,7	19,5	3,9
5424 Lyngen	100,0	35,2	41,9	17,8	4,5
5423 Karlsøy	100,0	39,9	40,0	15,4	4,1
5422 Balsfjord	100,0	34,5	45,5	15,8	3,8
5419 Sørreisa, STN	100,0	32,5	46,0	18,1	3,4
5419 Sørreisa, øvrige områder	100,0	25,6	46,5	22,2	5,5
5417 Salangen	100,0	27,0	45,3	21,2	6,0

Fortsetter på neste side →

Tabell 6.6 Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning.* Kommuner som er helt eller delvis definert som STN-området, 1. oktober 2022. Prosent**

Kommune	I alt	Grunnskole- nivå	Videregående- skolenivå ***	Universitets- og høgskolenivå, kort****	Universitets- og høgskolenivå, lang*****
5415 Lavangen	100,0	34,1	43,3	18,5	3,7
5414 Gratangen	100,0	33,1	45,1	17,5	3,7
5412 Tjeldsund, STN	100,0	27,7	45,6	21,8	4,5
5412 Tjeldsund, øvrige områder	100,0	28,0	50,6	18,1	3,1
5401 Tromsø, STN	100,0	43,0	40,9	13,1	2,3
5401 Tromsø, øvrige områder	100,0	20,5	33,8	27,4	17,9
1853 Evenes, STN	100,0	26,4	47,6	18,9	7,1
1853 Evenes, øvrige områder	100,0	27,4	48,0	19,5	4,8
1875 Hamarøy, STN	100,0	35,5	38,8	18,5	6,3
1875 Hamarøy, øvrige områder	100,0	26,4	42,9	22,0	8,2
1806 Narvik, STN	100,0	30,3	49,2	16,7	3,3
1806 Narvik, øvrige områder	100,0	23,8	44,3	23,6	7,9
Øvrige kommuner nord for Saltfjellet	100,0	27,5	42,0	22,6	7,5

* Definisjonene av de ulike utdanningsnivåene som brukes i statistikken om befolkningens utdanningsnivå, ble endret i 2006.

** Ikke medregnet personer med uoppgitt eller ingen fullført utdanning.

*** Inkludert nivået "Påbygging til videregående utdanning" som omfatter utdanninger som bygger på videregående skole, men som ikke er godkjent som høyere utdanning.

**** Universitets- og høgskolenivå, kort, omfatter høyere utdanning t.o.m. fire år.

***** Universitets- og høgskolenivå, lang, omfatter utdanninger på mer enn fire år, samt forskerutdanninger.

***** Områder nord for Saltfjellet som ikke er definert som virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringsutvikling

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

6.7 Elever som startet i videregående trinn 1 for første gang høsten 2016, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem/seks år, utdanningsprogram og kjønn. Prosent

Utdanningsprogram i Videregående trinn 1 og kjønn	Elever i alt	Fullført med studie- eller yrkeskompetanse*		Fullført med planlagt grunnkompetanse innen 6 år	Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse		
		Fullført på normert tid	Fullført på mer enn normert tid		Fortsatt i videregående opplæring etter 5/6 år	Gjennomført VG3 eller gått opp til fagprøve, ikke bestått	Sluttet underveis
STN-området i alt	690	54,6	17,2	1,6	5,2	6,1	15,2
Studieforberedende utdanningsprogram	307	74,3	11,1	0,7	3,9	6,8	3,3
¬Menn	112	63,4	17,9	0,9	6,3	8,0	3,6
¬Kvinner	195	80,5	7,2	0,5	2,6	6,2	3,1
Studiespesialisering	239	76,6	10,0	0,8	2,9	6,3	3,3
Idrettsfag	35	57,1	22,9	0,0	5,7	11,4	2,9
Musikk, dans og drama	15	80,0	6,7	0,0	0,0	6,7	6,7
Kunst, design og arkitektur	5	80,0	0,0	0,0	20,0	0,0	0,0
Medier og kommunikasjon	13	69,2	7,7	0,0	15,4	7,7	0,0
Yrkesfaglig studieretninger	383	38,9	22,2	2,3	6,3	5,5	24,8
¬Menn	240	37,5	22,5	3,3	5,4	5,4	25,8
¬Kvinner	143	41,3	21,7	0,7	7,7	5,6	23,1
Bygg- og anleggsteknikk	36	36,1	38,9	0,0	2,8	16,7	5,6
Design- og håndverk	17	35,3	11,8	11,8	0,0	5,9	35,3
Elektrofag	55	41,8	23,6	0,0	7,3	5,5	21,8
Helse- og oppvekstfag	105	39,0	23,8	1,0	8,6	7,6	20,0
Naturbruk	48	35,4	18,8	8,3	6,3	0,0	31,3
Restaurant- og matfag	21	28,6	14,3	0,0	9,5	0,0	47,6
Service og samferdsel	13	53,8	7,7	7,7	0,0	7,7	23,1
Teknikk og industriell produksjon	88	40,9	20,5	1,1	5,7	2,3	29,5
Øvrige områder nord for Saltfjellet	4 373	63,7	14,2	1,4	3,7	5,1	12,0
Studieforberedende utdanningsprogram	2 334	79,9	8,2	0,7	2,0	5,3	3,9
¬Menn	953	76,8	8,5	1,0	2,4	7,3	3,9
¬Kvinner	1 381	82,0	8,0	0,4	1,7	3,8	4,0
Studiespesialisering	1 643	81,3	7,5	0,6	2,1	5,0	3,5
Idrettsfag	367	78,7	9,8	0,0	2,2	7,1	2,2
Musikk, dans og drama	144	72,9	11,8	2,8	2,1	4,2	6,3
Kunst, design og arkitektur	46	73,9	6,5	0,0	0,0	6,5	13,0
Medier og kommunikasjon	134	74,6	9,0	1,5	1,5	4,5	9,0

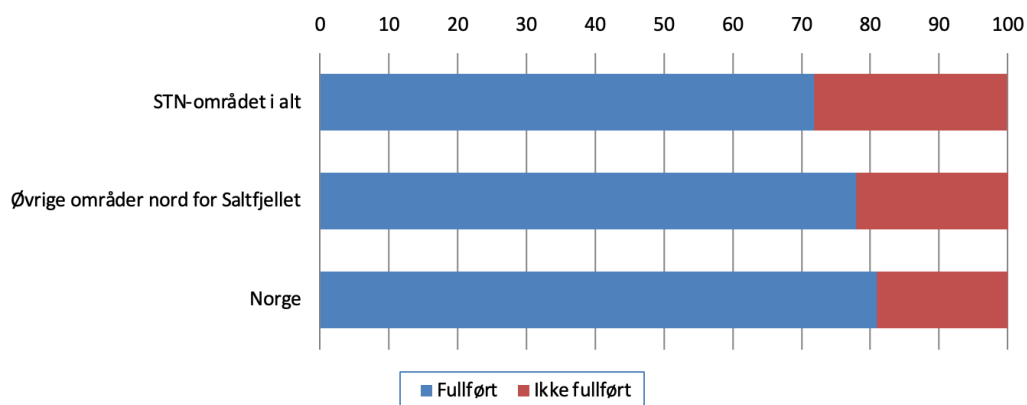
Fortsetter på neste side →

6.7 Elever som startet i videregående trinn 1 for første gang høsten 2016, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem/seks år, utdanningsprogram og kjønn. Prosent

Utdanningsprogram i Videregående trinn 1 og kjønn	Elever i alt	Fullført med studie- eller yrkeskompetanse*		Fullført med planlagt grunn- kompetanse innen 6 år	Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse		
		Fullført på normert tid	Fullført på mer enn normert tid		Fortsatt i videregående opplæring etter 5/6 år	Gjennomført VG3 eller gått opp til fagprøve, ikke bestått	Sluttet underveis
Yrkesfaglig studieretninger	2039	45,1	20,9	2,3	5,5	4,9	21,2
♂Menn	1230	43,1	21,3	2,8	5,7	5,4	21,7
♀Kvinner	809	48,2	20,4	1,6	5,3	4,1	20,4
Bygg- og anleggsteknikk	202	34,7	26,2	5,4	3,0	4,5	26,2
Design- og håndverk	134	28,4	27,6	4,5	10,4	6,0	23,1
Elektrofag	412	57,3	19,4	0,5	5,6	5,1	12,1
Helse- og oppvekstfag	536	50,9	19,4	2,2	3,2	4,1	20,1
Naturbruk	106	48,1	16,0	2,8	6,6	6,6	19,8
Restaurant- og matfag	138	37,0	17,4	5,1	6,5	3,6	30,4
Service og samferdsel	116	38,8	25,0	0,9	8,6	5,2	21,6
Teknikk og industriell produksjon	395	39,5	21,0	1,3	6,8	5,6	25,8

* Fullført opplæring betyr at eleven/lærlingen har bestått alle årstrinn i videregående opplæring som fører til vitnemål eller fag-/svennebrev.

Status for oppnådd nivå for elever som startet videregående utdanning høsten 2016

Tabell 6.8 Barnehager med samisk språktilbud og antall barn som mottok samisk tilbud i barnehagen 2005-2022								
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022
Barnehager med samisktilbud i alt	64	67	60	59	56	52	50	54
Antall barn	925	817	783	853	850	799	778	893
Samiske barnehager og samiske barnehageavdelinger i norske barnehager	46	37	31	32	31	32	32	33
Antall barn	882	758	668	686	740	711	702	754
Norske barnehager med annet samisk tilbud	18	30	29	27	25	20	18	21
Antall barn	43	59	115	167	110	88	76	139

Kilde: Sametinget.

Tabell 6.9 Antall elever med samisk som 1. eller 2. språk. Grunnskolen per 1. oktober. Hele landet. 2006-2022, utvalgte år						
	2006	2010	2015	2020	2021	2022
Elever i alt*	619 038	614 020	623 755	635 497	634 095	636 934
Elever med samisk som opplæringsmålform** i alt	991	893	833	874	878	876
Elever med nordsamisk som førstespråk	971	928	833	943	951	949
Elever med nordsamisk som andrespråk***	1 508	1 145	1 102	1 365	1 326	1 378
Elever med lulesamisk som førstespråk	31	29	28	33	33	30
Elever med lulesamisk som andrespråk***	46	68	85	80	76	84
Elever med sørsamisk som førstespråk	18	18	21	35	25	15
Elever med sørsamisk som andrespråk***	98	72	95	66	81	90

* Fra og med skoleåret 2011/2012 er spesialskoler og ordinære skoler slått saman i grunnskolestatistikken.

** Elever som har samisk som opplæringsmålform, får all undervisning på samisk. Dette gjelder elever i de kommunene som kommer inn under det samiske forvaltningsområdet.

*** Samisk som andrespråk omfatter elever som gjennomfører nivå 1-4 og nivå 1-7 etter samisk lærerplan.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.10 Antall elever med samisk i fagkretsen i den videregående skolen, etter fylke. 2009/2010-2022/2023, utvalgte skoleår

	Skoleåret 2009/2010			Skoleåret 2014/2015			Skoleåret 2019/2020			Skoleåret 2022/2023		
	Førstespråk	Andrespråk	Totalt	Førstespråk	Andrespråk	Totalt	Førstespråk	Andrespråk	Totalt	Førstespråk	Andrespråk	Totalt
Hele landet	215	154	369	203	243	446	178	264	442	218	293	511
Finnmark	180	103	283	177	177	354	170**	231**	401	201**	255**	456**
Troms	10	30	40	18	30	48						
Nordland	21	7	28	4	20	24	0	24	24	1	20	21
Trøndelag	-	-	-	4	13	11	4	6	10	13	14	27
Resten	4*	14*	18*	0	3	9	4	3	7	3	10	13

* Resten av landet inkluderer også Trøndelag.

** Finnmark og Troms er sammenslått fra og med 2019/2020.

Kilde: Utdanningsdirektoratet.

Tabell 6.11 Sysselsatte personer 15-74 år, etter kjønn og næring. STN-området og øvrige områder nord for Saltfjellet. 4. kvartal 2022

	2009	2022			2009	2022		
	I alt	I alt	Menn	Kvinner	I alt %	I alt %	Menn %	Kvinner %
STN-området i alt	27 088	25 535	13 862	11 673	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	2 956	2 443	2 032	411	10,9	9,6	14,7	3,5
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	337	378	347	31	1,2	1,5	2,5	0,3
10-33 Industri	1 544	1 968	1 518	450	5,7	7,7	11,0	3,9
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	403	429	376	53	1,5	1,7	2,7	0,5
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	2 377	2 476	2 281	195	8,8	9,7	16,5	1,7
45-56 Varehandel, transport, hotell- og restaurantvirksomhet	5 259	4 415	2 754	1 661	19,4	17,3	19,9	14,2
58-63 Informasjon og kommunikasjon	340	350	227	123	1,3	1,4	1,6	1,1
64-66 Finansiering og forsikring	141	66	36	30	0,5	0,3	0,3	0,3
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	1 567	1 580	877	703	5,8	6,2	6,3	6,0
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	2 061	1 999	1 116	883	7,6	7,8	8,1	7,6
85 Undervisning	2 667	2 360	700	1 660	9,8	9,2	5,0	14,2
86-88 Helse- og sosialtjenester	6 451	6 047	1 125	4 922	23,8	23,7	8,1	42,2
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	811	819	349	470	3,0	3,2	2,5	4,0
Uoppgitt næring	174	205	124	81	0,6	0,8	0,9	0,7
Øvrige områder* i alt	170 451	184 359	97 233	87 126	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	7 456	7 302	6 134	1 168	4,4	4,1	6,5	1,4
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	1 922	2 352	2 019	333	1,1	1,3	2,1	0,4
10-33 Industri	10 508	9 847	7 483	2 364	6,2	5,5	7,9	2,8
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	2 304	2 693	2 179	514	1,4	1,5	2,3	0,6
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	12 841	15 928	14 560	1 368	7,5	8,9	15,4	1,6
45-56 Varehandel, transport, hotell- og restaurantvirksomhet	39 998	36 859	22 613	14 246	23,5	20,6	23,9	16,9
58-63 Informasjon og kommunikasjon	3 309	3 041	2 254	787	1,9	1,7	2,4	0,9
64-66 Finansiering og forsikring	2 172	1 359	739	620	1,3	0,8	0,8	0,7
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	13 546	14 521	8 616	5 905	7,9	8,1	9,1	7,0
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	14 234	15 907	8 870	7 037	8,4	8,9	9,4	8,3
85 Undervisning	16 740	17 820	6 439	11 381	9,8	10,0	6,8	13,5
86-88 Helse- og sosialtjenester	39 613	44 363	9 570	34 793	23,2	24,8	10,1	41,2
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	5 149	6 036	2 496	3 540	3,0	3,4	2,6	4,2
Uoppgitt næring	659	1 019	618	401	0,4	0,6	0,7	0,5

* Områder nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.12 Gjennomsnittlig inntekt og skatt for bosatte personer 17 år og eldre. Hele landet og Norge nord for Saltfjellet, 2021

	Hele landet	STN-området	Øvrige områder*
Bruttoinntekt	546 400	452 900	513 200
¬Personinntekt lønn	363 800	284 200	349 100
¬Personinntekt pensjoner	22 400	24 900	18 900
¬Næringsinntekt	77 700	92 300	80 200
¬Renter bankinnskudd	2 000	1 100	1 400
¬Mottatt aksjeutbytte**	34 600	8 100	21 200
Inntektsfradrag	130 800	126 100	130 600
¬Minstefradrag	90 200	91 100	92 600
¬Renter av gjeld	21 100	17 300	21 100
¬Underskudd i næring, inkl. tidligere år	5 700	3 500	2 800
Toppkattegrunnlag	485 500	434 600	475 700
Alminnelig inntekt etter særfradrag	435 600	329 800	392 900
Sum utlignet skatt***	142 400	95 400	125 300
Av dette***:			
¬Toppskatt	18 700	12 600	16 100
¬Føllesskatt	27 900	20 200	24 700
¬Medlemsavgift til folketrygden	37 500	32 900	36 600
¬Skatt kommune og fylke	58 000	41 900	51 300
Antall bosatte personer 17 år og eldre	4 380 630	44 723	287 386

* Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

** Både skattepliktig og skattefritt aksjeutbytte

*** Sum utlignet skatt (inkl. formuesskatt) er redusert med skattefradrag, mens de enkelte skattene er før skattefradrag blir trukket ut.

Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.13 Virksomheter etter næringshovedområder og størrelsesgrupper etter antall ansatte. STN-området i alt. 1. januar 2023

Næring	Størrelsesgrupper etter antall ansatte									
	I alt	Ansatte i alt	Uten ansatte	1-4 ansatte	5-9 ansatte	10-19 ansatte	20-49 ansatte	50-99 ansatte	100-249 ansatte	250 ansatte eller flere
STN-området i alt	7 672	23 917	5 024	1 459	525	348	240	64	12	-
A - Jordbruk, skogbruk og fiske	2 222	1 099	1 994	186	14	14	10	4	-	-
B - Bergverksdrift og utvinning	29	255	16	2	5	3	2	-	1	-
C - Industri	315	2 335	183	57	18	25	19	9	4	-
D - Elektrisitets-, gass-, damp- og varmtvannsforsyning	30	127	10	10	7	1	2	-	-	-
E - Vannforsyning, avløps- og renovasjonsvirksomhet	47	273	24	9	6	2	5	1	-	-
F - Bygge- og anleggsvirksomhet	790	2 413	452	211	62	37	24	3	1	-
G - Varehandel, reparasjon av motorvogner	536	2 185	211	150	97	68	9	1	-	-
H - Transport og lagring	342	1 031	183	108	26	14	9	1	1	-
I - Overnattings- og serveringsvirksomhet	280	809	147	84	28	9	12	-	-	-
J - Informasjon og kommunikasjon	161	308	110	39	5	4	2	-	1	-
K - Finansierings- og forsikringsvirksomhet	11	18	5	5	-	1	-	-	-	-
L - Omsetning og drift av fast eiendom	484	212	408	64	8	4	-	-	-	-
M - Faglig, vitenskaplig og teknisk tjenesteyting	356	448	222	96	34	3	1	-	-	-
N - Forretningsmessig tjenesteyting	397	703	290	64	20	12	11	-	-	-
O - Offentlig administrasjon og forsvar, og trygdeordninger underordnet offentlig forvaltning	158	1 598	18	49	37	30	22	1	1	-
P - Undervisning	222	2 435	77	55	26	23	26	13	2	-
Q - Helse- og sosialtjenester	668	6 943	243	126	93	92	82	31	1	-
R - Kulturell virksomhet, underholdning og fritidsaktiviteter	340	314	249	71	14	5	1	-	-	-
S - Annen tjenesteyting	204	406	107	68	25	1	3	-	-	-
T - Lønnet arbeid i private husholdninger	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uoppgitt	80	5	75	5	-	-	-	-	-	-

Kilde: Virksomhets- og foretaksregisteret, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.14 Antall rein i vårflokk per 31. mars* , etter reinbeiteområde. Reindriftsårene 2004/2005-2021/2022, utvalgte år							
Reinbeiteområde	2004/2005	2009/2010	2014/2015	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022**
Hele landet	234 608	254 384	211 974	215 069	216 346	216 208	217 809
Øst-Finnmark	78 332	88 868	65 947	70 176	71 400	72 371	73 125
Polmak/Varanger	24 664	27 325	24 126	24 481	25 161	25 268	24 341
Karasjok	53 668	61 543	41 821	45 695	46 239	47 103	48 784
Vest-Finnmark	92 714	98 548	79 333	78 944	78 729	77 846	78 491
Troms	11 272	12 094	12 179	12 150	12 340	12 249	12 793
Nordland	14 142	15 667	14 491	13 960	14 079	13 977	13 694
Nord-Trøndelag	12 377	13 281	14 398	13 921	14 173	14 078	13 990
Sør-Trøndelag/Hedmark	13 616	13 821	13 080	13 773	13 766	13 874	13 920
Tamreinlagene	12 155	12 105	12 546	12 145	11 859	11 813	11 796

* 31. mars benyttes fordi 1. april er fristen for å gi melding om reindriften det siste driftsåret til distriktsstyret.

** Ukorrigerede tall.

Kilde: Landbruksdirektoratet.

Tabell 6.15 Sametingsvalget 2021. Godkjente stemmer, etter parti/valgliste og valgkrets								
Parti/liste	Hele landet	Valgkrets						
		Østre	Ávjovári	Nordre	Gáisi	Vesthavet	Sørsamisk	Sør-Norge
I alt	13 834	1 895	2 851	2 134	1 993	1 412	977	2 572
Arbeiderpartiet	2 081	428	282	315	270	192	202	392
Fremskrittspartiet	660	70	51	208	129	49	30	123
Høyre	596	76	88	86	61	122	48	115
Senterpartiet	1 326	237	331	157	190	161	79	171
Árja	738	183	182	75	109	-	-	189
Nordkalottfolket	2 529	264	498	778	341	176	93	379
Norske Samers Riksforbund	4 414	491	712	441	749	588	525	908
Sámeálbmot Bellodat Samefolkets parti	772	79	189	74	68	67	-	295
Samenes Folkeforbund (tidl. Samenes Valgforbund)	200	67	-	-	76	57	-	-
Ávjovári Daloniid Listu	189	-	189	-	-	-	-	-
Ávjovári Johttisápmelaccaid Listu	329	-	329	-	-	-	-	-

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.16 Sametingsvalget 2021. Valgte representanter, etter parti/valgliste, kjønn og valgkrets.

	Hele landet		Valgkrets													
			Østre		Ávjovári		Nordre		Gáisi		Vesthavet		Sørsamisk		Sør-Norge	
	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner
I alt	39	16	5	2	7	3	6	3	6	2	5	2	4	2	6	2
Arbeiderpartiet	7	1	1	-	1	1	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
Ávjovári Johttišápmelaccaid Listu	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fremskrittspartiet	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nordkalottfolket	9	5	1	1	2	-	3	2	1	1	1	1	-	-	1	-
Norske Samers Riksforbund	17	7	2	-	2	1	1	1	3	1	3	1	3	2	3	1
Sámeálbmot Bellodat Samefolkets parti	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Senterpartiet	3	1	1	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

